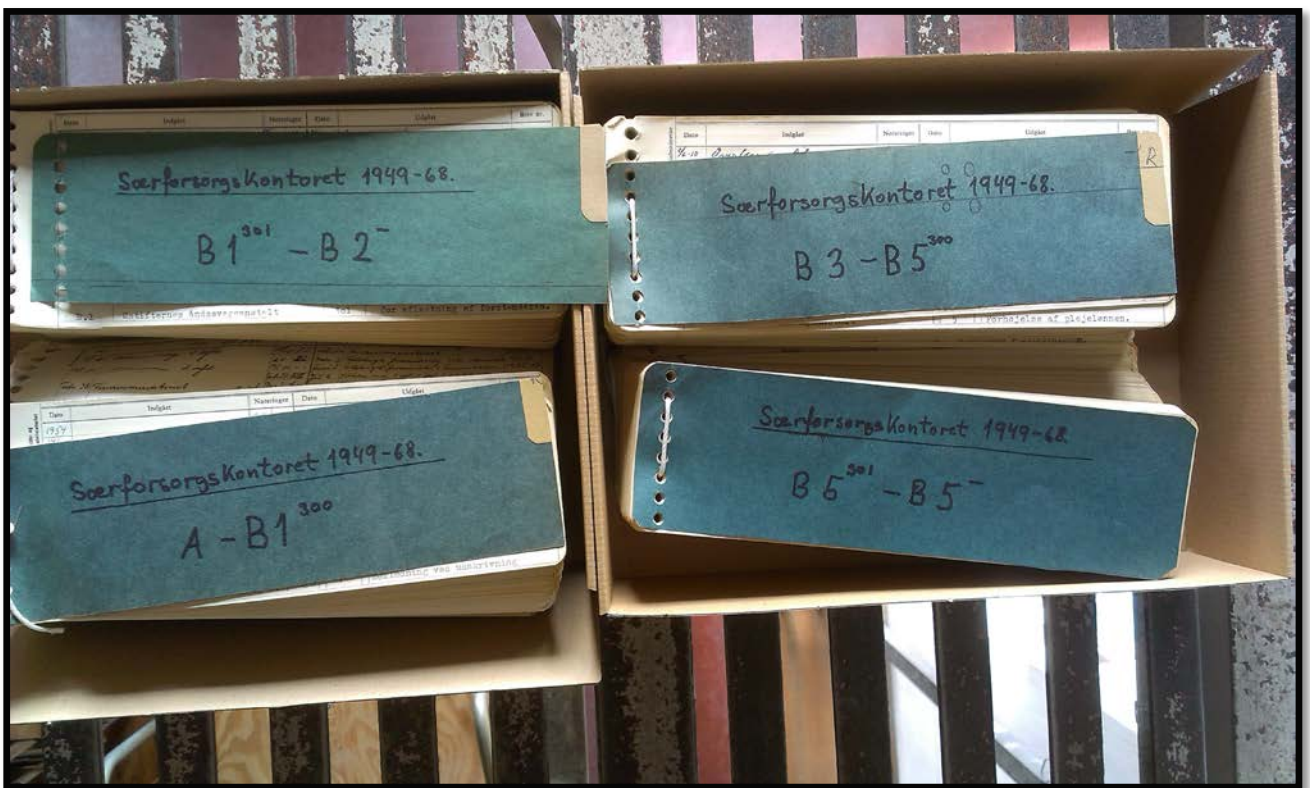

Anbragt i Historien

Arkivfortegnelse

Socialforsorgens arkiver om anbragte og indlagte i perioden 1933-1980

Af Peter Fransen, Jesper Vaczy Kragh,
Jacob Knage Rasmussen og Stine Grønbæk Jensen

Svendborg Museum 2015

SOCIALSTYRELSEN

Indholdsfortegnelse

Arkivalier og baggrunden for dannelsen af arkivalierne	4
Introduktion.....	4
Socialreformen 1933	5
Børneforsorgen.....	5
Hvor finder man de enkelte hjems arkivmateriale?	10
De overordnede myndigheder	12
Baggrunden for udviklingen	14
Eksempel på fremsøgning af materiale fra et børnehjem via Statens Arkivers registraturdatabase – DAISY	16
Case study	21
Perspektiver.....	39
Landsnævnet for Børne- og Ungdomsforsorg	40
Klagesager i Direktoratet for Børne- og ungeforsorgens arkiv.....	40
Andre arkiver om børneforsorgen.....	46
Udvalgt litteratur om børneforsorgens historie	47
Anbringelse af voksne under forsorg. Arbejdsanstalter og forsorgshjem.....	48
Andre arkiver	55
Udvalgt litteratur om arbejdsanstalter	56
Særforsorg. Døve, blinde, talelidende, epilepsi og vanføre	57
Blinde/svagtseende.....	58
Døve/stumme	60
Epileptikere	67
Vanføreforsorg	68

Opsummerende	69
Åndssvageforsorgen.....	71
Eksempler på anvendelsen arkivmaterialet i historiske undersøgelser	78
Arkiverne fra det sociale område	84
Kildemateriale, som ikke befinder sig i Statens Arkivers regi	86
Udvalgt litteratur om psykisk udviklingshæmmede	87
Psykiatrien.....	88
Det overordnede administrative lag	89
Andre samlinger	95
Udvalgt litteratur om psykiatrihistorie	96
Centraladministrationen	97
Bevarings- og kassationsreglerne for materiale i offentlige arkiver med specielt henblik på enkeltpersonsager.....	124
Specialbibliografi til arkivdelen vedrørende ”Anbragt i historien”	127

Arkivalier og baggrunden for dannelsen af arkivalierne

Introduktion

Når man skal lede efter information i offentlige arkiver, skal man gøre sig klart, at både arkivvæsenet og det materiale, som opbevares, tager sit udgangspunkt i lovgivningen. De aktører, som lovgivningen tildeler opgaver, skaber det kildemateriale, som siden ender i arkivernes samlinger. På arkivernes læsesale stilles materialet til rådighed med den systematik – eller mangel på samme – som aktøren oprindeligt har anvendt.

Ved benyttelse af arkivmateriale er det således vigtigt at have styr på følgende forhold:

Lovgivningen

Aktørerne (arkivskaberne)

Arkivaliernes henlæggelsesmåde (den systematik der har været anvendt)

Det kan umiddelbart lyde ganske besværligt, men kender man arkivskaberne til de arkivalier, man er på jagt efter, har man en indgang, der kan benyttes i de efterhånden omfattende elektroniske arkivdatabaser, der er skabt i Danmark. Størstedelen af disse arkivdatabaser er udviklet af Statens Arkiver, herunder Rigsarkivet og landsarkiverne, samt de forskellige stadsarkiver, som hører til i kommunalt regi.

Ved siden af disse offentlige arkiver findes også ganske omfattende private samlinger, som ofte befinder sig på særlige museer for den tidligere særforso. I det følgende er hovedvægten lagt på de offentlige arkiver, suppleret med eksempler om vigtigt kildemateriale, som befinder sig på museer og samlinger fra den tidligere særforso. I en separat fortegnelse findes en mere detaljeret oversigt over dette materiale og herunder kontaktoplysninger om de ansvarlige for samlingerne. I en tredje fortegnelse er der udarbejdet en liste over de enkelte institutioner med link til, hvor arkivmateriale om institutionen befinder sig, evt. relevant historisk litteratur om institutionen samt

netdokumenter og evt. audiovisuelt materiale om institutionen.¹ Samlet vil de tre fortegnelser kunne bruges til at få indblik i historisk kildemateriale, systematikken, hvor det befinder sig, og hvordan man kan få adgang til det.

Socialreformen 1933

Helt centralt for materiale vedrørende mennesker, der er blevet anbragt uden for deres hjem, er forsorgsloven af 1933. For særfor sorgen medførte det, at staten påtog sig det økonomiske ansvar for sindssyge, åndssvage, epileptikere, vanføre, lemlæstede, talelidende, blinde og døvstumme. For børnefor sorgens vedkommende udvidede man især det offentliges tilsyn med området og styrkede de tiltag, der allerede var etableret.²

Børnefor sorgen

For børnefor sorgen betød loven, at det offentlige skulle anerkende alle opdragelseshjem, som kunne modtage børn, der blev anbragt af de kommunale børneværnsudvalg. Ansvar et var placeret i socialministeriet og blev udøvet af Overinspektionen for Børnefor sorgen frem til 1958, hvorefter det i forbindelse med ressortudvidelser skiftede navn til Direktoratet for Børne- og Ungefor sorgen

Selve det offentliges tilsyn med børn går tilbage til børneloven af 1905. Med børneloven af 1905 blev der oprett et lokale værgerådsinstitutioner, som var kommunevis organiseret, og i 1922 fik landet en egentlig værgerådslov. Socialreformen af 1933 byggede videre på denne konstruktion, men værgeråd blev til børneværn. De havde tilsynet med børn, stod for forebyggende foranstaltninger, og de skulle træffe afgørelser vedrørende opdragelse og for sørgelse af børn og unge, som var placeret uden for hjemmet. Børneværnene blev valgt af kommunalbestyrelsen blandt kommunens borgere. Når udvalgene havde brug for særlig sagkundskab, skulle denne stilles til rådighed. Med lov om offentlig for sorg af 7. juni 1958 blev det tidligere krav om, at flertallet af

¹ Jacob Knage Rasmussen m.fl., *Museer og samlinger*, Socialstyrelsen 2015. Susanne Lindow m.fl., *Oversigt over kilder om børnehjem og andre institutioner*, Socialstyrelsen 2015.

² Om Socialreformen se videre Jesper Vaczy Kragh, Stine Grønbæk Jensen, Jacob Knage Rasmussen og Klaus Petersen, *Anbragt i historien. Et socialhistorisk projekt om anbragte og indlagte i perioden 1933-1980*, Socialstyrelsen 2014, s. 36-39.

børneværnsudvalgenes medlemmer også skulle være kommunalbestyrelsesmedlemmer, sløjfet. På børneområdet søgte man dog samtidig at styrke professionaliseringen ved at oprette såkaldte rådgivningsklinikker, som blev finansieret med 90 % tilskud fra staten. Her kunne der søges faglig bistand, og i spørgsmål om for eksempel tvangsfjernelse fra hjemmet skulle retskredsens dommer deltage i behandlingen af sagen. Medlemmerne var de stedlige børneværn kunne også søges bistand hos de ny oprettede børneværnskonsulenter, som var i tæt kontakt med Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen.

I 1964 blev der nedsat en socialreformkommission, hvis arbejde mundede ud i Bistandsloven, som trådte i kraft i 1976. Med Bistandsloven ophævedes børne- og ungdomsloven, og dermed også børneværnet. Kompetencen vedrørende foranstaltninger over for børn og unge blev henlagt til kommunerne. Bistandslovens regler om børn blev revideret i 1992 på baggrund af en betænkning fra 1990 om de retlige rammer for indsatsen over for børn og unge. I 1998 overgik reglerne om børn og unge til Serviceloven, som igen blev revideret i forbindelse med Anbringelsesreformen i 2006.

Fjernelse af barnet

Børneværn blev som nævnt oprettet i 1933. Grundtanken var at samle den offentlige børneforsorg i Børneværnet, uden hensyn til, om forsorgen skyldtes trang i hjemmet (f.eks. fattigdom og vanrøgt) eller forhold omkring børnene selv (f.eks. adfærdsproblemer). For hver kommune blev der oprettet et børneværn, hvis arbejde blev udført inden for rammerne af det sociale udvalg, men med det selvstændige navn Børneværnsudvalget.

For Københavns vedkommende blev Børneværnet lagt ind under Magistratens 3. afdeling, og blev organiseret i 16 børneværnskredse. Børneværnet traf primært beslutninger om fjernelse af børn. Om anbringelse af børn uden for deres hjem hed det i loven fra 1933 § 130:

Naar Hensynet til Barnets Velfærd kræver det, og forebyggende Foranstaltninger ikke skønnes tilstrækkelige, skal det sociale Udvalg – efter stedfundne Undersøgelser – beslutte Fjernelse fra Hjemmet af et Barn under 18 Aar, naar Barnet

- 1) Har en særlig vanskelig Karakter eller har udvist meget slet opførsel, og Barnets Forældre eller andre Opdragere ikke skønnes at kunne magte dets opdragelse

- 2) Paa Grund af Forældrenes eller andre Opdrageres Lastefuldhed, grove Forsømmelighed eller mangel paa Vilje til at forsørge Barnet eller paa Evne til at opdrage det findes at være udsat for Vanrøgt eller Fordærvelse,
- 3) af Forældre eller andre Opdragere mishandles, eller behandles saaledes, at dets sjælelige eller legemlige Sundhed eller Udvikling udsættes for alvorlig Fare
- 4) paa Grund af legemlige eller sjælelige Mangler er trængende til Særforsorg, der ikke kan iværksættes i Hjemmet, saasom naar det er aandssvagt, sindssygt, epileptisk, døvstumt, blindt, vanført, tuberkuløst og Forældre eller andre Opdragere ikke sørger for, at Barnet undergives den fornødne Særforsorg i Overensstemmelse med Reglerne.

Endvidere paahviler det Udvalget at drage Omsorg for Anbringelse, Opdragelse og Uddannelse af et Barn, der staar uden Forsøger, eller hvis Forældrene paa Grund af Sygdom ell. Lign. Er ude af Stand til at sørge forsvarligt for det og derfor har fremsat Begæring derom.”

Selve afgørelserne om fjernelse af et barn kunne ankes til Landsnævnet for Børneforsorg – hvis arkiv opbevares på Rigsarkivet. Landsnævnets afgørelse kunne indbringes for domstolen fra 1958 direkte for Landsretten. Domstolsmateriale er afleveres til Statens Arkiver.

Typer af børnehjem hvor børn kunne anbringes

I loven fra 1933 var spekteret af opdragelseshjem ganske bredt.³ Det er tale om følgende typer:

Optagelseshjem og iagttagelseshjem

Hjem for midlertidig anbringelse af børn, hvis forældre eller andre forsørgere i et kortere tidsrum ikke kunne tage sig forsvarligt af dem; og anbringelse af børn, som var fjernet fra hjemmet med henblik på deres senere varige anbringelse.

Der blev sondret mellem hjem for spædbørn – sædvanligvis indtil toårs alderen – og hjem for børn fra ca. to år til konfirmationsalderen og endelig hjem for børn over konfirmationsalderen. I tilknytning til optagelseshjem for store piger kunne der være knyttet mødre hjem, der foruden de

³ For en gennemgang af de forskellige typer af hjem se Inge M. Bryderup, *Børnelove og socialpædagogik gennem hundrede år*, Århus 2005, s. 69-71 og 203-205.

spæde børn tillige modtog børnenes mødre i kortere eller længere tidsrum sammen med barnet. Sædvanligvis dog ikke ud over et år.

Børnehjem

Ifølge loven af 1933 var børnehjem bestemt til anbringelse af børn under 14 år, hvis anbringelse i private plejehjem måtte antages at støde på vanskeligheder. Der kunne f.eks. være tale om børn med særlige helbredsmæssige problemer, men også hvor en hel søskendeflok skulle anbringes, og der ikke var mulighed for at få den anbragt samlet i ét privat plejehjem.

Der blev sondret mellem almindelige børnehjem, spædbørnehjem, sinkehjem og børnehjem for børn med særlige tilpasningsvanskeligheder.

1. Almindelige børnehjem: Modtog børn fra sædvanligvis to-års alderen indtil 14-15 års alderen. Herefter blev de som regel udskrevet i plads, lære, tjeneste eller anden efter deres evner og anlæg hensigtsmæssig måde. Hvis barnets åndelige eller legemlige udvikling ikke var på højde med normale børn, kunne udskrivningen udsættes. Det krævede dog indberetning til overinspektionen, der kunne omstøde den truffe beslutning.
2. Spædbørnehjem: Børn i alderen op til ca. to år. På spædbørnehjemmene var der særligt mange privat anbragte børn i 1950 - ca. 75 % af børnene.
3. Sinkehjem: For svagt begavede børn i den undervisningspligtige alder. Børnene skulle undervises på institutionen.
4. Hjem for børn, der gav særlige opdragelsesvanskeligheder, og som ikke egnede sig til nogle af de andre typer af hjem.

Skolehjem

Børn under 14 år, undtagelsesvis under 15 år, der har en særlig vanskelig karakter, eller har udvist meget dårlig opførsel, således at det blev skønnet, at der var fare for, at de ville have en dårlig indflydelse på andre børn i de almindelige skoler. Skolehjem måtte ikke være fælles for piger og drenge, og hjemmet skulle selv stå for undervisningen. Undervisningen skulle være på niveau på den almindelige folkeskole.

Ungdomshjem

Unge mellem 14 og 21 år, der har en særlig vanskelig karakter, eller har udvist meget dårlig opførsel. Til ungdomshjem for drenge var der omkring 1950 sædvanligvis tilknyttet dels landbrug og gartneri, dels forskellige værksteder med henblik på uddannelse i snedker-, skrædder-, smede- og skomagerfaget m.fl. Til ungdomshjemmene for piger blev der lagt vægt på oplæring i husgerning og flere steder også vaskeri, skræddersyning og vævning og ved enkelte hjem landbrug og gartneri.

Fredehjem

Unge over 14 år, hvis legemlige eller åndelige udvikling ikke stod mål med det normale, og som derfor ikke kunne anbringes i tjeneste, lære el. lign., men som dog ikke hørte under særforsoget. Fredehjem var altid for piger og drenge.

Oplæringshjem

Hjem, der modtager børn til særlig uddannelse (lærlingehjem, husholdningsskoler m.v.) eller til ophold under uddannelse (lærlingeplejehjem o.lign.).

Pr. 1. januar 1950 var der 336 anerkendte opdragelseshjem i landet og fordelingen efter ejerforhold for var således:

Ejerforhold	%
Statslige	3
Kommunale	12
Selvejende inst.	56
Hjem under anerkendte foreninger for børneforsoget	19
Leder ejede	10

Hvor finder man de enkelte hjemms arkivmateriale?

I forhold til bevaringssituationen så er de selvejende institutioner, foreningsdrevne hjem samt hjem ejet af privatpersoner ikke pligtige til at sikre materialet for eftertiden. Især for de selvejende institutioner og de foreningsdrevne hjem gælder det dog, at flere har afleveret arkivalier til offentlige arkiver. Med offentlige arkiver menes arkiver under Statens Arkiver, Stadsarkiverne og andre professionelt drevne arkiver, og det er også her, man kan eftersøge materiale fra de statslige og kommunale institutioner.

I de forskellige udgaver af Holger Horsten bog *Børneforsorgen i Danmark* (udkommet i flere udgaver fra 1948 til 1969), samt O. Skjerbæk & J. Schmidt *Danske daginstitutioner for børn og unge*, 1971 (er ligeledes udkommet i flere udgaver) og Ulf Tvenstrup *Dag- og døgninstitutioner for Børn og Unge*, 1975, kan der findes oplysninger om de forskellige institutioner.

Leder man således efter en bestemt type af institutioner eller en bestemt institution, skulle de/den gerne kunne identificeres via listerne i de nævnte bøger. Om der så er bevaret arkivmateriale efter institutionen i et offentligt arkiv, kan man så undersøge ved at benytte:

Statens Arkivers database – DAISY på www.sa.dk

Den fælles søgeportal for flere kommunale arkiver www.starbas.net/index.html

Danmarks Nationale Privatarkivdatabase DANPA på www.danpa.dk

Er eftersøgningen resultatløs, bør man undersøge, om der eksisterer en lokal database for et offentligt arkiv, hvor det eftersøgte hjem er/var beliggende. I flere tilfælde vil det være muligt at søge i enkeltarkivers samlinger. Der er ofte tale om søgning via værktøjet Arkibas.

Her følger en liste over offentlige arkiver, oprettet efter arkivlovens § 7, dvs. professionelt drevne kommunale arkiver, der opfylder arkivlovens krav:

Stadsarkiv

Ballerup Stadsarkiv
Bornholms Ø-arkiv
Forstads museet – lokalarkiv for Brøndby og Hvidovre
Dragør Lokalarkiv
Egedal Kommunearkiv
Esbjerg Byhistoriske Arkiv
Faxe Kommunes Arkiver
Fredensborg Arkiverne
Frederiksberg Stadsarkiv
Frederikshavn Stadsarkiv
Stadsarkivet for Frederikssund
Furesø Museer
Gladsaxe Byarkiv
Guldborgsund Stadsarkiv
Historisk Arkiv for Haderslev
Hedensted Kommunearkiv
Helsingør Kommunearkiv
Hjørring Kommunearkiv
Holbæk Stadsarkiv
Horsens Stadsarkiv
Hørsholm Stadsarkiv
Kolding Stadsarkiv
Københavns Stadsarkiv
Lolland Kommunes Stadsarkiv
Byhistorisk Samling for Lyngby-Taarbæk Kommune
Grenaa Egnsarkiv
Næstved Arkiverne
Odense Stadsarkiv
Roskilde Stadsarkiv
Historisk Arkiv for Rudersdal Kommune
Silkeborg Arkiv

E-post-adresse

stadsarkiv@balk.dk
arkiv@brk.dk
forstads museet@forstads museet.dk
lokalarkivet@dragoer.dk
arkiv@egekom.dk
byhistoriskarkiv@esbjergkommune.dk
kommunen@faxekommune.dk
arkiverne@fredensborg.dk
stadsarkiv@frederiksberg.dk
stadsarkiv@frederikshavn.dk
cklin@frederikssund.dk
museerne@furesoe.dk
byarkiv@gladsaxe.dk
cfred@guldborgsund.dk
kommune arkiv@haderslev.dk
mariann.norup@Hedensted.dk
nkr12@helsingor.dk
kommunearkiv@hjoerring.dk
stadsarkiv@holb.dk
byarkivet@horsens.dk
hjwt@hoersholm.dk
arkiv@kolding.dk
stadsarkiv@kff.kk.dk
hepf@lolland.dk
bysam@ltk.dk
egnsarkivet@norddjurs.dk
arkiv@naestved.dk
stadsarkivet.bmf@odense.dk
Stadsarkiv@roskilde.dk
arkiv@rudersdal.dk
lokarkiv@silkeborg.bib.dk

Skive Byhistoriske Arkiv	byhistorisk_arkiv@skive.dk
Slagelse Stadsarkiv	stadsarkiv@slagelse.dk
Syddjurs Kommunearkiv	kommunearkiv@syddjurs.dk
Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune	orpo@thisted.dk
Tårnby Kommunes Stads- og Lokalarxiv	bibliotek@taarnby.dk
Vejle Stadsarkiv	vba@vejle.dk
Aalborg Stadsarkiv	stadsarkiv@aalborg.dk
Aarhus Stadsarkiv	stadsarkiv@aarhus.dk

Ønsker man at undersøge forhold, der førte til fjernelsen af de enkelte barn, så ligger det såkaldte oplysningsskema til brug ved undersøgelser i børneværnsager sædvanligvis i institutionernes elevmapper, men materialet bør suppleres med undersøgelser af, hvad der er bevaret fra det lokale børneværnsudvalg. Det vil sige materiale skabt af det børneværn i den kommune, som barnet var hjemmehørende i indtil anbringelsen på børnehjem.

Søger man Statens Arkivers database på børneværn, fås over 1000 hits, i Starbas 12 og i Danpa 77 hits. Det synes primært at være protokoller med afgørelserne, der er bevaret for børneværn fra de mange landkommuner, men der er en større grad af bevaret materiale for de større købstæder.

De overordnede myndigheder

Er det de mere principielle spørgsmål vedrørende mennesker, der har været anbragt uden for deres hjem, der er i centrum, er det de overordnede myndigheders arkiver, man bør konsultere. For børneområdet er den centrale overordnede aktør:

Overinspektionen for Opdragelsesanstalterne 1905-1933

I henhold til lov 72 af 14.4.1905 om behandling af forbryderiske og forsømte børn og unge personer oprettedes Overinspektionen for Opdragelsesanstalterne. Overinspektionen varetog overtilsynet med samtlige offentlige og private statsanerkendte børnehjem og opdragelsesanstalter samt

overvågede de lokale værgeråds virksomhed. Overinspektøren var tillige formand for Overværgerådet.

For børnehjem hørte anerkendelse og tilsyn under Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, for opdragelsesanstalterne under Justitsministeriet. Loven afløstes af lov 237 af 12.6.1922 om værgerådsforsorg mm. Overinspektøren var herefter ikke længere formand for Overværgerådet, men menigt medlem. Betegnelsen opdragelsesanstalt blev afløst af opdragelseshjem. Ved Socialministeriets oprettelse i 1924 blev tilsynet med såvel børnehjem som opdragelseshjem henlagt under dette med Overinspektionen som faglig melleminstans.

Overinspektionen for Børneforsorgen 1933-1958 og Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen 1958-1970

Værgerådsloven af 1922 blev i forbindelse med Socialreformen afløst af lov 181 af 20.5.1933 om offentlig forsorg afsnit II børneværn (83-181). Tilsynsmyndigheden skiftede navn til Overinspektionen for Børneforsorgen. Ved lov 192 af 7.6.1958 om ændringer i lov om offentlig forsorg, jf. lovbekendtgørelse 329 af 19.11.1958 henlagdes en række afgørelser, der hidtil var truffet i Landsnævnet for Børneforsorg eller i Socialministeriet, til Overinspektionen, som herefter kom til at hedde Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen.

Socialstyrelsen 1970 -

Samtidig med oprettelsen af amtskommunerne i 1970 opstod et nyt regionalt organ til at varetage børneforsorgsområdet. Ved lov 227 af 27.5.1970 om styrelsen af sociale og visse sundhedsmæssige anliggender oprettedes Socialstyrelsen som overordnet centralorgan for sociale anliggender. Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen blev herefter en afdeling i Socialstyrelsen, jf. Socialministeriets cirkulære 204 af 4.11.1971.

Baggrunden for udviklingen

Udviklingen inden for forsorgsvæsenet var i 1950'erne præget af kraftig vækst. Strukturen var kendt, men der blev lagt op til en ny vægtning i forholdet mellem private og statslige/offentlige institutioner. Mens socialministeriet fungerede som den øverste administrative myndighed for området, stod Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen (indtil 1958: Overinspektionen) for tilsynet med Børneværnet. Landsnævnet og amterne var ankeinstanser i henholdsvis fjernelsessager og sager om iværksættelse af forebyggende børneforsorg. Reguleringen af de økonomiske tilskud var her et virkningsfuldt redskab. Det handlede ikke blot om et ideologisk ønske om at styrke statsmagtens kontrol med området, men også om et stort behov for at forbedre det økonomiske grundlag for børneforsorgens institutioner. Af døgninstitutionerne var nogle statshjem og andre kommunale institutioner, men langt de fleste måtte klare sig med plejepenge, der blev betalt af de anbringende myndigheder eller forældrene. Den kraftige inflation, som herskede under 2.

Verdenskrig, satte den private finansiering under pres, og staten måtte yde krisetilskud. Hertil kom, at de privatejede døgninstitutioner kom under kraftig kritik i offentligheden for at tage for meget hensyn til økonomien på bekostning af børnene. Standarden på en række private institutioner blev anset for at være for ringe. Med vedtagelsen af Loven om børne- og ungdomsforsorg i 1961 blev bestemmelserne i Socialloven vedrørende børn igen samlet i en særskilt lov. Udskillelsen af børneforsorgsbestemmelserne til en særlig lov i 1961 var i sig selv udtryk for, at det offentliges forpligtelser over for børnene ikke først og fremmest skulle ses ud fra et forsørgelsessynspunkt, men at der må anlægges et videregående familiepolitisk og pædagogisk sigte. Det var ikke mindst de tanker, som direktøren for børne- og ungdomsforsorgen, Holger Horsten, havde argumenteret for igennem sit årelange engagement i udvalgsarbejdet på området. I 1948 skrev han, at oprettelsen af opdragelseshjem fra 1947, skulle godkendes af Socialministeriet, så det kunne sikres, at hjemmenes indretning og beliggenhed blev forsvarlig, og at hjemmene blev opført ved at inddrage den ekspertise, der blev stillet til rådighed af ministeriet.⁴ Det private initiativ og filantropien skulle tøjles.

Overvejelserne i slutningen af 1940'erne var ligeledes præget af spørgsmål om ændringer i administrationen af børneforsorgen. Flere af disse blev gennemført med loven af 1958 og 1961. Inspirationen til ændringerne på børneforsorgsområdet blev især hentet fra USA og Sverige, men

⁴ Holger Horsten, *Børneforsorgen i Danmark*, København 1948, s.18.

havde også sin baggrund i pressede-batten i 1950'erne om opdragelseshjemmenes praksis. Baggrunden var konkrete eksempler fra hjem, hvis disciplin og straffemetoder i dele af offentligheden virkede forældede.

I tiden mellem børneforsorgslovens indførelse i 1933 og frem til indførelse af en række ændringer i 1958 mistede forældrene altid forældremyndighed over deres børn, når de kom på børnehjem, hvorefter forstanderen eller forstanderinden blev bemyndiget til at overtage forældremyndighed over børnene. Fra 1958 til 1964 indførtes tilbud om frivillig anbringelse, og når dette skete, beholdt forældrene forældremyndighed over deres børn, når de kom på børnehjem. Efter 1958 "blev børneværnsudvalget forpligtet til at holde forældrene underrettet om barnets opholdssted, og (...) at holde forbindelsen med hjemmet ved lige og søge at skabe mulighed for barnets tilbagevenden til hjemmet, så snart hensynet til barnets tarv taler derfor. Ved Børne- og Ungdomsforsorgslovens indførelse i 1964 blev det til et familiepolitisk sigte at holde familien samlet og undgå anbringelse af børn uden for hjemmet. Når et barn alligevel blev fjernet fra hjemmet, så beholdt forældrene deres forældremyndighed over barnet. Det betød, at forældrene kunne søge forsorgen ophævet og barnet hjemgivet. Endvidere havde man ved frivillige anbringelser langt bedre mulighed for samarbejde mellem børneværn, forældre og anbringelsessted. Det var dog stadig muligt at anbringe børn uden for hjemmet mod forældrenes vilje, hvis barnet havde udvist betydelige tilpasningsvanskeligheder, eller barnets levevilkår var til fare for barnets sjælelige eller legemlige helbred og udvikling.

Med bistanndsloven fra 1976 blev størstedelen af forvaltningen af sociallovgivningen henlagt til primær- og amtskommunerne og samlet i et enstrenget system, som i højere grad end tidligere skulle gøre det muligt at koordinere den bistand, der blev givet til den enkelte person/familie. I den efterfølgende case om "Peter", gives et eksempel på fremsøgning af materiale fra et børnehjem via Statens Arkivers registraturdatabase – DAISY – samt hvilket materiale der kan være at finde om et tilfældigt udvalgt anbragt børnehjemsbarn.

Eksempel på fremsøgning af materiale fra et børnehjem via databasen – DAISY

Ønsker man at fremfinde materiale fra et børnehjem, hvor navnet er kendt, kan søgningen påbegyndes i Statens Arkivers database, som kan tilgås via www.sa.dk, vælg detaljeret søgning og nedenstående skærbillede vil fremkomme. Skriv navnet på den ønskede institution i feltet for Arkivskaber eller arkivserie.

Daisy forsider - Mozilla Firefox

www.sa.dk/content/dk/daisy/daisy_forside

STATENS ARKIVER

Arkivaler online For statslige myndigheder

Brug arkivet Mest brugte arkivaler For kommunale myndigheder Forskning og udvikling

Forside Ydelser og produkter Undervisning og temaer Aflevering til arkiverne Om Statens Arkiver

Arkivdatabasen Daisy
Version 5.1

1 Arkivskaber eller arkivserie: ?
Arkivskaber: ?
Arkivserie: ?

2 Periode: ? -

3 SØG

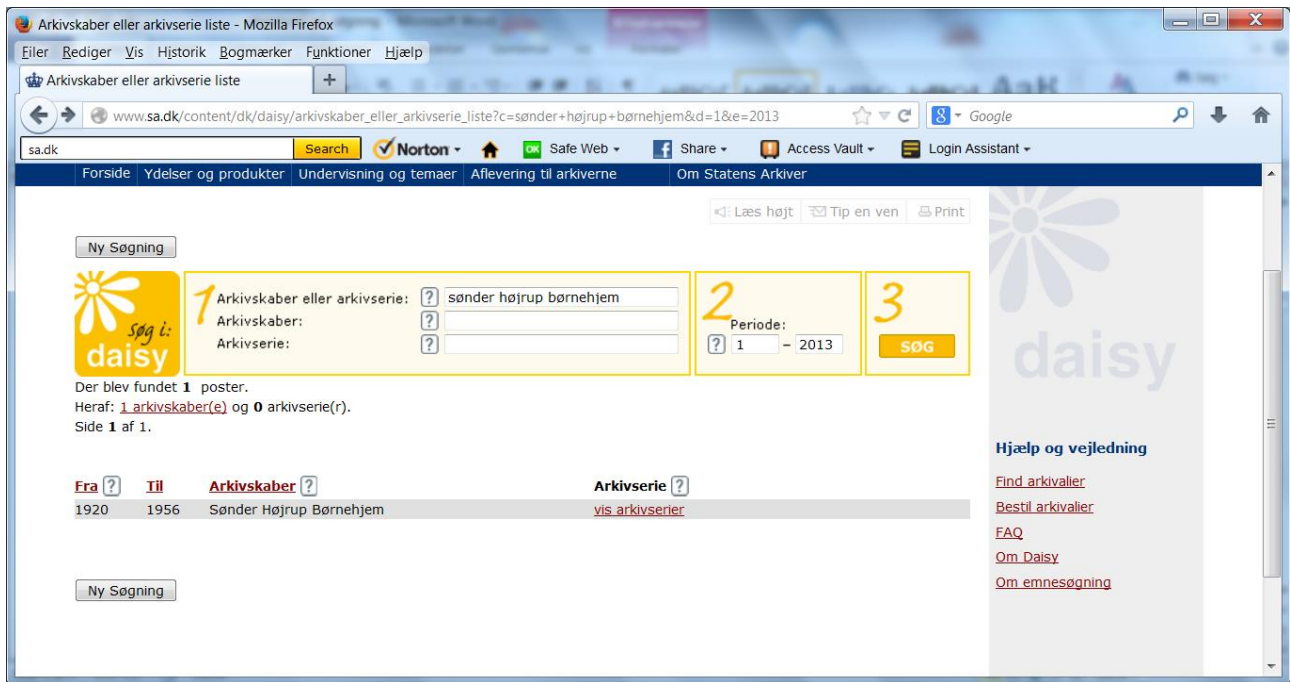
I arkivdatabasen Daisy kan du finde:

Hvem	Hvad	Hvor
Arkivskaber Information om myndigheder, institutioner, virksomheder, foreninger og personer, som har skabt arkivaler og arkivserier.	Arkivserier mv. Information om de arkivserier og fysiske enheder, som samlingerne består af.	Arkivaliernes placering Information om, hvor arkivserierne findes.

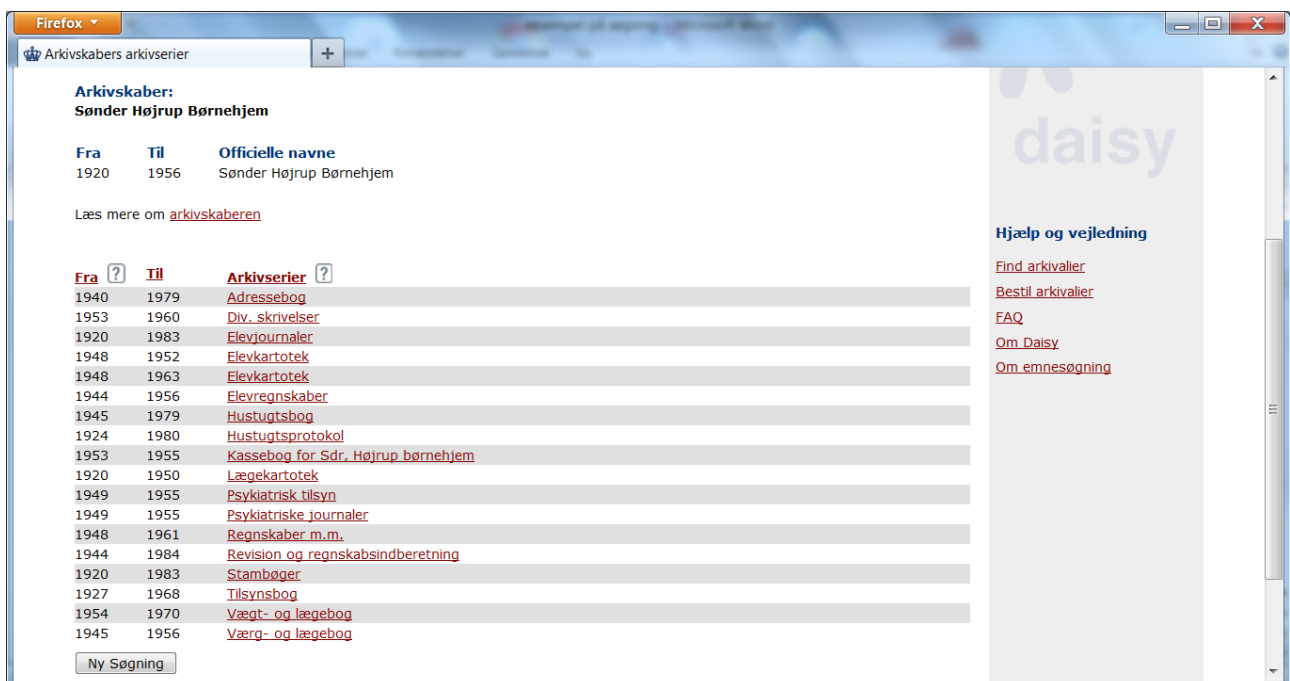
Hjælp og vejledning

- [Find arkivaler](#)
- [Bestil arkivaler](#)
- [FAQ](#)

Indtaster man f.eks. Sønder Højrup Børnehjem, og klikker på **SØG**, fremkommer nedenstående:

Følger man linket **vis arkivserier** fremkommer følgende skærbillede:

Her vil de fleste sikkert studse over, at der er arkivalier, der tidsmæssigt strækker sig længere end den periode, hvor Sønder Højrup Børnehjem synes at have eksisteret. Det giver anledning til at klikke på linket ”Læs mere om arkivskaberen”

Her bliver der oplyst følgende:

The screenshot shows a web browser window displaying the 'Arkivskaber detaljer' page for 'Sønder Højrup Børnehjem'. The page includes a search bar, navigation tabs, and a sidebar with a 'daisy' logo. The main content area contains the following information:

Arkivskaber:
Sønder Højrup Børnehjem

Fra	Til	Officielle navne
1920	1956	Sønder Højrup Børnehjem

Arkivnummer: HH002 [?](#)

Arkivinstitution: Landsarkivet for Fyn, Odense

Bemærkninger:
1-11-1920 Oprettets børnehjemmet, "Sdr.Højrup Børnehjem" pr. Pederstrup St. Børnehjemmet Sdr. Højrup har været henhørende under Langelands forening for plejehjem, Odense amts plejehjemsforening og Svendborg amts plejehjemsforening, disse tre foreninger har således i fællesskab været medejere. I 1955 overflyttes Sønder Højrup Børnehjem til Åløkkegaard Skolehjem. I 1956 oprettes optagelsehjemmet "Møllebakken" i Sdr. Højrup i stedet for det oprindelige børnehjem.

Arkivserier: [vis arkivserier](#)

Statens Arkiver
Sekretariat: Rigsdagsgården 9 · 1218 Kbh. K · Telefon: 33 92 33 10 · telefontid 9-15 · CVR-nr.: 60208212 · EAN-nr.: 5798000794382 · E-mail: mailbox@ra.sa.dk

Det kan give anledning til, at man går tilbage til ”Søg i DAISY” og fremfinder Optagelsehjemmet ”Møllebakken” og derpå ”Åløkkegaard”. Om institutionerne kan man læse:

Firefox Arkivskaber detaljer

www.sa.dk/content/dk/daisy/arkivskaber_detaljer?a=&b=&c=møllebakken&d=1&e=2013&f=&g=&h=&ngid=7652

Arkivskaber:
Optagelsehjemmet Møllebakken, Sønder Højrup

Fra	Til	Officielle navne
1956		Optagelsehjemmet Møllebakken

Fra	Til	Kaldenavne
1956		Optagelsehjemmet Møllebakken, Sønder Højrup

Arkivnummer: HH020 ?

Arkivinstitution: Landsarkivet for Fyn, Odense

Bemærkninger:
 Møllebakken afløste i 1956 Sønder Højrup Børnehjem, hvis elever var overflyttet til Åløkkegård. I 1956 overføres Nyborg Optagelsehjem til "Møllebakken". I 1957 overføres Søgaard Børnehjem (beliggende i Svanninge Bakker ved Faaborg) til Møllebakken. Nyborg Børnehjem blev nedlagt og overflyttet til Møllebakken pr. 31-12-1972 Børnehjemmet Sdr. Højrup har været henhørende under Langelands forening for plejehjem, Odense amts plejehjemsforening og Svendborg amts plejehjemsforening, disse tre foreninger har således i fællesskab været medejere. De tre foreninger er pr. 1.4.1971 sammensluttet i foreningen "Den fynske Plejehjemsforening. En del materiale har været vanskelig at adskille, hvorfor oplysninger tillige bør søges under "Den Fynske Plejehjemsforening:

[Vis forkortet tekst](#)

Arkivserier: [vis arkivserier](#)

Hjælp og vejledning
[Find arkivalier](#)
[Bestil arkivalier](#)
[FAQ](#)
[Om Daisy](#)
[Om emnesøgning](#)

Firefox Arkivskaber detaljer

www.sa.dk/content/dk/daisy/arkivskaber_detaljer?a=&b=&c=åløkkegård&d=1&e=2013&f=&g=&h=&ngid=88672

Arkivskaber:
Børnehjemmet Åløkegaard

Fra	Til	Officielle navne
1899	1955	Åløkkegård

Fra	Til	Kaldenavne
1899	1985	Børnehjemmet Åløkegaard
1899	1985	Åløkkegård Skolehjem
1899	1985	Aaløkegaard

Arkivnummer: HH012 ?

Arkivinstitution: Landsarkivet for Fyn, Odense

Bemærkninger:
 1899 oprettes børnehjemmet af Metodistkirken i hovedbygningen til Åløkegaard Hovedgaard. 1920 hjemmet bliver en selvejende institution. 1922 officielt anerkendt som børnehjem med plads 54 ulykkeligt stillede og forældreløse børn. Hjemmet er delt i to. En afdeling for 26 spædbørn i alderen fra 0 til 2-3 år og en afdeling for 28 større børn fra 2-3 års alderen til ca. 14 år. 1955 Åløkegaard ombygges og eleverne overflyttes midlertidigt til Sønder Højrup Børnehjem. Efter endt ombygning flyttes Sdr.Højrup Børnehjem til Åløkegård. Oplysninger om elever kan derfor også findes i det ovennævnte børnehjems arkiv. 1972 På dette tidspunkt optoges kun drenge i alderen 9-11 år og praktisk taget kun fra Fyn og omliggende øer. 1985 institutionen nedlægges og ejendommen sælges til AB Højstrup. Ejendommen indrettes efterfølgende til boliger.

[Vis forkortet tekst](#)

Hjælp og vejledning
[Find arkivalier](#)
[Bestil arkivalier](#)
[FAQ](#)
[Om Daisy](#)
[Om emnesøgning](#)

Her gives der oplysninger, som dels kan bruges til at indkredse aktører, der har haft med hjemmet at gøre, dels giver det forklaringen på, hvorfor materiale som stambøger/elevjournaler og hustugtprotokoller kan fortsætte i en ubrudt række efter 1955/56. Som i så mange andre tilfælde kan arkivserier godt leve videre, når en aktør "dør". Det sker typisk, hvis opgaverne overtages af en ny aktør, der beskæftiger sig med samme sagsområde eller tilnærmelsesvis samme områder. På det

konkrete plan betyder det blot, at en fortsætterinstitution f.eks. overtager og viderefører elevjournalerne fra forgængerinstitutionen.

I *Godhavnsrapporten*⁵ fokuseres der på spørgsmål om overgreb, både fysiske såvel og psykiske ligesom spørgsmålet om medicinske forsøg rejses. En nærmere undersøgelse af arkivalierne fra Sønder Højrup Børnehjem/Åløkkegård kunne bidrage til en uddybning af denne undersøgelse. Af arkivserierne fremgår det, at der er bevaret stambøger, elevjournaler, hustugtsprotokoller og sporadisk psykiatriske journaler.

Ser vi nærmere på disse arkivalietyper, så er stambogen den centrale indgang til oplysningerne om det enkelte barn. I stambogen tildeles hvert barn et unikt nummer. Det sker i den rækkefølge, som de er ankommet til hjemmet. Dette stambogsnummer kan anvendes som søgenøgle til elevsagerne, da elevsagerne ligger i stambogsnummerorden. Således er det f.eks. for Sønder Højrup/Åløkkegård, men henlæggelsen kan også være på fødselsdag eller navn. Ofte vil der også være et såkaldt A (A.B) nummer som referer til ”Anbragt Barn”. Det var en nummerrække over alle børn i Danmark, som var blevet anbragt. Den går helt tilbage til 1905, hvor det var overværgerådet, der førte tilsyn med anbragte børn. Som nævnt var det fra 1923 Overinspektionen for Opdragelsesanstalterne, der blev tilsynsmyndighed. Ved dette skift startede nummerækken forfra med nr. 1. Fra 1933 er myndigheden Overinspektionen for Børneforsorgen, og i perioden fra 1958 til 1970 ligger den under Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. I Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen (arkiv 1815) findes en serie ”A-journaler” (1923-53) som er indgangen til ”A-journalsager” (1923-1976). A-journalerne giver oplysninger om hvornår anbringelsen fandt sted, hvilket værgeråd, der besluttede det, samt hvor barnet blev anbragt. Journalerne har register. Der er udarbejdet et samlet register til alle sagerne. Registret ligger i den første kasse med A-journalsager.

- A-journalsagerne dækker over ”anbringelse under forsorg”. I hvert fald af de helt gamle A-journalsager er der meget få bevarede. Men de sager, der er bevarede, er fyldige. Sagerne står på 3A

⁵ Maria Rytter, *Godhavnsrapporten. En undersøgelse af klager over overgreb og medicinske forsøg på Dreng- og Skolehjemmet Godhavn samt 18 andre børnehjem i perioden 1945-1976*, Odense 2011.

- A-journalsagerne er tydeligvis anbringelsessager, hvor det er barnet, der giver anledning til anbringelsen – dvs. formentlig efter forsorgslovens § 130 stk. 1, nr. 1 – der handler om vanskelig karakter og slet opførsel
- Direktoratet har desuden en række journalkort over de administrative funktioner i forbindelse med dag- og døgninstitutioner. Flere rækker er ordnet efter de enkelte institutioner som hver har et nummer (eksempelvis 400-xxx). Nummeret findes i Ulf Tvenstrup: *Dag- og døgninstitutioner for Børn og Unge* (1975) og *Danske daginstitutioner for børn og unge* ved O. Skjerbæk & J. Schmidt (1971).⁶

Case study

Hvorledes en stambog er opbygget, og hvilke oplysninger de indeholder for det enkelte barn, fremgår af de følgende sider. Stambogsnummeret i dette tilfælde nr. 175, og drengen bag nummeret vælger vi at kalde for Peter, som ikke er hans rigtige navn. Peter var ni år, da han blev anbragt på Sønder Højrup Børnehjem – et såkaldt sinkehjem for børn i skolealderen.

Som det fremgår, er oplysningerne om drengen og hans familie sløret. Det skyldes, at der her er tale om personfølsomme oplysninger, som i henhold til arkivloven ikke er frit tilgængelige, før de er mindst 75 år. Ønsker man at søge om adgang til sådanne personfølsomme oplysninger, før de bliver frit tilgængelige, skal der indsendes en motiveret adgangsansøgning til Statens Arkiver eller det offentlige arkiv, der måtte ligge inde med materialet – læs mere om ansøgninger til ikke frit tilgængeligt materiale på:

http://www.sa.dk/content/dk/brug_arkivet/det_ma_du_se_i_statens_arkivers_samlinger

På siderne fra stambogen gives en række faktuelle oplysninger om barnet og forældre, men der formidles også et overblik over forskellige myndigheders opfattelse af familiens sociale forhold samt årsagen til anbringelsen m.m.

⁶ Oplysningerne vedrørende indholdet af arkivserierne fra Direktoratet for Børne- og ungeforsorgen er oplyst af arkivar Ulf Kyneb Rigsarkivet.

OPLYSNINGER

barnet
(Fulde navn)

der er under forsorg af børneværnsudvalget i Birkarød kommune

anbragt af Birkarød
Postadresse: Birkarød

Født i 19 42

A. Født i udenfor

Fødested: Korsbøl, Søndre, Nibevej
Vaccineret den 11/5 1950 af Korsbøl, Søndre, Nibevej mod kopper.
» » 18/4 1950 » Lag. H. (Lag. Andersen, Birkarød) » difteri.
» » 18/7 1950 » » » 14/1 1950

Døbt i (navngivet til)

Konfirmeret i _____ kirke den _____

Lægdsrullebetegnelse: _____

Medlem af sygekasse: _____

Sidst tilmeldt folkeregistret i _____ kommune.

Nuværende opholdssted (nøjagtig adresse): Hospitalet, Psykiatri, Kommissorium

B. 1. Faderens fulde navn, erhverv og nøjagtige post-
adresse samt fødested.

2. Har faderen dansk indfødsret? Ja
For udlændinge: Hvor længe har han opholdt sig
her i landet?

3. Moderens navn m. v.

4. Har barnet stofførelde eller adoptivforældre, an-
gives det her.

Hvis forældrene er døde, oplyses nærmeste slægt-
nings eller værges adresse.

- C. 1. Lever forældrene sammen? nej - manden har i de sidste 6 år opholdt sig i (Sydkøbenhavn) og står over hovedet hveden sammen for familien.
2. Har nogen af forældrene været straffet eller levet af erhvervsmæssig utugt? ?
3. Er de drikkældige eller usædelige? ?
4. Kan det oplyses om nogen af forældrene eller andre nærbeslægtede har lidt af sindssygdom, epilepsi, åndssvaghed, tuberkulose eller andre svære lidelser? nej
5. Har barnet lidt åndelig eller legemlig vanrøgt? ?
6. Er hjemmet fattigt, uordentligt, tilholdssted for uheldige personer? nej

7. Hvor mange børn er der i hjemmet?
Barnets nr. i rækken af børn?

8. Hvor er barnet opvokset? I hjemmet, i plejehjem, børnehjem eller lignende?

9. Har barnet søskende, der er eller har været under offentlig forsorg?

10. Modtager forældrene eller har de modtaget (anden) offentlig hjælp, samt hvor og hvilken?

4, hvoraf 1 er død
3

i hjemmet

nej

ja, modtaget periodisk til undervisning

D. 1. Hvad er anledningen til, at barnet påtænkes inddraget under børneforsorg? (Besvares så fyldestgørende som muligt).

2. Hvorledes er barnets karakter?

3. Er der nogen viljesdefekt, slaphed, mangel på udholdenhed eller stemningsforstyrrelser?

4. Har det skullet, vagabonderet, tigget eller rapset?

5. Har det vist usædelige tilbøjeligheder og i bekræftende fald hvorledes?

6. Hvornår begyndte disse tilbøjeligheder?

Druegen du ikke kan gå i skole, skole, er gået i skole, har således ikke villet gå og fremviste mærkelige tendenser således byr til at klippe drue og klipper i stykker. Moders korrekt pålæg sig af dragegen af druegen.

E. 1. Har der været indledet retslig undersøgelse, hvornår og i hvilken anledning?

2. Har barnet været straffet, eller er det fritaget for at sættes under tiltale, eller er det betinget dom? (Dato og år for dom eller resolution om tiltalefrafald og dets vilkår angives).

3. Har barnet søgt en forebyggende institution og da hvilken?

4. Har barnet tidligere fået advarsel af børneværnsudvalget eller haft en tilsynsværge, og da hvornår og af hvilken grund?

5. Er eller har barnet tidligere været anbragt i opdragelseshjem. I bekræftende fald, hvor og i hvilke tidsrum? (De enkelte hjem og dato for anbringelse og udskrivning må nøjagtig anføres).

F. 1. Hvorledes er barnets evner? Sædeles gode - gode - mindre gode - ringe.

2. Har det kunnet følge med i skolen? (Her meddeles et kort uddrag af skoleerklæringen).

3. Har barnet gennemgået alvorlige sygdomme og i bekræftende fald hvilke? (Her meddeles et kort uddrag af lægeerklæringen).

4. Er barnet mentalundersøgt og i bekræftende fald af hvem og hvornår? (Et kort uddrag af erklæringen meddeles).

5. Har barnet været forsøgt i praktisk virksomhed? I bekræftende fald i hvilken og med hvilket resultat?

Se lægeerklæring og særlig udtalelse fra (Lige, lægeerklæring).

Se skoleerklæring

Se lægeerklæring

J. K. 84.

nej

1

G. 1. Har forældrene selv anmodet om barnets anbringelse uden for hjemmet, eller har de dog givet deres tilslutning til anbringelsen?

Ja, moderen har selv anmodet om barnets inddragelse under
fostervang

2. Er der truffet beslutning om barnets anbringelse uden for hjemmet?

nej

3. I henhold til hvilken bestemmelse i forsorgsloven anbringes barnet uden for hjemmet (§§ 88, 130, stk. 1, 130, stk. 2 eller 131)? Dato for allerede trafte beslutninger?

§ 130, stk. 2.

4. Hvor ønskes barnet anbragt?

Sdr. Højrup børnehjem

5. Ønskes barnet anbragt på et hjem, der er oprettet af staten eller drives for statskassens regning, eller på et af de i § 141, stk. 1, omhandlede hjem, oplyses, om samtykke til anbringelsen er indhentet fra overinspektøren for børneforsorgen. (Dato for muligt samtykke anføres).

Ja A. 28.9.16

H. Er der i sagen fremskaffet:

1. Døbs- eller fødselsattest?

Ja

2. Erklæring fra en læge på det dertil beregnede skema?

Ja

3. Vaccinationsattest?

4. Erklæring fra skolen?

Ja

5. — " præsten?

6. — " husbond eller læremester?

Ved henvendelse til et opdragelseshjem eller overinspektøren for børneforsorgen medsendes de nævnte attester, eller oplysning gives om, når de vil blive fremskaffet. De fremskaffede attester bliver i opdragelseshjemmet under barnets ophold i dette.

I. 1. Hvem betaler for barnet?

Birkedal Kommune

2. Til hvem sendes regningerne? (Navn og adresse).

Birkedal

K. Yderligere oplysninger, der kan bidrage til forståelse af barnets karakter, væsen eller evner, herunder særlig om grunden til anbringelse i opdragelseshjem, bedes tilføjet her.

Barnet er behandlet på børne-psykiatriske afdeling for en svær nervøs med udviklingshemning. Han brugte nu til fortsat pædagogisk behandling et sted, hvor ledelsen har en særlig psykologisk indsigt.

19/12 57

L. Optaget den

19/1

19 52

Udskrevet den

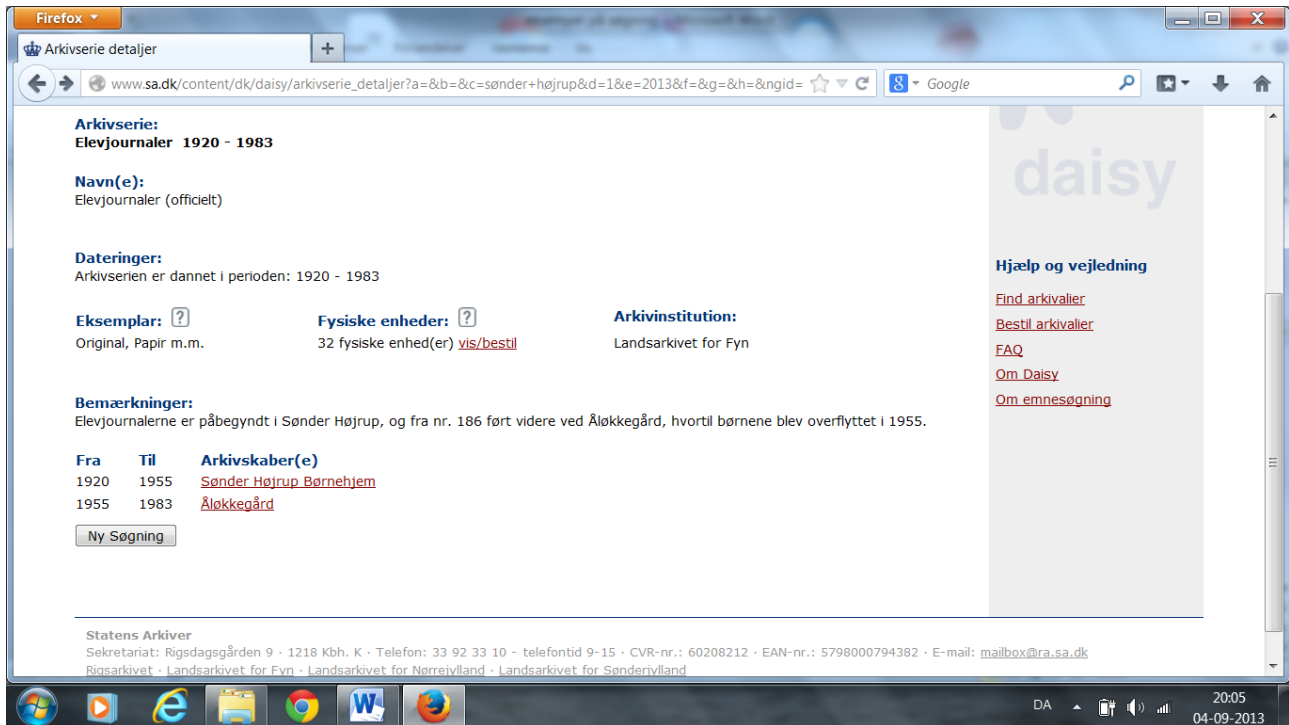
6/1

19 58

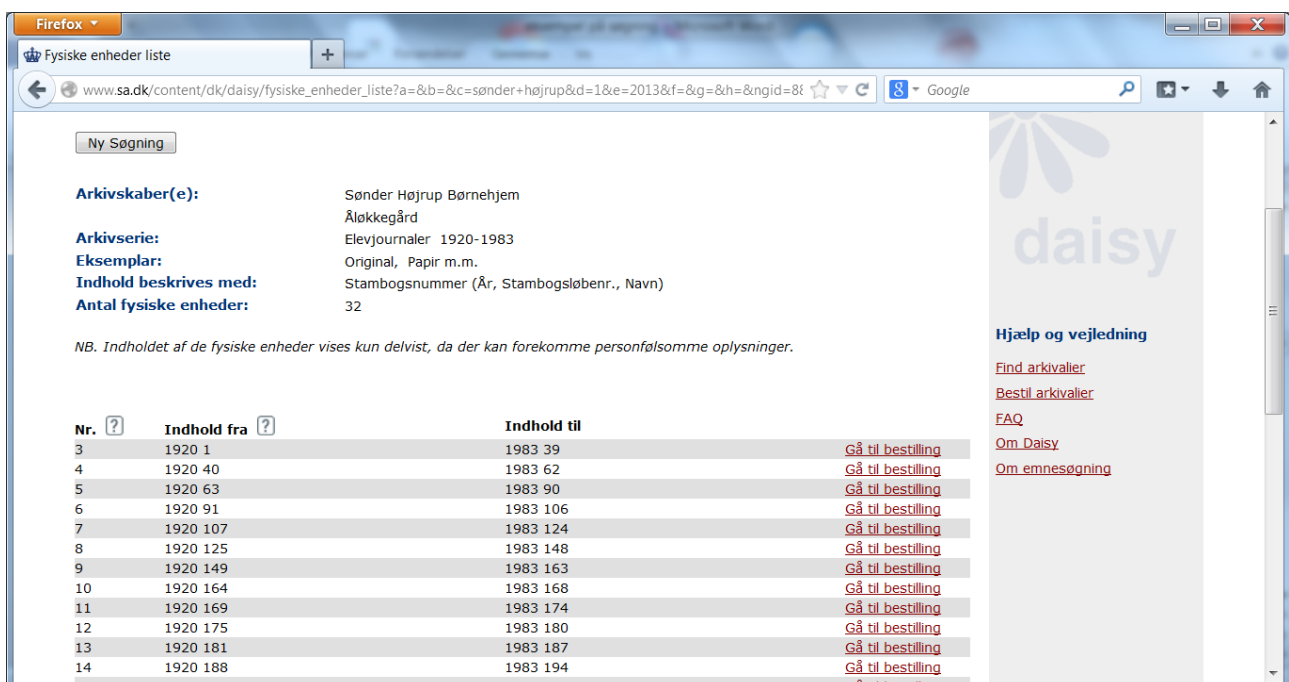
til

Birkedalgaard.

Efter at have sat sig ind i de oplysninger, som findes i stambogen, finder man i arkivdatabasen den arkivenhed for Sønder Højrup, som indeholder netop dette barns journal.

Herfra klikkes der på ”vis/bestil”, hvorefter følgende skærbillede fremkommer:

Journalen for barn nr. 175 ligger i pakke 12, hvorpå der kan klikkes til [Gå til Bestilling](#) ud for denne angivelse. Elevjournalerne er generelt ganske omfattende. Det første, man bemærker, er, at sagerne altid er vedlagt en afskrift af det oplysningsskema, der blev anvendt i forbindelse med en undersøgelse i børneværnsager. Dette skema var godkendt af socialministeriet – og mærket ”Strengt fortroligt”. Oplysninger for Peter er indsamlet af Børneværnsudvalget i Birkerød, og det er præcis de oplysninger, der også blev indført i stambogen.

I elevjournalen findes bl.a.:

- Detaljerede redegørelser for de psykiatriske udredning han har været igennem før anbringelse på Sønder Højrup
- Andre psykiatriske udredninger
- Korrespondence med Overinspektionen for Børneforsorgen
- Breve fra ansat på Rigshospitalets psykiatiske afdeling til forstanderen for Sønder Højrup (i alt ca. 20 breve)
- Breve fra moderen og andre familiemedlemmer til forstanderen
- Kopier af svarbrev fra forstanderen
- Breve til Peter
- Breve fra Peter til forstanderen på Sønder Højrup/Ålørkegaard
- Indberetninger til Børneværnsudvalget i Birkerød

I forbindelse med afgørelsen om, hvor Peter skulle placeres, ligger der i elevjournalen et brev fra Rigshospitalets Psykiatriske Afdeling i december 1951. Her blev der presset voldsomt på for at få Peter placeret i Sønder Højrup. I første omgang var placeringen blevet afvist.

”Jeg håber og beder til, at der må foreligge en misforståelse – ikke mindst, fordi der er fyret vældig op først under Overinspektionen og siden under det lokale og noget uvillige børneværn. Det drejer sig om den dreng, vi tidligere har konfereret med Dem om, og som De var meget interesseret i og villig til at modtage omgående, såfremt overinspektionen kunne godkende anbringelsen.

Drengen er praktisk sinke, han skal behandles af folk med særlig psykologisk indsigt på grund af sin hæmmede, neurotiske tilstand – men vi finder ham i øvrigt ikke spor vanskelig, og jeg håber

som sagt meget, at De vil tage Dem af drengen, da jeg ellers tror han vil gå til grunde psykisk set andre steder. Jeg mener, der er store muligheder for at arbejde med ham og vi ville herfra være glade for stå til Deres disposition med enhver hjælp, vi måtte kunne yde Dem.”

Sønder Højrup havde ellers været et af de børnehjem, der frem til forstanderskiftet i slutningen af 1950 havde givet negativ presseomtale af børneforsorgen.⁷ Men med det nye unge forstanderpar Børge og Nete Nielsen var der ifølge Politiken sket ændringer. Forstandren udtalte i februar 1951: ”Tidligere gik man ind for at gøre børnehjemsbørnene ydmyge og underdanige gennem streng opdragelse, tugt, disciplin og hårdt arbejde. Det går Nete og jeg imod lige til det sidste”.⁸

Efter diverse tovtrækninger blev resultatet, at Peter blev modtaget på Sønder Højrup Børnehjem den 19. januar 1952.

I en tidlig indberetning til Børneværnet i Birkerød fra november 1952 hedder det:

”Peter er energisk i skolen med gode fremskridt i regning og dansk. Standpunkt svarer til normalskolens 1. klasse, sidste del af skoleåret. Han er dog ikke sikker i alle bogstaverne endnu.

I fritiden er Peter livlig og aktiv og leger nu gerne med alle kammeraterne og konflikterne bliver sjældnere og af mindre omfang. Nu næsten altid munter og ligevægtig, noget aggressiv og drillende, men på en stadig mere munter måde. Over for fremmede endnu ofte tillukket, stum og stiv.

Tydelig hurtig udvikling mod stabilisering og balance.

Helbredstilstand god.

Moderen og farfarderen har hver for sig besøgt Peter. Besøgende har virket oplivende på ham. Han får af og til pakke fra en af dem. Peter har også stadig forbindelse med Rigshospitalet afdeling O7, hvorfra han også har haft (privat) besøg.”

⁷ Se Anette Faye Jacobsen, ”Dansk børneforsorgs historie 1933-1958”, *Historisk Tidsskrift*, bind 89 hæfte 2. 1989, s. 255-282.

⁸ Politiken den 4. februar 1951.

Hvad angår forbindelsen til Rigshospitalet, så synes Peter at have gjort et særligt stort indtryk på fru A, som aktivt holder forbindelsen med Peter ved lige. Læser man den korrespondence, der ligger i elevmappen, gives der mange dybt personlige oplysninger og specielt gennem de breve, som fru A skriver til forstanderen, formidles også et billede af, hvorledes Peter trives uden for hjemmet. Brevene fra den ansatte på Rigshospitalet vidner om en stor og varm interesse for drengen, og resultatet er da også, at Peter kommer til at holde de kommende mange ferier hos familien.

På det professionelle plan kommer der også en forespørgsel fra Rigshospitalets Psykiatriske Børneafdeling i begyndelsen af 1953, hvor forstanderen bliver bedt om at indsende en vurdering af Peter.

Forstanderen skriver:

”Peter er i god udvikling. Vi er glade for ham. Det er faktisk en fornøjelse dagligt at opleve den fremadskridende udvikling, der gør sig gældende både følelsesmæssigt og intellektuelt i kontaktforhold mellem voksne og kammerater. Ved leg med kammerater er han veltalende og uden talemæssige vanskeligheder. Her mangler endnu noget, når han kommer i forbindelse med mennesker uden for børnehjemmet. Byens købmand fortæller dog, at nu kan Peter selv sige, hvad han vil købe. Skolemæssigt er han så langt, at alle bogstaverne er lært efter en bevist og energisk indsats og arbejdsydelse.”

Der kommer ikke flere tjenstelige forespørgsler fra Rigshospitalet, men fru A fastholder som nævnt privat kontakten.

I et brev i forbindelse med Peters første ferie hos A, skriver hun til forstanderen om forholdet:

”Det var mit Indtryk, da han var her, at han var meget glad for at se sin Mor, han var genert og vilde ikke rigtig gaa ind, da hun var kommet; men han havde Taarer i Øjnene og absolut glad”.

Af materialet fremgår det, at når moderen bakkede ud, trådte fru A til – som forstanderen skriver, er moderens interesse for ham meget svingende.

Forholdene omkring Peter var inde i et positivt forløb i 1952-1955. Den grundlæggende tone er da også optimistisk i det brev som forstanderen skrev til fru A i 1955 jf. næste side.

Tlf. Aarslev 117
Postkonto 9943

Sdr. Højrup børnehjem, den 26/8 1955
pr. Pederstrup st.

Kære fru [redacted]

Tak for Deres brev. I særdeleshed tak fordi De og Deres mand atter ville have [redacted] på ferie. Jeg forsikrer Dem, at det var en glad dreng, der kom tilbage. Jeg er af den formening, at dette faste tilholdssted i hans tilværelse i høj grad har været medvirkende til at fremme drengens udvikling.

Jeg forstår godt Deres hjertesuk over, at det både er ondt og godt, at [redacted] føler at høre til hos Dem. For drengens skyld håber jeg, at vi kan bevare den tilknytning uden at forvolde Dem alt for megen ulejlighed, ligesom jeg tror, De vil være i stand til at vurdere og påskønne den glæde det er at kunne følge drengens udvikling. Vi håber, at den gode udvikling og dermed følgende modning må få [redacted] til at kunne klare sig selv både menneskeligt og økonomisk. Vi er naturligvis her indstillet på her at yde ham den hjælp og støtte, som vi under de givne forhold vil være i stand til og så lang tid efter det fyldte 14. år.

Jeg kan hilse fra [redacted]. Han sad i går og lagde kabale med sine kort og på forespørgsel, hvor han havde fået dem fra, svarede han med et lykkeligt smil: "fra [redacted] selvfølgelig".

De venligste hilsener til Dem og Deres mand

[redacted]
Birgit Hilten

De forhåbninger, som Børge Nielsen udtrykte for Peters videre udviklingsforløb, skulle dog ikke blive indfriet.

Nedlæggelsen af Sønder Højrup og overflytningen af børnene til Åløkke fremmede ikke Peters udvikling. Indberetningerne til børneværnsudvalget i Birkerød og brevvekslingerne viser derimod, at problemerne tog til.

I den første indberetning til Børneværnet i Birkerød efter Peters overflytning til Åløkkegård tales der om ringe fremgang. Her er vi nået til maj 1956. Det nævnes, at han har haft svære tilpasningsvanskeligheder i sit forhold til børnehjemmets nye lærer, der betegner ham som pirrelig, vanskelig og ikke flittig. Det nævnes, at han er glad for besøg fra moderen, men at der ikke synes at være noget varmt forhold mellem dem.

Peter selv presser voldsomt på for at komme på ferie hos fru A, og her synes han anderledes omgængelig. Fru A. rapporterer følgende tilbage til Børge Nielsen fra sommerferien ved Henne Strand:

”Jeg tror, at ’Peter’ har haft en dejlig Ferie, han har været fri og frejdig, især den sidste Tid, har gaaet i Vandet og kort sagt nydt Familielivet. Han har været en sød Dreng, hjælpsom og nem at have, saa vi har ogsaa nydt at se ham udfolde sig.”

I forbindelse med overflytningen til Åløkkegård kommer Peter under tilsyn af hjemmets nye psykiater. I forhold til tidligere vurderinger bedømmes han nu markant anderledes jf. hendes vurdering – som gengives nedenfor. I psykiaterens undersøgelse bestemmes Peters IK til 63, hvor den før har været på 84 og 90.⁹

Selv om det i brevet, som er dateret marts 1957, fremstår, som om Peter påtænkes at skulle begynde på eksternatskolen Skovgårdskolen – en skole for primært åndssvage – i Odense, så var han faktisk

⁹ Med en IK på 63 kunne Peter henregnes til gruppen af debile og dermed gruppen af åndssvage. Der blev skelnet mellem tre grupper af åndssvage: 1. Idioter med en IQ på under 35. 2. Imbecile med en IQ på mellem 36 og 55. 3. De debile med en IQ på 56 til 75. Herom se også Jesper Vaczy Kragh, Stine Grønbæk Jensen, Jacob Knage Rasmussen og Klaus Petersen, *Anbragt i historien*, Svendborg Museum 2014, s. 114.

allerede startet her i november måned, hvilket fremgår, af indberetningen til Birkerød Børneværn, argumentet er den lave IQ på 63, og derfor bør han være ”blandt ligesindede, både åndeligt og legemligt”. Dagen efter sin 14 års fødselsdag var han begyndt på eksterntaskolen.

Psykiaterens brev er stilet til Overlægen ved de Kellerske Anstaler , og konklusionen er – som det fremgår af brevet – at Peter bør inddrages under åndssvageforsorg.

Til Overlægen,
De Kellerske Anstalter,
Rædjninge.

[redacted] 1942, der siden 19/1

1952 har været anbragt i Børnehjemmet Sdr. Højrup, overflyttedes til "Ålek-
kegården", Odense, bedes modtaget til undervisning i Skovgårdskolen.

Han har været indlagt i Rigshospitalets børnepsykiatriske
afdeling 21/9-50 til 19/1-52. Af journalen herfra fremgår:

Disposition: Der er en del nervøsitet og uligevægt i famili-
en. Moderen er angivelig aparte, depressiv, asthenisk, affektflad og kold.
Han er nr. 3 af 4 søskende, var uønsket. Moderen synes aldrig at have in-
teresseret sig for ham eller taget sig af ham. Har tilsidesat ham i for-
hold til de andre børn.

Forsældrenes ægteskab har været dårligt, og da drengen var 4
år gammel, forlod faderen hjemmet.

Fødsel naturlig, men udviklingen har været retarderet. Støt-
tede først 18 mdr. gammel og fik 2 år gammel rachitis, talte sent, renlig
godt 3 år gammel, har senere i perioder haft encoprese.

Han har før indlæggelsen gået i skole 1 måned, men skønne-
des dårligt begavet, var tavs og indesluttet.

Ved indlæggelsen var klagerne: Tungt fattende, langsom, klod-
set, genert, sky, har ikke villet tale med fremmede eller i skolen, og
hans tale har været meget dårlig, nærmest uforståelig, og han har været
meget drillesyg over for en yngre broder.

Under opholdet i Rigshospitalet var han i begyndelsen meget
sky over for de andre børn, efterhånden provokerende, forstyrrende og dril-
lesyg over for de små, reagerer primitivt med at vælte møbler og lignende,
når noget går ham imod. Efterhånden tiltagende kontaktsøgende over for de
voksne, først på aggressiv måde, senere kølent. Fremdeles hård og drilag-
tig over for de ~~andree med hvem han kun har~~ haft sparsom kontakt. I begyndel-
sen nogen encoprese og tilbøjelig til at grise med afføringen, rullede i
sovne om aftenen. Hans adfærd i begyndelsen babyagtig, fjoget, ligesom
sproget var babyagtigt. Efterhånden interesseret i skolearbejde og flink
til manuel beskæftigelse, dog uden initiativ og fantasi. Under opholdet
roligere og fredeligere, tryggere og friere. Kontakten med de voksne sta-
dig bedre også i nogen grad indladende over for fremmede, omend søgsteligt
og forsigtigt. Talen småbarnlig med forkert ordstilling, ringe ordforråd
og dårlig udtale, men talen har efterhånden udviklet sig betydeligt, og han
taler ofte livligt og spørger videbegærligt, omend indholdet ikke svarer
til alderen. Hjemme hos moderen i sommerferien, hvor han var "hysterisk"
og brugte uartige ord, var jaloux over for den yngre broder. Alt i alt me-
re udadvendt. Først ved slutningen af opholdet kunne der foretages Binet,
der viste intelligenskvotient: 84. Ved performance-prøver var hans præ-
stationer bedre end svarende til alderen.

Hans malerier var meget primitive.

Han har fra Rigshospitalet søgt taleundervisning på Tale-
instituttet i København.

Under opholdet i børnehjemmet her har han været meget sær-
præget, tung, indesluttet, men kan få affektudbrud, hvor han bliver grov
og udskældende, særlig over for kvindeligt personale. Han kan være ret
hård imod mindre kammerater. Han kan i perioder være ret flink til prak-

2.

tisk arbejde, er interesseret i at tjene penge og spare sammen. Han har
altid haft meget svært ved at tilegne sig kundskaber, og kun i tilfælde,
hvor en enkelt kan tage sig specielt af ham, kan han lære noget.

23/10-56 er der foretaget intelligensundersøgelse Binet, der vi-
ste L.A.: 13.9, I.A.: 8.8, I.K.: 63. Han er ret villig til at gå ind på
prøverne, men iøvrigt noget forbeholden, mut, træg, selvusikker, spørger
hvordan det skal gøres.

Selv om resultatet af tidligere performance-prøver fuldt ud har
stået på højde med hans alder, virker han i det daglige småt begavet, hæm-
met, noget primitiv og tvangspræget. Resultatet af Binet-prøven er for-
mentlig et ret godt udtryk for hans evne til at tilegne sig almindelige
kundskaber, og han vil ikke inden for en overskuelig fremtid kunne tilpas-
se sig det praktiske liv. Man mener derfor, han bør inddrages under ånds-
svageforsorg.

I september skriver Peters mor til forstander Børge Nielsen for at høre, hvordan det går med Peter. Hun nævner, at hun har været på Rådhuset i Birkerød, [for at tale med Børneværnet], og her har hun hørt, at Peter skal flyttes til et andet hjem.

Børge Nielsen skriver dagen efter tilbage til Peters mor og fortæller, at han har skrevet til Børneværnsudvalget og indstillet Peter til et andet hjem, hvor han kan være blandt jævnaldrende.

”Han bliver jo 15 år i november og bliver efterhånden for gammel til vedblivende at være her, og da vi skønner, at han de første år vil have svært ved at klare sig ude i det frie liv, har vi indstillet til børneværnsudvalget i Birkerød, at han overføres til en anden institution, hvor han kan være blandt jævnaldrende. Der er dog ikke truffet endelig afgørelse om, hvornår han skal rejse, og hvor han skal hen”.

Forstanderen nævner ikke, at Børneværnsudvalget i Birkerød den 7. august havde skrevet til ham, at Peter bør inddrages under åndssvageforsorgen. Det skete med henvisning til den lægeerklaring, som børnehjemmets tilsynsførende læge og psykiater havde udfærdiget.

Resultatet blev, at Peter blev optaget i Østifternes Åndssvageanstalt – hvilket blev meddelt Peters mor i et brev af 15. november – den 1. november havde hun givet samtykke til, at Peter blev optaget på Ebberødgård, når der blev en ledig plads.

Interessant er det, at Peter – ifølge forstanderens indberetning til Birkerød Børneværn – allerede den 9. august var blevet inddraget under åndssvageforsorgen med henblik på overførsel til Ebberødgård. Det var med andre ord sket før, der forelå tilsagn fra moderen. Den 6. januar blev overflyttet til Ebberødgård.

Forstanderen orienterede moderen og fru A om overflytningen. Fru A reagerede straks med at sende følgende den 12. januar 1958:

”Kære Hr. Børge Nielsen

Mange tak for Deres Brev, som faktisk chokerede mig. Det gør mig ondt, at ’Peter’ maatte paa Ebberødgaard, saa gaar han sikkert fuldstændig i staa stakkels Dreng. Jeg er ked af, at jeg har set saa lidt til ham i Aaret der er gået, paa Grund af min Mands Sygdom. Min Mand døde den 26. December, saa det har været en svær Tid, ikke mindst de sidste Maaneder. Hvad siger Hans´s Mor til denne Afgørelse – vil hun nu monstro besøge ham lidt ofte[re] – nu har hun i hvert Fald ikke saa langt!”

Igennem 1958 og frem til februar 1959 får vi fra Peters egen hånd spredte oplysninger om, hvorledes han trives. I elevmappen for Peter har forstanderen nemlig lagt de breve, som han modtog fra Peter. Han skriver om at komme på besøg, samt at det kun er de mindste, der må bruge hans slæde. I juli beklager han, at han har sendt mindst 12 breve til forstanderen uden af få noget svar. De eventuelle breve ligger ikke i elevmappen, og forstanderen svarer, at der må være sket en misforståelse, da han ikke har modtaget noget brev siden marts. Han nævner også, at de ikke må ret mange ting på det nye hjem, at de ikke må gå i byen.

Det sidste brev – og også det sidste dokument i Peters sagsmappe fra børnehjemmet gengives nedenfor. Mens han har været på Ebberødgård er hans evne til at skrive ikke blevet bedre – vel nærmere tværtimod. Peter tilbragte, som det fremgår, julen 1958 på Ebberødgård.

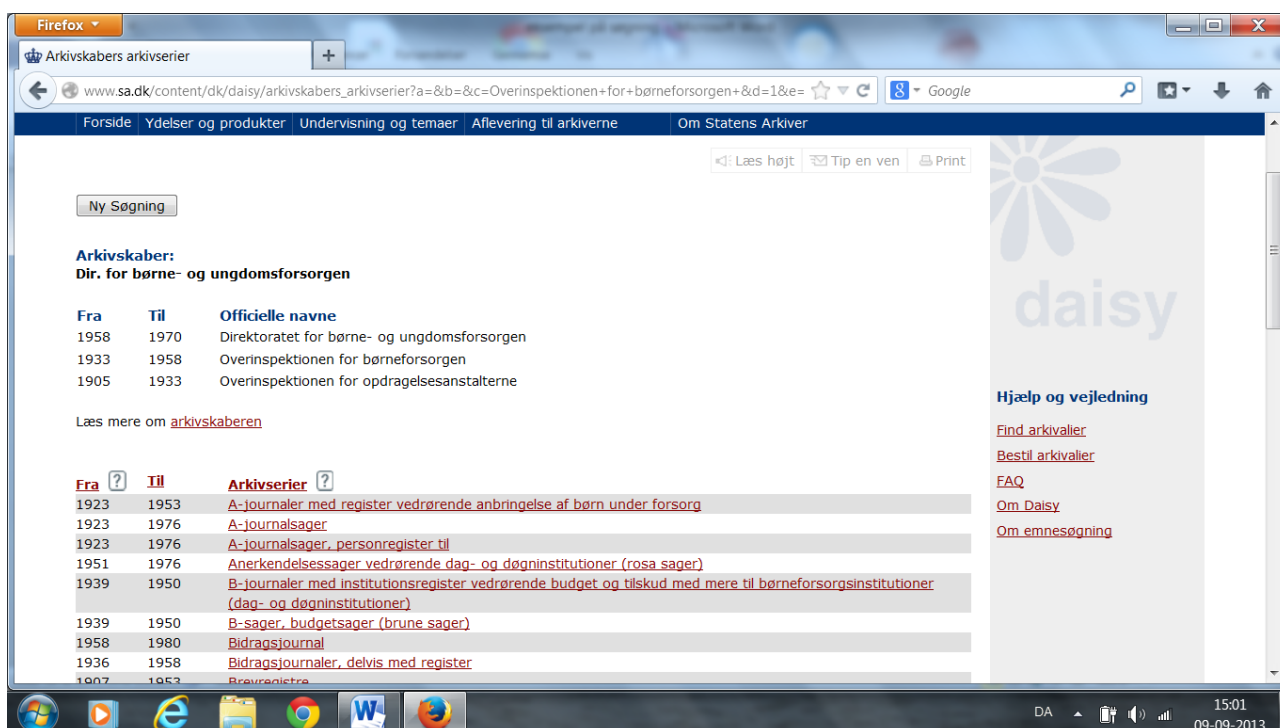
Modtaget 16/159
Har ikke så lange -
Har du det godt selv
for mange lykkelige
jeg har de unge har
det godt vi er ikke
saw mange her med
i juli 18 skete min hel
mandag er nu 62 dages
hiker
fra

(Lange er kælenavnet for Børge Nielsen)

Formålet med denne case er ikke primært at fortælle Peters historie, men at pege på de arkivalier, som vi har til rådighed. At arkivalierne derimod er af sådan en beskaffenhed, at vi får et nuanceret billede af det enkelte barn, er dog også klart.

Det fremgår af denne casestudy om en tilfældig børnehjemdreng, at der kan ligge et rigtholdigt materiale bevaret for det enkelte barn. Redegørelsen er ingenlunde udtrømmende for, hvilke oplysninger der kan hentes i elevjournalen, men den skulle være tilstrækkelig til at illustrere, hvor tæt eftertiden kan komme på begivenheder, som ligger år tilbage. Det er ligeledes klart, at der fra materialet kan trækkes tråde til en lang række yderligere kilder. For Peters tilfælde kan nævnes:

1. Fra Stambogen har vi hans anbringelsesnummer (journalnummer) i forbindelse Overinspektionen for Børneforsorgens behandling af sagen. Peters nummer er A 28.916. Ved at fremfinde Overinspektionen for Børneforsorgen i DAISY fremkommer følgende skærbillede – herfra kan der klikkes videre til arkivserien og derfra til den arkivenhed, som indeholder sagen. Såfremt man har fået tilladelse til at benytte materialet, kan sagen bestilles til brug på en af Statens Arkivers læsesale.

2. I det bevarede materiale fra Sønder Højrup Børnehjem er der en arkivserie, der hedder psykiatriske journaler 1949-1955. Det er tale om en protokol, og heri findes nedenstående om Peter.

77.

Nr. nr. 175

Uheldige hjernelige forhold, da ikke kunne tilpasse sig på ¹⁹⁴² Rom 19/1 1952
 R.H. b. psyk. Aft. i ca. 6 år og derfor er tid på Taleinstitutt. Sprogligt tilbage. Særlig:
27-9-52: Ganske pæn Dreng. Virker rent umiddelbart noget smaa-
 barnsagtigt. Udtale af Ord god, men rigt udtal spontant. Tilst
 begynde med noget tung, adspredt, men hurtigt tillidsfuld. Da angivelig
 sproglig tilbage begynder med Performance tests: K. Bl: i.a. 9 år 19 90.
 arbejder roligt, opmærksomt, tilfreds, glad for succes, og vred på sig selv, når han
 ser at han svigter. Angerlig? Kan fås til at svige med i stemningsmæssig henseende.
Matrix test: 14 Points, d. os hurtigt så højt et Resultat, er for i forhold til det observerede,
 for smaa barnsagtigt, kommer pludselig med smaa kende kommentarer for sig selv.
Porteus: i.a. 8,5. 19 85, svigte først i 10 m. 10.

Beunders Formprøve: god Sagttagelse og Reproduction. Heri Ydelse sv. t. Alder.
 Klarer ikke lægning af Billedserier. Ret hændt.

Når stilles overfor verbale Prøver strax ulystbetonet Prag med en Del Fula-
 geshedsbevægelser. Kender ikke alle Bogstaver, ^{forstod dette Sprogord} kan ikke læse, Andet
 Stavnning = 0. Kan klare lette Add. og Subtrakt. ved at tælle på Fingre.
 Kan ~~ikke~~ smaa smaa sammen. P. q. af verbale Ulyst iden foretaget Br. III.

Konklusion: Smaa barnsagtigt. Altid tilbage i verbal henseende og angivelig
 stadig tydeligt dårlig Ydelse i verbale Tests end i Performance, hvis man
 ser Udskilling sv. t. Alder. Den verbale Tilbagebliven sikkert også gøre
 sig gældende i hans Evne til at tilpasse sig huseforholdene. Passende tilrette-
 lege Undervisning hvis sikkert det vigtigste for ham i øjeblikket for ikke at
 stignere hans verbale Ulyst - og dermed Tilbagebliven.

sech. 5'3: Stodj noget verbalt tillækket i Reaction, selvom vilj
 nak til Kooperation og udtrykke sig bedst når ikke kræves verbal
 Medvirken. - og i samme Tests når han op i Nærheden af Grænsen
 mellem Sikke og laveste del af de normale. Gled for at udtrykke
 sig i Tegning. Kan p. Gr. af sin verbale Tillækket tillykkende
 virke lidt mere.

14-12-54: Er blevet betydelig mere åben i verbal Kontakt med de voksne, men
 tillækket overfor Fremmede. I Skolen stadig svært ved hørsning, men er rolig, interesseret
 lytter efter. Psykogen Tilfælde f. ex. Opkastning: sin smukt
 ved Samtale færdigt, men så snart x i ikke-verbale Kontakt med ham er han ivrig,
 altid med medsnig i emotional Hænsende? Forskellig Performance Tegning gør
 varselig samme Indtryk som tidligere: intellekt: Grænsetilfælde Talte god Kooperation.

Jovig. Orgemighed? = Kompensat. for Insufficiens?

Billedneris: $\oplus + \div \div$. Boldkast god

Levealder: 12 år.

Billeder: $K(K) + + +$

12-12-55: Er udvirket sig legemligt. Er vilig, men uansvarlig, tæng i uistækket
 Hænsende, Regressiv. K. Bl.: 2A = 11.3.

Matix = 17 Punkt: 8-6-2-1-0.

Levealder: 13 år.

3. Centralt for afgørelser vedrørende Peters liv i barneårene er ligeledes anbringelseskommunes børneværn. I Peters tilfælde er det Birkerød Børneværn. Her er det Rudersdals kommunearkiv, der som den arkivansvarlige myndighed bør kunne redegøre for, hvor materialet befinder sig.

4. Fra Ålørkegården overgår Peter til Ebberødgård, efter at han er kommet ind under åndssvageforsorgen. Ebberødgårds arkivalier er afleveret til Statens Arkiver og kan spores via DAISY. Under Ebberødgård findes en arkivserie med klientsager, benævnt som sagsakter A-Z 1930-1980, hvor det kan undersøges, hvad der ligger bevaret på Peter. Alt efter, hvad sagsmappen indeholder, kan det evt. være relevant at undersøge andre arkivserier såsom Protokol over sterilisationer og kastrationer af mænd og kvinder 1930-1982,¹⁰ journalsager 1951-1979. Hvilket materiale, der evt. kunne være relevant, kræver en større arkivundersøgelse.

Perspektiver

Umiddelbart kan mikrostudier, hvor personen bruges som kombinationsenhed i forbindelse med at indsamle information i forskellige arkivserier hos forskellige arkivskabere – kvalificere vores billede af det enkelte individ. Det gælder for den enkelte, der gerne vil sammenstykke et billede af sit liv, men det gælder også for forskningsbaserede undersøgelser. Under forudsætning af

¹⁰ Hvis Peter igen forlod åndssvageforsorgen, kunne en af betingelserne være, at han lod sig sterilisere, se eksemplet om Indstilling om sterilisation i bogen *Efter bemyndigelse. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1920-1970*, 2008, s. 407-411. På Rigsarkivet findes arkivet efter Sterilisationsnævnet 1934-1968. Sterilisationsnævnet blev oprettet ved lov 171 af 16.5.1934 om foranstaltninger vedr. åndssvage. Herom se Jesper Vaczy Kragh m.fl., *Anbragt i historien*, Socialstyrelsen 2014, s. 48-49.

eksistensen af et pålideligt empirisk grundlag er mikrohistoriske studier velegnede til at afdække komplicerede historiske sammenhænge.

Landsnævnet for Børne- og Ungdomsforsorg

Som supplement til historien om ”Peter” kan det anføres at, hvis Peters anbringelse var blevet anket, så ville sagen være behandlet af Landsnævnet for Børne- og Ungdomsforsorg, hvis arkiv befinder sig på Rigsarkivet. Landsnævnet fungerede fra 1933 til 1973. Landsnævnet var ankeinstans for børneværnsudvalgenes (i København børnenævnet) beslutninger i fjernelsessager. I arkivet efter myndighed ses et omfattende klientregister (1938-73). Registeret er inddelt mellem drenge og piger og igen 0-7 år og 8 år-myndig (barnets alder når sagen oprettes). Der findes desuden en række med udøbte. Registrene er indgangen til en omfattende række journalsager, der omhandler sagsbehandlingen i forbindelse med anbringelse af børn. Der er i sagen både henvisninger til institutioner, kommunale børneværn, samt til sagen i Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. Efter slutningen af 1950’erne ses der ikke så mange anbringelsessager – hverken i registrene eller i journalsagerne. Præmisserne for førelsen af registret synes at være blevet ændret.

I arkivet efter Landsnævnet er der også en arkivserie som betegnes registrantkort (1930-1973). De indeholder kortfattede oplysninger om anbringelsesgrund, anbringelsessteder, hvem der har besluttet anbringelsen og meget mere. Det er dog usikkert hvor dækkende registeret er.

Anbringelser skulle generelt indberettes til Landsnævnet iht. til loven om offentlig forsorg af 1933. Ved ændringen af loven i 1958 skulle anbringelser i stedet indberettes til amtet.

Klagesager i Direktoratet for Børne- og ungeforsorgens arkiv

Når barnet var anbragt, var det Direktoratet for Børne- og ungeforsorgen, der behandlede eventuelle klager sager rettet imod de institutioner, hvor de anbragte børn boede. Hvis Peters mor havde indgivet en klage over hans ophold på Ålykkegård, var det i direktoratets arkiv, det ville være relevant at efterspore denne. For perioden 1951-1976 er klagesager vedrørende dag- og døgninstitutioner samlet i en arkivserie.

Arkivserie:

”Klagesager vedrørende dag- og døgninstitutioner (okker sager) 1951-1976”

Navn(e):

Klagesager vedrørende dag- og døgninstitutioner (okker sager) (officielt)

Dateringer:

Arkivserien er dannet i perioden: 1951-1976

Eksemplar:

Fysiske enheder:

Arkivinstitution:

Original, Papir m.m.

66 fysiske enhed(er) [vis/bestil](#)

Rigsarkivet

Bemærkninger:

Indtil 1967 anvendtes fire-cifrede journalnumre for daginstitutioner og fem-cifrede journalnumre for døgninstitutioner. - Efter 1967 anvendtes seks-cifrede journalnumre for alle institutioner. - Journaliseringen sker efter et delvist bevaret journalplansystem, hvor hver institution har et nummer og hver sagstype har et litra. - Journalkortene er ordnet efter institution, mens sagerne er opdelt i sagsrækker efter sagstype. - I hver sagsrække kan der findes flere sager for hver institution, under både fire-/femcifrede (før 1967) og sekscifrede (efter 1967) journalnumre. - Den enkelte institution findes desuden i flere sagsrækker. - De enkelte pakkers indhold fremgår af læsesalens afleveringsfortegnelse. Sagerne er først sorteret efter nummerets første ciffer, dernæst efter andet ciffer, tredje ciffer osv. I sekscifrede numre betragtes bindestregen som et komma, og cifrene efter denne som decimaler. - Sager kan indeholde akter fra ældre sager, undertiden tilbage til c. 1930.

Fra Til Arkivskaber(e)

1951 1970 [Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen](#)

1970 1976 [Socialstyrelsen](#)

De 66 fysiske enheder beskrives således:

Arkivskaber(e):	Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen Socialstyrelsen
Arkivserie:	Klagesager vedrørende dag- og døgninstitutioner (okker sager) 1951-1976
Eksemplar:	Original, Papir m.m.
Indhold beskrives med:	Journalnummer (Saggruppe, Løbenr., Løbenr.)
Antal fysiske enheder:	66

Nr. ☐	Indhold fra ☐	Indhold til
1986	100 145 1	106 720
1987	1065	1175
1988	120 22	121 177 1
1989	121 223 1	121 924 1
1990	122 25 1	1225
1991	123 5 1	125 652
1992	140 163 1	141 607 1
1993	141 690 1	146 579
1994	170 186 1	175 692 1
1995	175 706	179 744 1
1996	180 416 1	190 519
1997	200 34 1	211 109 1
1998	211 176 1	216 380
1999	230 57	251 984
2000	252 34	390 505 1
2001	390 510 1	400 246 1
2002	400 254 1	400 858 1
2003	400 866 1	400 998 1
2004	401 13 1	401 544 1
2005	401 552 1	401 609 9

2006	401 617 1	401 870 1
2007	401 899 1	401 994 1
2008	402 1 1	402 176 1
2009	402 184 1	402 281 1
2010	402 303 1	402 443 1
2011	402 451 1	402 621 1
2012	402 648 1	402 994 1
2013	403 202 1	403 210 1
2014	403 210	
2015	403 210	403 237 1
2016	403 245	403 253 1
2017	403 261 1	403 326 1
2018	403 334 1	403 377 1
2019	403 385 1	403 423 1
2020	403 431	
2021	403 458 1	403 474 1
2022	403 482 1	403 520 1
2023	403 539 1	403 563 1
2024	403 571 1	403 733
2025	403 873	403 997
2026	404 4 1	404 322 1
2027	404 330 1	404 705 1
2028	404 705 1	404 713 1
2029	404 721	
2030	404 748 1	404 772 1
2031	404 780 1	404 837 1
2032	405 124	405 140 1
2033	405 140	
2034	405 140	
2035	405 140	
2036	405 140	
2037	405 140	

2038	405 140	
2039	405 140	
2040	405 159	405 264 1
2041	405 272 1	405 590 1
2042	405 604 1	405 639 1
2043	405 639 1	
2044	405 647 1	405 633 1
2045	405 671 1	405 779 1
2046	406 31 1	406 279
2047	406 406	4175
2048	420 1	
2049	420 18 1	420 50
2050	420 67	420 611
2051	420 638 1	5305

Teksten i bemærkningsfeltet kan umiddelbar forekomme kompliceret og til dels misvisende, da den fortegnelse, der henvises til, ikke giver yderligere oplysninger end Daisy registreringen og således ikke kan anvendes til at identificere de enkelte institutioners specifikke numre. Identificeringen af institutionsnummeret er nødvendigt for at kunne bestille den relevante pakke, hvor eventuelle klager over institutionen er arkiveret.

Der er nødvendigt at ty til nedenstående arkivenheder fra Direktoratet:

Arkivserie:

Journalkort vedrørende døgninstitutioner, seminarier med flere institutioner 1951-1981

Navn(e):

Journalkort vedrørende døgninstitutioner, seminarier med flere institutioner (officielt)

Dateringer:

Arkivserien er dannet i perioden: 1951-1981

Eksemplær: ?

Fysiske enheder: ?

Arkivinstitution:

Original, Papir m.m.

5 fysiske enhed(er) [vis/bestil](#)

Rigsarkivet

Bemærkninger:

De sekscifrede journalnumre skal søges i 'Danske daginstitutioner for børn og unge' og 'DAG OG DØGN institutioner for BØRN og UNGE'. - Mange kort har været brugt i det ældre system og har noteringer fra de ældre sager vedrørende den enkelte institution. - Journalnumrene er efterstillet et bogstav, der henviser til de enkelte saggrupper (farver henviser til sagsomslagene): A - anerkendelsessager (rosa) B - byggesager (gul) C - tilskudssager (orange) D - lægesager (lilla) K - klagesager (okker) R - regnskabssager (grøn) U - undervisningsplaner (rød) - Indtil 1967 anvendtes fire-cifrede journalnumre for daginstitutioner og fem-cifrede journalnumre for døgninstitutioner. - Efter 1967 anvendtes seks-cifrede journalnumre for alle institutioner. - Journaliseringen sker efter et delvist bevaret journalplansystem, hvor hver institution har et nummer, og hver sagstype har et litra. - Journalkortene er ordnet efter institution, mens sagerne er opdelt i sagsrækker efter sagstype. - I hver sagsrække kan der findes flere sager for hver institution, under både fire-/femcifrede (før 1967) og sekscifrede (efter 1967) journalnumre. - Den enkelte institution findes desuden i flere sagsrækker. - De enkelte pakkers indhold fremgår af læsesalens afleveringsfortegnelse. Sagerne er først sorteret efter nummerets første ciffer, dernæst efter andet ciffer, tredje ciffer osv. I sekscifrede numre betragtes bindestregen som et komma og cifrene efter denne som decimaler.

Fra Til Arkivskaber(e)

1951 1970 [Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen](#)

1970 1981 [Socialstyrelsen](#)

Det bemærkes, at oplysningerne om institutionsnumre kan hentes i *Danske daginstitutioner for børn og unge: anerkendte foreninger for børne- og ungdomsforsorg, uddannelsesskoler m. v.: tillæg: Institutioner i Grønland og danske daginstitutioner i Sydslesvig* ved Oluf J. Skjerbæk og Jenny Schmidt. Benyt udgaven, der udkom 1971 samt *Dag og døgninstitutioner for børn og unge v. Ulf Tvenstrup og Kjeld Parkvig. 1975.*

Ses der på indholdet af én af pakkerne (pakke 2027 404 330 1 - 404 705 1) indeholder den klagesager for følgende institutioner:

404-330-1 (Tølløse bhj)
404-349-1 (Børnehjemmet "Nislevgård" Otterup)
404-357-1 (Brønderslev Spædbørnehjem)
404-365-1 (Hadsten Skædbørnehjem)
404-381-1 (Solbo-Resenbro)
404-403-1 (Odder bhj)
404-691-1 (Baunegård, Københavns kommunes Ungdomshjem)
404-705-1 (Skibbyhøj, Skibby)

Der synes at være øget klageaktivitet fra midten af 1960'erne. Der er nu ikke længe kun tale om forældre til anbragte børn, der klager, men ligeledes det menige personale på institutionerne, der klager over forholdene.

Hvad angår de 66 pakker med klagesager, er der ikke alene tale om klagesager, der vedrører børn på institutioner. Klagerne i gruppe 420 er således klagesager, der er knyttet til børneforsorgsseminarier.

Andre arkiver om børneførsorgen

Som tidligere nævnt er selvejende institutioner, foreningsdrevne og privatejede hjem ikke pligtige til at aflevere arkivalier til Statens Arkiver eller andre offentlige arkiver. Som beskrevet i det foregående er en del materiale blevet doneret til Statens Arkiver, men der er også en stor mængde arkivalier, der stadig befinder sig på de gamle institutioner. Derudover er arkivalier i nogle tilfælde blevet destrueret i forbindelse med lukning af institutioner eller ved renoveringer o.l. I de supplerende fortegnelser til denne arkivfortegnelse fra projektet "Anbragt i historien" kan der findes mere detaljerende oplysninger om de eksisterende museer og samlinger, som opbevarer materiale fra børneførsorgen, samt referenceliste til særførsorgen og børneførsorgens institutioner.¹¹ I sidstnævnte lister findes henvisninger til de enkelte institutioner for børn, faglitteraturen om institutionerne samt link til offentlige arkiver, som opbevarer arkivalier fra den pågældende

¹¹ Jacob Knage Rasmussen m.fl., *Museer og samlinger*, Socialstyrelsen 2015 og Susanne Lindow m.fl., *Oversigt over kilder om børnehjem og andre institutioner*, Socialstyrelsen 2015.

institution. Af nogle af de store samlinger, som pr. 1.1.2015 stadig befinder sig på institutionerne, kan nævnes Hjortholmkostskole (tidligere Holsteinsminde), hvis historie går tilbage til 1833. På stedet findes stadig et omfattende materiale om denne tidlige institution inden for dansk børneforsorg. Det samme gælder Grevinde Danners Stiftelse på Jægerspris Slot, hvor der findes et stort arkiv, der går tilbage til 1874, og børnehjemmet Godhavn, hvor arkivet går tilbage til åbningen af hjemmet i 1893. Endelig opbevarer Forsorgsmuseet under Svendborg Museum et stort materiale fra flere forskellige børnehjem og herunder en omfattende samling af mundtlige beretninger (interview) fra tidligere børnehjemsbørn.

Udvalgt litteratur om børneforsorgens historie

Inge M. Bryderup, *Børnelove og socialpædagogik gennem 100 år*, Århus 2005.

Carten Sandberg Hansen, *At gøre en forskel. Social arbejde, socialarbejdere og marginaliserede børn og unge, 1945-*, Ph.d.-afhandling Københavns Universitet 2011.

Anne Løkke, *Vildfarende børn, om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920*, Holte 1990.

Beth G. Nielsen, *Anstaltbørn og børneanstalter gennem 400 år*, Holte 1986.

Maria, Rytter, *Godhavnsrapporten, en undersøgelse af klager over overgreb og medicinske forsøg på Dreng- og Skolehjemmet Godhavn samt 18 andre børnehjem i perioden 1945 – 1976*, Odense 2011.

Anbringelse af voksne under forsorg. Arbejdsanstalter og forsorgshjem

Socialreformen fra 1933 anførte, at forskellige marginalgrupper kunne anbringes på arbejdsanstalter og tvangsarbejdsanstalter. Nævnt blev bl.a. alkoholikere, prostituerede og vagabonder. I 1948 udtalte Socialministeriet følgende: ”I de senere år har de foranstaltninger, som i henhold til den gældende lovgivning kan iværksættes med hensyn til arbejdsmodvillige personer, alkoholister, løsgængere og i øvrigt personer, som viser asociale træk, været genstand for kritik fra forskellige side”.¹² Kritikken havde rod i en større fokusering på det enkelte individs tarv og retskrav set i forhold til de offentlige myndigheder. Der blev nedsat et udvalg, der skulle se på forsorgen for de i forsorgsloven omhandlende personer. Arbejdet kom til at strække sig over det meste af 1950’erne. Resultaterne af arbejdet blev sammenfattet i fire betænkninger:

1. *Betænkning afgivet af udvalget angående forsorgen for de i forsorgslovens kapitler XXIV-XXVII omhandlende personer*. 1. del. København 1952.

2. *Klientellet på arbejdsanstalterne. En undersøgelse foretaget på foranledning af det af socialministeriet nedsatte udvalg angående forsorgen for de i forsorgslovens kapitler XXIV-XXVII omhandlede personer*. Betænkning nr. 102. København 1955.

3. *Forsorgen for alkohollidende*. Betænkning nr. 208, København 1958.

4. *Betænkning om arbejdsanstalterne. Afgivet af udvalget angående forsorgen for de i forsorgslovens kapitler XXIV-XXVII omhandlede personer*. Betænkning nr. 220. København 1959.

De fire betænkninger er elektronisk tilgængelige via Det Administrative Bibliotek <http://dab.dk/>.

Det kendetegnede udvalget og de mange underudvalg, at man ønskede mange forskellige interessenter repræsenteret. Det betød mange medlemmer og svære forhandlinger. I arbejdet om

¹² *Betænkning afgivet af udvalget angående forsorgen for de i forsorgslovens kapitler XXIV-XXVII omhandlede personer*. 1. del. Betænkning nr. 28. København 1952, s. 9.

arbejdsanstalterne deltog f.eks. 22 medlemmer og fire sekretærer. Der var tale om embedsmænd fra Social- og Indenrigsministeriet, læger, præster og dommere.

Der er tale om omfattende udredningsarbejder med fokus på de aktuelle problemstillinger og med forslag til forbedringer, men der gives også historiske oversigter. Ønsker man at komme flere spadestik dybere, vil det ofte være muligt at fremfinde arkivmateriale, som den pågældende kommission har efterladt sig. Materialet beror på Rigsarkivet og skal fremfindes enten via selve aktørnavnet (i dette tilfælde kommissionens navn) eller som en del af enten ressortministeriets embedsarkiv eller som en del af arkivet fra den myndighed, som har haft selve sekretariatsfunktionen i kommissionen. I materialet fra kommissionerne kan også findes interessant materiale om de anbragte, bl.a. i forbindelse med arbejdet betænkning 102 om klientellet på arbejdsanstalterne. I forbindelse med denne kommission blev der bl.a. lavet en række interview med klienterne på arbejdsanstalterne og dele af dette materialet kan findes i kommissionens arkiv.

Betænkningerne kan også bruges om nøgle til at finde materiale om de lokale institutioner. Betænkningerne indeholder netop de aktørnavne, som giver mulighed for en systematisk søgning i de offentlige arkivers databaser. Som et eksempel kan nævnes fra Betænkningen nr. 220 s. 9 vedrørende arbejds- og tvangsarbejdsanstalter:

Arbejds- og tvangsarbejdsanstalten ”Sundholm”, København

Frederiksborg arbejdsanstalt, ”Skansegården”, Hillerød

Arbejds- og forsørgelsesanstalten, Næstved

Bornholms amts arbejds- og tvangsarbejdsanstalt, Rønne

Maribo amts arbejdsanstalt og plejehjem, Sakskøbing

Arbejdsanstalten for Odense og Assens amtsrådskredse, med tilhørende købstæder, ”Store Dannesboe” pr. Bellinge

Det kommunale syge- og plejehjem (Arbejdsanstalten, ”Store Dannesboe” for sørgelsesafdeling, Odense)

Arbejdsanstalten for Svendborg amt, ”Viebæltegård”, Svendborg

Horsens kommunale arbejds- og forsørgelsesanstalt, Horsens (nu nedlagt)

Horsens amtskommunale tvangsarbejds- og forsørgelsesanstalt, Horsens

Arbejdsanstalten ”Overmarksgården”, Kolding

Forsørgelsesanstalten "Vestre Kejlstrup" Silkeborg
Århus amts arbejdsanstalt, Århus (med filial "Bispegården", Staustруп)
Syge- og plejehjemmet, Randers (kun forsørgelsesanstalt)
Den kommunale arbejdsanstalt "Sct. Jørgensgård" og forsørgelsesanstalten "Sct. Jørgens Stiftelse",
Aalborg
Arbejds- og tvangsarbejdsanstalten, Aalborg
Viborg amts arbejds- og tvangsarbejdsanstalt, Viborg
Ringkøbing amts arbejds- og forsørgelsesanstalt, Holstebro
Ribe amts arbejds- og forsørgelsesanstalt, Esbjerg
Arbejds- og forsørgelsesanstalten for Haderslev amt og by, Hoptrup
Åbenrå-Sønderborg amts arbejdsanstalt, Ulkebøl
Tønder amts arbejdsanstalt pr. Gørrismark

Der er dog flere heuristiske udfordringer, når det kommer til den konkrete opgave med at finde frem til institutionernes arkivalier. At arkivalier om Sundholm skal søges på Københavns Statsarkiv, hvor der via <http://www.starbas.net/> kan skaffe et overblik over arkivserierne, volder ikke de store problemer. Derimod må man kombinere sig frem, når det gælder flere af de øvrige tvangs- og arbejdsanstalter. I Statens Arkivers database daisy.dk finders f.eks. aktøren Viebæltegård:

Registrering nr. A1546

[Udskriv](#)

Datering 1870-1960

Svendborg Fattigvæsen

Svendborg Købstad

* SAGER VEDR. FATTIG- OG ARBEJDSANSTALTENS INDLAGTE

1833-1834 Regulativ for Arbejdsanstalten og Instruks for opsynsmanden

1870-1960 Dagbøger vedr. anstaltens indlagte 1870-72 1880 1912-15 1915-18 1918-22

1922-27 1927-35 1935-43 1943-53 1953-60

187-1907 Straffeprotokol
1881-1934 Protokol over de indlagtes medbragte genstande
1913, 1935-1974 Registre og fortegnelser over indlagte
1918-1935 Sygejournal
1936-1940 Udgangsprotokol
1961-1970 Bog for konsulentholdet
1913-1932 Protokol for de indlagtes kostforplejning
1937, 1956 Husholdningsregnskab (kostforplejningen)
1937-1957 Regninger til attestation Varer til husholdningen 1937-1957 1 bd. Andre varer
1937-1948 1953-1957 2 bd.
1935-1974 Til- og afgangslister/belægningslister
1930-1950 Personsager. Afdøde indlagte
1936-1942 Til- og afgangskort for hver indlagt kronologisk efter første indlæggelse
1846-1956 Arbejdspenge til de indlagte Fabriksprotokoller (vedrører lemmernes indsats
og vederlag) 1846-1874 1884-1887 1898-1936 9 bind Arbejdspenge til de indlagte ordnet
efter deres nummer jfr. løbenr. 5 1937-1946 1953-1955 11 læg Arbejdspenge mv. til de
indlagte 1954-1956 1 pakke.
1951-1956 Køb af tøj o.a. fornødenheder til de indlagte

*** SAGER VEDRØRENDE ARBEJDSANSTALTENS FABRIKATION**

1890-1925 "Status over materiale og fabrikat"
1917-1974 Salgsbøger vedr. måtter mv. ordnet efter aftager 1917-1937: 2 bd. 1950-1967:
1 pakke 1970-1974: 1 bd.
1894-1935 Indkøb af råvarer, kokusgarn
1907-1918 O.P. Jespersen & Sønner, København. Køb af råvarer og salg af måtter: 1907-
1918: 1bd. Korrespondance 1912-1918: : 1 læg
1936-1974 Til- og afgang af måtter i antal. Til 1957 også indkøb af råvarer Produktionen
stoppet 1941-1946
1937-1942 Til- og afgang af skærver i mængder og indkøb af sten i mængde og pris
1911-1913, 1957-1974 Journal over salg af varer

***' SAGER VEDRØRENDE ANSTALTENS SAMLEDE DRIFT**

1935-1974 Dagbøger over de hver dag indtrufne begivenheder vedrørende hjemmets drift
1847-1850, 1852-1868 Årsregnskab for Svendborg Fattig- og Arbejdsanstalt med indlagte bilag
1843-1864 Indtægter og udgifter opgjort kvartalsvis
1860-1865 Indtægts- og udgiftsjournal
1925-1937 Journal over indbetalte beløb til kommunens kasse
1920-1935 Leverancer fra håndværkere mv.
1936-1973 Kassebøger/kasserapport
1961-1969 Dags dato bilag over indgået til forsorgshjemmets forskudskasse
1959-1969 Udgiftsjournal på kontokort (fortsættes løbenr. 85)
1970-1972 Diverse regninger og følgesedler
1961-1964, 1966-1970 Dags Dato duplikatbøger
1960, 1962-1967 Kopibøger af regninger for leverancer fra Amtsarbejdsanstalten "Viebæltegaard"

*** SAGER VEDR. ANSTALTENS BYGNINGER OG INVENTAR**

1872 Brandtaksation
1899-1900 Istandsættelse efter brand 1899 og taksation 1900
1898-1935 Inventarlistre 1898, 1907, 1913, 1919, 1923, 1935, u.å.
1935-1943 Vurdering af bohave, beklædningsgenstande og køkkeninventar 1935 Diverse opgørelser 1939, 1940, 1943
1900-1972 Inventarlistre 1900- 1970, 1972-1973 Fra 1938 med værdiansættelse

*** SAGER VEDR. FATTIGFORSORGEN I ALMINDELIGHED**

1767-1815 Protokol for gavebreve til Svendborg fattigvæsen
1802-1870 Distributionsprotokol for C.H. Fichs legat
1841-1870 Distributionsprotokol for N Hoffmanns legat
1833-1834 Regnskaber med bilag for Madame Sophie Hansens legat
1827-1847 Breve mv. vedr. arbejds- og bospisningsanstalten i Bagergade (1834-1838) herunder kopi af Sophie Hansens testamente af 1827
1834-1846 Forsørgelsesplan (1834-1846) og borgernes bidrag til de fattige (1834-1837)
1858-1861 Kopibog ved Svendborg Fattigvæsen
1832-1868 Fattigkommissionens forhandlingsprotokoller 1832-1847 1847-1858 1859-

1868

1805- 1867 Registrerings Protokol over de fattiges ejendele

1869-1889 Protokol over afdødes efterladenskaber, der tilfalder fattigvæsnet

1856-1885 Forhandlingsprotokol (1856-1873) og regnskab for de fattiges kasse (1858-1885) 1856-1864 1864-1885

1856-1869 Regnskab over indtægter og udgifter, de fattiges kasse

1843 Udsigt over Svendborgs Fattigvæsen

1843, 1862 Obligation 1843 og syns- og taxationsdokument 1863

* SAGER VEDR. FATTIG- OG ARBEJDSANSTALTENS INDLAGTE

1846 Skrivelse til amtmanden i Nyborg

1838-1957 Regulativer 1838 (transskription vedlagt) 1838: med rettelser 1872: diverse udgaver (transskription vedlagt) 1902: Spise reglement 1936: uddrag til ophængning vedlagt 1957 eller senere (med rettelser) 1869: Vedtægt for Styrelsen af de Comunale Anliggender i Svendborg (herunder Regulativ for Fattigvæsnet i Svendborg)

1937-1959 Indstillinger til Svendborg Amt om ophold på arbejdsanstalten (bagsiden anvendt til måttetegninger)

1970-1971 Indlæggelsessedler

1945-1961 (div. år) Oplysninger til det sociale udvalg

1930 og 1954 Disciplinære forholdsregler

1941 og 1943 Politirapporter

1834-1957 1834: Svendborg fattigvæsen efter folketællingen 1871: Navnefortegnelse

1957: Opgørelse over antal indlagte

1935-1970 Jul og nytår på Viebæltegaard

1937 Madplaner og korrespondance mv. vedr. kostændringsforsøg

1942-1947 Beklædning, til- og afgang

1969-1974 Udleveringsjournal, beklædning Derefter anvendt til gæstebog 1975-1988

1942-1965 Patientkartotek. Undersøgelser, diagnoser og behandling

1960-1971 TB undersøgelser

1936-1946, 1959-1974 Lægebesøg på Viebæltegaard

1971-1973 Indlagtes lægebesøg mv.

1927-1956, 1960-1961 Lægeordinationer

1962-1968 Antabusliste
1968-1974 Medicinbog
1968-1974 Rapportbog vedr. medicinudlevering
1939-1974 Medicinbog. Journal over udgifter til medicin
u.å. Diverse blanketter
u.å. Diverse vedr. de indlagte

* SAGER VEDRØRENDE ARBEJDSANSTALTENS FABRIKATION

U.Å. Tegninger til måtter og prisliste
u.å. Status over Materiale og Fabrikation m.m. (fortrykt skema)

* SAGER VEDRØRENDE ANSTALTENS SAMLEDE DRIFT

1938 Instrukser for forvalter, økonoma og sygeplejerske
1941, 1948 Prisliste for barbering og klipning
1954-1955 Indberetning af detailpriser
1952-1957 Leverandørliste
1936-1938 Udgifter til beklædning mv. ordnet efter indlagte
1969-1973 Udgiftsjournal på kontokort (fortsættelse fra løbenr. 32)
1964-1969 Regninger til Svendborg Kommune vedr. invalide- og folkepension
1932-1971 Diverse vedr. drift og personale

* SAGER VEDR. ANSTALTENS BYGNINGER OG INVENTAR

1860, 1872 Situationsplaner: fattiggård i Fruerstræde, Bagergade og Klostergården samt
Viebæltegaard
1898-1935 Inventarliste kapellet
1959-1979 Kontrolbøger vedr. forbrug af fjernvarme

* SAGER VEDR. FATTIGFORSORGEN I ALMINDELIGHED

1842, 1872 Beretning om Svendborg Fattigvæsen
1899 Skrivelse til Indenrigsministeriet om fattigvæsnets forhold
1932, 1936 Beretning om offentlig hjælp i Svendborg Kommune
u.å. Fortrykt skema: Beregning over udgifterne ved Svendborg Fattigvæsen

* UDKLIP OG ERINDRINGER

1947-1974 Udklip

1899-1974 Erindringer incl. transskription af vedlagt kassettebånd

* DIVERSE

1761-1867 Diverse om fattigvæsnets huse mv.

1975-1998 Diverse vedr. arkiv og fattigvæsen

Sted Svendborg købstad, Svendborg kommune
Svendborg Byhistoriske Arkiv
Grubbemøllevej 13
5700 Svendborg

For materiale vedrørende Arbejds- og tvangsanstalten i Odense er der en lignende problematik. Her kan der via daisy.dk også kun fremfindes en begrænset del af arkivmængden. Hovedarkivet befinder sig på Odense Stadsarkiv, men er endnu ikke registreret i deres mini-arkibas.

Andre arkiver

Ligesom med børneforsorgens historie kan en del arkivalier om arbejdsanstalter/forsorgshjem findes uden for Statens Arkiver og Stadsarkiverne. Et stort materiale findes hos Forsorgsmuseet under Svendborg Museum, der både har indsamlet genstande og arkivalier fra arbejdsanstalter og forsorgshjem. Herunder også en større samlinger af erindringer og fortællinger fra øjenvidner fra de nævnte institutioner. Et meget velbevaret arkiv findes desuden på forsorgshjemmet i Saksøbing. I arkivet findes komplette fortegnelser over beboere fra institutionens begyndelse i 1866 og frem til i dag samt omfattende samlinger af fotografier, scrapbøger mm.

Udvalgt litteratur om arbejdsanstalter

John Bertelsen og Birgit Kirkebæk, *Uønsket i Danmark – bortsendt til Amerika. Historien om anbragte, der udstyret med en enkeltbillet blev sendt fra anstalten i Sakskøbing til Amerika i perioden 1867-1930*, København 2014.

Birgit Løgstrup, *Fra tvang til forsorg Viborg amts forsorgshjem 1882-1982*, Viborg 1984.

Pernille Grouleff Poulsen, ”De fattige forbrydere på Sundholm”, *Historiske meddelelser om København, årbog*. 2003, s. 91-109.

Harald Jørgensen, *Fra arbejdsanstalt til forsorgshjem, træk af den offentlige forsorgs udvikling i København igennem de sidste 150 år, udgivet i anledning af 150-årsdagen for oprettelsen af arbejdsanstalten på Ladegården 1. oktober 1822*, København 1972..

Særforsorg. Døve, blinde, talelidende, epilepsi og vanføre

Særforsorgen forstået som handicapforsorgen var i perioden fra 1933 til 1980 et statsligt anliggende, eller mere præcist udgifterne i forbindelse med særforsorgen blev dækket af statskassen. I 1933 hed det i lovens § 66:

”Staten overtager Forsorgen for Opdragelse, Underhold, Forsørgelse, Kur og Pleje for Sindssyge, Aandssvage, Epileptikere, Vanføre, Lemleste, Talelidende, Blinde og Døvstumme, for saavidt Paagældende skal undergives Anstaltsbehandling enten paa en egentlig Statsanstalt eller en statsanerkendt Anstalt eller af saadanne Anstalter under vedvarende Tilsyn anbringes i kontrolleret Familiepleje”.

I den forbindelse opstod der eller videreførte man i perioden en lang række centrale anstalter. I publikation, som Det Centrale Handicapråd udgav om *Dansk Handicappolitiks Grundprincipper* (2005) hedder det om perioden, at der blev etableret totalinstitutioner, hvor beboernes samlede behov blev varetaget inden for institutionens eget lukkede kredsløb. Bolig, uddannelse, beskæftigelse, medicinsk behandling, kontakt med tandlæge, præst, frisør – alt foregik inden for matriklen. Resultatet var, at mange mennesker med en funktionsnedsættelse levede størstedelen af deres tilværelse inden for institutionens rammer.

I forhold til arkivdannelsen og hvad angår spørgsmålet om, hvor materialet opbevares, er det en stor fordel, at alt bevaringsværdigt materiale fra statsinstitutioner skal afleveres til Statens Arkiver.

En generel revision af 1933 loven blev inden for handicapforsorgen sat i værk i 1950'erne. Den centrale administrative skikkelse var her Erik Leuning. Ved sin afgang i 1965 havde han været ansat i Socialministeriet i over 30 år deraf som direktør for den sociale særforsorg siden 1942. Med dette hverv fulgte et utal af formandsskaber i forskellige ministerielle kommissioner og udvalg. Leuning fungerede ofte også som formand i de udvalg. Energien blev især lagt i rammeforbedringer inden for handicapområdet.

Følgende betænkninger inden for handicapområdet blev f.eks. til med Leuning som formand:

Betænkning vedrørende forsorgen for talelidende. Afgivet af en af socialministeriet under 12. maj 1949 nedsat kommission angående om organisation af forsorgen for talelidende. Betænkning nr. 99. København 1954.

Betænkning vedrørende forsorgen for blinde og stærkt svagsynede. Afgivet af en af socialministeriet under 7. april 1949 nedsat kommission angående om organisation af forsorgen for blinde og stærkt svagsynede. Betænkning nr. 129. København 1955.

Betænkning vedrørende uddannelse af tale- og tunghørelærere. Afgivet af det af socialministeriet i jan. 1956 nedsatte udvalg. Betænkning nr. 207. København 1958.

Et udtræk fra Statens Arkivers registraturdatabase giver følgende oplysninger om aktører inden for særforsorgsområdet vedrørende blinde og svagtseende

Blinde/svagtseende

Aktør	Arkivalier/eller oprettelse år - fra	Arkivalier /eller nedlæggelse år til
Blindehjemmet Kjæden	1825	1971
Statens Institut for Blinde	1858	
Det kgl. Institut for Blinde	1811	1858
Asyl for blinde børn	1861	1914
Husholdningsskole for Blinde	1937	1949
Blindehjemmet Bredegård	1933	
Hestehavehus	1938	1970
Det Kgl. Blindeinstitut på Refsnæs	1898	
Hjem for Kvinder på Mariendalsvej	1900	1976
Elisabeth Staus Hvilehjem	1916	1974
Raklevgården	1951	1974

Går man mere i dybden, så er det dog muligt at identificere flere aktører på området, og der er også uddybende oplysninger at hente i ældre registraturer og her især: *Blindeinstitutioner i Danmark 1858–1970*, ved Niels Strandsbjerg, udgivet 1992 af Blindeinstitutionerne i København og på Refsnæs samt Landsarkivet i København:

Det Kgl. Blindeinstitut i København

[Det Kgl. Blindeinstitut på Refsnæs](#)

Hjem for arbejdsføre blinde kvinder, Mariendalsvej 30, Frederiksberg

Elisabeth Staus hvilehjem for blinde kvinder i Lyngby

Blindehjemmet Bredegård i Fredensborg

Foreningen til at fremme Blindes Selvvirksomhed

Selskabet Kjædens Blindehjem, Klerkegade

Blindes Arbejde A/S

A/S Blifa (Låsefabrik oprettet 1938 af Dansk Blindesamfund, 1953 del af ERFA A/S)

"Danmarks Blinde" – De blindes Understøttelses- og Læseforening af 1883

Danmarks Blindelærerforening

Arkivar Christian Larsen har registreret Selskabet Kjæden's (Kjæde-Ordenens) arkiv. Kjæde-Ordenen specialiserede sig i støtte til blindeforsorg.

Det Kongelige Blindeinstitut: København (1858-):

Kartoteker er desværre ikke godt skiltet, og der er overraskende lidt materiale om eleverne, men desto mere om administrationen. Vidnesbyrd synes arkiveret efter år, ikke efter elev.

Det Kongelige Blindeinstitut: Refsnæsskolen: (1898-1990):

Et udtræk fra Statens Arkivers registraturdatabase giver følgende oplysninger om aktører inden for særforsorgsområdet vedrørende døve/stumme:

Døve/stumme

Aktør	Arkivalier/eller oprettelse år - fra	Arkivalier /eller nedlæggelse år til
Arbejdshjemmet for døvstumme Piger	1868	1958
Døveskolen i Randersgade	1941	1985
Døvstummeanstalten i Baldersgade	1860	1904
Døvstummeanstalten	1860	1904
Statens Skole for Døve	1807	1979
Statens Hørecentral i København	1951	1979
Statens Høreinstitut i København	1940	
Høreinstitutet i Gentofte	1960	1985
Tale- og Høreinstitutet, Københavns Amt	1895	
Frederiksborg Amts Taleinstitut	1960	1990
Døvstummeskole Talemetoden	1877	1898
Nyborgskolen	1891	
Aalborgskolen	1952	
Taleinstitutet i Esbjerg	1.1.1936	1995-2002
Taleinstitutet i Ålborg	1963-1964	
Taleinstitutet i Odense	1962	1980
Taleinstitutet i Risskov	1936	
Kontoret for døve	1912-1939	1996-1997
Forældrenævnet	1881-1927	1943-1980
Det kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia	1874-1881	31.12.1979-1990
Statens Høreinstitut	1892	31.12.1979
Stendetgård, Fredericia	1931	1962

En undersøgelse foretaget af Svend Arensbach fra det daværende Landsarkivet for Sjælland giver følgende supplerende oplysninger om døve. Bemærk at oplysninger typisk kun vedrører institutioner fra det sjællandske område. Det er tale om notater i forbindelse med det praktiske arbejde med at fremfinde materiale fra arkiverne og viser nogle af de problemer, der kan opstå, selv når arkivserierne giver indtryk af at være et rimeligt velordnet arkiv.

Ældre registraturer er samlet i ringbindet "Særforsorg" (sammen med Det Kongelige Blindeinstitut og en række institutioner under Åndssvageforsorgen):

- Det Kongelige Døvstummeinstitut
- Statens Hørecentral
- Statens Skole for svært tunghøre børn

DAISY kender mindst følgende relevante provenienser (døve kan også være talelidende):

- De døves kirke
- Arbejdshjemmet for døvstumme piger
- Døveskolen i Randersgade (= Statens Skole for svært tunghøre børn)
- Døvstummeanstalten i Baldersgade
- Døvstummeanstalten i Store Kongensgade
- Det Kongelige Døvstummeinstitut (= Statens Skole for Døve i København)
- Statens Hørecentral
- Statens Høreinstitut (København-Frederiksberg)
- Høreinstitutet i Gentofte
- Statens Institut for Talelidende
- Statens / Frederiksborg Amts taleinstitut i Hillerød
- Tilsynscommitéen for Kellers døvstummeskole
- Døvstummeskolen grundet på Talemetoden (ca 1877–ca1898)

KTAS navnebog 1979 kender (under "Socialministeriet"):

- Statens Hørecentral: Bispebjerg Hospital

- Statens Hørecentral: Dronningens Tværgade 7
- Statens Hørecentral: Dronningens Tværgade 7 (og lokalafdelinger landet over)
- Børneklinikken: Kristianiagade 13
- Børneaudiologisk Laboratorium: Kristianiagade 13
- Statens Institutter for talelidende: Lokalafdelinger landet over

Statens Hørecentral i København (1951-1979):

Audiologisk Afdeling ved Bispebjerg Hospital (1980-1994):

Klientsager 1955-1975 (149 pk), Patientjournaler 1955-1979 (339 pk) . Begge rækker henlagt på fødselsdato (dag+måned+år).

1.1.1980 overgået fra staten til Københavns Kommune.

Børneklinikken for tale-og hørehæmmede (1952-1979):

Børneklinikken for tale-og hørehæmmede (1980-):

Kristianiagade 13. "Statens undersøgelses- og vejledningsklinik for døve og tunghøre børn" (1952-1978), "Børneklinikken (for tale- og hørehæmmede)" (1978-).

Oprettet 1.11.1952 som statslig institution, 1.1.1980 overgået fra staten til Københavns Kommune.

[Rigsarkivet]: *Klientjournaler 1952-1980* (417 pk, på efternavnsforbogsstav+fødselsår, mange sager 1974-1980 er uhjemlet kasseret, 410 sager er bevaret), *Undersøgelsesresultater fra hele landet (skoler) 1944-1964* (10 pk, på sted/skolenavn: Fredericia, København, Århus, Odense, Ålborg, Nyborg), *Vejledte fra Fredericiaskolen 1956-1964* (5 pk, på efternavn), *Vejledte fra Nyborgskolen 1952-1966* (1 pk, på efternavn), *Vejledte fra Ålborgskolen 1956-1960* (1 pk, på efternavn).

KRAK's Vejviser kender følgende på adressen: 1979 Børneklinikken / Børneaudiologisk Laboratorium. 1995 Børneklinikken / Børneklinikken for tale- og hørehæmmede / Børneaudiologisk Laboratorium. Samme telefonnummer til Børneklinikken 1979 og til Børneklinikken for tale- og hørehæmmede 1995.

Statens Aflæseskole i København (1940-1962):

Statens Høreinstitut i København (1962-1979):

DAISY kender ikke klientsager, men kun administrative arkivalier 1940-1989, selvom instituttet er overtaget af Københavns Kommune allerede 1.1.1980.

Høreinstitutet i Gentofte (1960-1985):

Københavns Amtskommunes Høreinstitut i Gentofte (1960-1985):

Yderårene er arkivalieår, ikke institutionens oprettelses- og nedlæggelsesår.

Undersøgte klienter 1969-1972 (4 pk, alfabetisk), *Undersøgte klienter i Søllerød* (1 pk), *Gamle blanket 5 fra arkiv 1960-1985* (2 pk, på fødselsdato, fødselsår 1880-1890), *Blanket 5 for Ballerup 1960-1980* (2 pk, alfabetisk, sagsår 1960-1980), *Korrespondance med andre høreinstitutioner m.m. 1980* (1 pk), *Korrespondance med kulturel forvaltning 1980-1985* (3 pk, på år og dato), *Budgetopgørelse 1980-1985* (1 pk).

Det Kgl. Døvstummeinstitut i København (1807-1950)

Statens Skole for Døve i København (1950-1979):

Overtaget af Københavns Kommune pr. 1.1.1980. Skolen lå på Kastelsvej 58, København Ø. *Stambog over elever 1806-1865* (), *Elevprotokol 1888-1879* (), *Protokol over døvstumme 1827-1861* (), *Protokol over udgåede elever 1823-1871* (), *Eksamensprotokol 1844-1866* (), *Konfirmationer 1823-1869* (), *Ældre dåbs- og vaccinationsattester 1827-1846* (1 pk), *Korrespondance vedr. elever 1823-1869* (2 pk, på dato), *Korrespondance vedr. optagelse af nye elever 1823-1869* (6 pk, på dato) ... og meget mere indberetninger, korrespondance, administration osv, men tilsyneladende ikke egentlige elevsager.

Statens Institut for Talelidende (1895-1980):

Tale- og Høreinstytutet i Københavns Amt (1980-)

KRAK 1964: Rygårds Allé 45, Hellerup. KRAK 1988: Taleinstytutet i Hellerup.

Elevprotokol 1888-1979 (12 bd), Klientregistre 1999-2004.

Klientsager 1898-1980 (110 pk, jnr 1-67774, lagt bagvendt med yngste sag i pk 1 og ældste sag i pk 110), Klientsager, dysfasi 1960-1979 (48 pk, jnr 10410..64961, lagt bagvendt med yngste sag i pk 1 og ældste sag i pk 48), Journaler (børnepsykologiske sager m.v.) 1966-1974 (59 pk, jnr 3300..35589, mange slags sager),

Korrespondance vedr. undervisning og "Lærebog i talefejl og deres behandling" 1894-1940, Kladdeprotokol, kassebog og lønregnskabsbog 1898-1956.

DAISY-note til *Elevprotokol 1888-1979*:

1888-1896: **Statens Skole for Døve i København**, 1895-1979: Tale- og Høreinstytutet i Københavns Amt. Der foreligger protokoller til og med 1940 og fra og med 1959. Indtil 1940 er der særskilte protokoller for stammere og talelidende. Flere af de ældre protokoller indeholder fotos. Protokollerne fra 1959ff er langt mere summariske end de ældre. Den ældste elevprotokol er fra før instituttets oprettelse. Den kan være blevet til hos Det kongelige Døvstummeinstitut.

DAISY-note til *Klientsager 1898-1980*:

Der er kun bevaret sager for et fåtal af klienterne og derfor store huller i nummerrækkefølgen.

DAISY-note til *Journaler (børnepsykologiske sager m.v.) 1966-1974*:

Denne række af klientsager indeholder mange børnepsykologiske sager, men også mange andre typer af klientsager.

Statens Taleinstitut, Hillerød (1960-1979):

Frederiksborg Amts Taleinstitut (1980-1990):

Helsingørsgade:

1960-1980: Kartotekskort til *klientsager 1960-1980* (6 ks), *Klientsager 1960-1980* (40 pk, nr. 2058-67668), mange manglende sager, fx pakke 1 positivliste: 2058, 6370, 15821, 15898, 16643, 17070 ..., pakke 10 positivliste: ...54140, 54259, 54318, 54520 ... Sagsnumrene hedder "HT".

1980-1990: Kartotekskort til *klientsager 1980-1990* (4 ks), *Klientsager 1980-1990* (56 pk, nr 1-3000, 3201-3250, 8802-8812).

Andre samlinger

En del kildemateriale om blinde og døve befinder sig på særlige museer, som opbevarer arkivalier om de to grupper. En stor samling af både genstande og skriftligt kildemateriale er blevet indsamlet af Blindehistorisk Museum i København. Museet blev lukket i 2008, men samlingen blev overdraget til Medicinsk Museion under Københavns Universitet. Samlingen består af over 5.000 genstande. Af særlige arkivalier kan nævnes en stor samling af mundtlige beretninger fra blinde om deres institutionsophold i begyndelsen af 1900-tallet, samt omfattende samlinger af fotografier og ca. 2.000 faglitterære værker. Døvehistorisk Samling drives af det Døvehistorisk Selskab i København. Selskabet har i 2011 overdraget en stor del af arkivalierne til Rigsarkivet, men opbevarer stadig selv materiale så som billedsamlinger.

Udvalgt litteratur om blinde, døve og talelidendes historie

Steen Fibiger, "Baggrunden for den talepædagogiske uddannelse", *Handicaphistorie*. 1991; 5, s. 39-48.

Steen Fibiger, "Talepædagogik i historisk belysning", i: *Skolehistorie, handicaphistorie, idéhistorie, et nyhedsbrev tilegnet Ingrid Markussen, København 1998*, s. 92-100.

Steen Fibiger, "Talepædagogisk Forening i Danmark, verdens ældste talepædagogiske forening", *Dansk audiologopædi*. 2007; 43(4), s. 13-19.

Asger Holm, *Døveundervisning i Danmark, 1807-1982*, med tillæg om voksne døve, Døvehistorisk Selskab 1983.

Gerhard Kaimer, *Blindhedens verden, træk af blindes kulturhistorie*, Århus 2002.

Birgit Kirkebæk, "Blindhed". Temanummer, *Handicaphistorisk Tidsskrift*. 2009, nr. 22.

Birgit Kirkebæk, "At være døv". Temanummer, *Handicaphistorisk Tidsskrift*, 2003, nr. 10.

Pia Lundberg, *Blindhed, antropologisk analyse af de blindes verden fra renæssancen til i dag*. Københavns Universitet: Det Samfundsvidenskabelige Fakultet 2005.

Rene Ruby, "Konstruktionen af den blinde ca. 1850 – 1914", *Handicaphistorisk tidsskrift*. 2002; 12, s. 7-166.

Rene Ruby, *Afvigelsens dilemmaer, blindes organisering i det 20. århundrede*, Ph.d.-afhandling Københavns Universitet 2011.

Joanna Widell, *Døves kultur, fra åbning og isolation til manifestation og ligestilling*. 2. udg. Aalborg: Døveskolernes Materialelaboratorium 2007.

Epileptikere

Epileptikerhjemmet i Nyborg	1899	Arkivalier til 1961
Kolonien Filadelfia	1897	1987

Den største institution var Kolonien Filadelfia i Dianalund. Hertil kom Epileptikerhjemmet i Nyborg.¹³ Den 16. november 1893 oprettede Stefansforeningen diakonhjemmet i en villa på Christianslundsvej. Flyttede den 26. oktober 1899 til Provst Hjortsvej og kom tillige til at omfatte et epileptikerhospital for drenge. Den 16. november 1901 meddelte indenrigsministeriet statens godkendelse. Diakongerningen og hjemmet blev adskilt i 1905 og fortsatte alene som epileptikerhjem. I perioden 1905-1921 skete der betydelige udvidelser, og fra 1933 blev hjemmet godkendt som særforårsanstalt for epileptiske børn (både drenge og piger). Fra 1955 tillige også børn i ventetidsforsorg under "De Jyske Åndsvaganstalter".

Som i så mange andre store institutioner under særforårsorgen, blev Epileptikerhjemmet i Nyborg også underkastet en nærmere undersøgelse af den overordnede myndighed. Socialministeriet nedsatte den 5.2 1941 et udvalg der nærmere skulle overveje de fremtidige Retningslinjer for driften af Epileptikerhospitalet i Nyborg. Arbejdet er dokumenteret i en enkelt arkivenhed og materialet er dateret 1950.

Udvalgt historisk litteratur om epilepsi

John Alving, "Epilepsi – historiske aspekter. Fra djævlbesættelse til ionkanaler", *Handicap og samfund*, nr. 11, 1998, s. 15-24.

Bjørn Hamre, *Syge må plejes med kærlighed, Kolonien Filadelfia 1897-1997, om Kolonien Filadelfia, hospital for epileptikere og sindslidende, skabt på et kristent grundlag af pioneren Adolph Sell*, Dianalund, 1997.

¹³ Om institutioner for epileptikere se Jesper Vaczy Kragh m.fl., *Anbragt i historien*, Socialstyrelsen 2014, s. 20 og 104. Bjørn Hamre, *Syge må plejes med kærlighed. Kolonien Filadelfia 1897-1997*, Dianalund 1997.

Bjørn Hamre, ”Disse samfundets stedbørn. Fra månesyge og djævlbesættelser til social forsorg og antiepileptika”, *Handicaphistorisk tidsskrift*, 2001; 6, s. 82-101.

Mogens Lund, ”Epilepsiernes epidemiologi: fra Frederik Kristoffer Hallager til Palle Juul-Jensen – med et sideblik til Adolph Sell”, *Bibliotek for Læger*, 182, 2, 1990, s. 181-191.

Vanføreforsorg

I 1872 blev Samfundet for Vanføre og Lemlæstede stiftet af præsten Hans Knudsen, og i de følgende år opførte samfundet både skole, hjem og senere ortopædiske hospitaler for børn og voksne med forskellige former for fysiske handicap. I forhold til den øvrige særforsorg havde Samfundet og Hjemmet for Vanføre det særtræk, at man ved grundlæggelsen i 1872 havde valgt foreningen som organisationsform, selvom dette mere var af navn end af gavn. Medlemmerne skulle betale kontingent, men havde ikke nogen indflydelse på den daglige virksomhed eller bestyrelsens dispositioner. Selvom Samfundet i de følgende år efterhånden fik store tilskud fra staten medførte det ingen ændringer i organisationsformen. Først 50 år efter Samfundets grundlæggelse rejste Socialministeriet spørgsmålet, om ikke en del af bestyrelsen burde udpeges af ministeriet, og efter nogle diskussioner blev det vedtaget, at halvdelen af medlemmerne skulle beskikkes af Socialministeriet for en periode på tre år. Men foreningsformen blev fastholdt helt frem til 1962, hvor Samfundet først formelt blev en selvejende institution.¹⁴ Samfundet og Hjemmet for Vanføre omfattede i 1945 Ortopædisk Hospital i København med i alt 200 senge, en sygeafdeling i Århus med 110 senge samt et ambulatorium, skadestue, bandageri, ortopædisk skomageri m.m. Dertil kom en skole for børn og en håndværkerskole for unge piger og mænd med 22 forskellige oplæringssteder så som snedkeri, sadelmagerværksted, vævestue og systue. På håndværkerskolen var der plads til 134 elever, mens barneskolen havde 73 pladser.¹⁵

Omfattende samlinger af arkivalier er blevet afleveret af Samfundet og Hjemmet for Vanføre og kan søges i DAISY. Arkiverne går tilbage til stiftelsen i 1872 og frem til 1995. Materialet omfatter både arkivalier fra bestyrelsen, men også patientjournaler, kopibøger, visdomsbøger m.m. Særskilte

¹⁴ Harald Jørgensen, *Vanføreforsorgen i Danmark gennem 100 år*, København 1972, s. 169-174.

¹⁵ *Medicinalberetning for Kongeriget Danmark i året 1945*, s. 114 og *Socialt Tidsskrift*, 24, 1948, s. 114, statistik for Samfundet og Hjemmet for Vanføre, elev- patientfrekvensen 1946-47.

arkiver for institutioner under Samfundet og Hjemmet for Vanføre som Geelsgaard Kostskole og Klinikken for Vanføre på Rigshospitalet er også blevet afleveret. Separate arkiver for de ortopædiske hospitaler som Ortopædisk Hospital i Århus findes ligeledes hos Statens Arkiver (Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg). Hospitalet i Århus blev indviet i 1940 og tilhørte frem til 1978 Samfundet og Hjemmet for Vanføre. Derefter blev det overført til Århus amtskommune. Hospitalerne i København blev samme år overført til staten. En del materiale fra vanføreforsorgen befinder sig hos Medicinsk Museion, der har fået en stor billedsamling fra Samfundet, samt et større antal genstande, der har forbindelse til vanførehistorien.¹⁶

Udvalgt litteratur om vanføreforsorgen

Harald Jørgensen, *Vanføreforsorgen i Danmark gennem 100 år*, København 1972.

Ib Bjerring Nielsen, *Rehabilitering i nordisk perspektiv med udgangspunkt i vanføreforsorgens udvikling i de nordiske lande, udarbejdet i anledning af nedlæggelsen af foreningen "Nordisk Forening for Rehabilitering"*, København.: Museumsforeningen for Vanføreforsorgen og Hans Knudsen Institutet 2004.

Ib Bjerring Nielsen, *Det danske system, et forsøg på at afdække de tanker, der lå bag dannelsen af Samfundet og Hjemmet for Vanføre*, København: Museumsforeningen for Vanføreforsorgen 2006.

Bente Rødsgård, *Vanførefonden 1955-95*, København 1995.

Opsummerende

Arkivmaterialet for de egentlige institutioner må generelt betegnes som omfattede. Ønsker man at se, hvilket materiale der er bevaret, kan man få oversigterne frem via daisy.dk, – det bemærkes, at der for flere institutioner kan være underaktører tilknyttet. En oversigt over disse fås ved under hovedaktøren at klikke via Læs mere om [arkivskaberen](#). Hvis der er udarbejdet detaljerede registraturer forud for Statens Arkivers DAISY-registrering kan disse indeholde supplerende oplysninger, men sædvanligvis skulle oplysningerne fra DAISY være tilstrækkelige og under alle

¹⁶ Ion Meyer og Nicole Rehné, "Vanføreforsorgens samlinger", *Årsskrift for Medicinsk Museion*, 3, 2006, s. 80-86.

omstændigheder skal DAISY anvendes i forbindelse med bestilling af arkivalier. Supplerende oplysninger om, hvor andre arkivalier befinder sig, kan findes i fortegnelsen fra projektet ”Anbragt i historien” af Jacob Knage Rasmussen m.fl., *Museer og samlinger*, Socialstyrelsen 2015.

Åndssvageforsorgen

Fra loven om åndssvageanstalter fra 1902 og frem til 1959 var landet delt mellem to selvejende Institutioner. Nemlig Østifternes Åndssvageanstalter (De sjællandske Åndssvageanstalter) og De Kellerske Anstalter med Jylland og Fyn som opland.¹⁷ I 1934 fik Danmark en selvstændig lov om åndssvage (lov nr. 171 af 16. maj 1934), som bl.a. gav øgede muligheder for internering af åndssvage. Om den administrative og institutionsmæssige udvikling gives der et kort rids i: *Betænkning om åndssvageforsorgen. Afgivet af det af socialministeriet den 30. april 1954 nedsatte udvalg til behandling af åndssvageforsorgens problemer*, Betænkning nr. 204, København 1958, s. 14-21.

At der i begyndelsen af 1950'erne blev nedsat en kommission, der skulle kulegrave området, var der flere årsager til. Inden for åndssvageforsorgen var mere fundamentale ændringer hårdt tiltrængte, da man gik ind i 1950'erne. Pladsforholdene inden for åndssvageforsorgen nærmede sig det kaotiske. Allerede i 1939 havde Socialministeriet fået dokumenteret, at der var stor mangel på pladser – med den generelle befolkningsstigning blev der også flere åndssvage i 1950'erne. Hertil kom, at der blandt pårørende var en stigende mistillid til den behandling, som de åndssvage fik.¹⁸

I begyndelsen af 1950'erne blev der dannet en interesseorganisation, der i de kommende årtier skulle skabe sig en solid opbakning, som også manifesterede sig i politisk indflydelse. Der var tale om Landsforeningen for Evnesvages Vel (LEV), som blev dannet i 1952. Initiativet udgik fra en kreds af forældre og pårørende, som fandt, at der inden for åndssvageforsorgen var en mængde problemer, som trængte sig på. Det gjaldt fra organiseringen til arbejdsformerne på de enkelte anstalter. LEV anførte, at selv i forhold til andre forsorgsgrene var åndssvageforsorgen ikke tidssvarende. Et kerneproblem var, at åndssvageforsorgen blev udøvet af et antal selvejende institutioner, men så godt som samtlige udgifter blev afholdt af staten. LEV ønskede, at denne forsorgsgren blev drevet af staten ikke mindst af frygt for et uensartet niveau i de forskellige landsdele. Kritikken blev også rettet imod mastodontanstalterne, som ikke gav de åndssvage en

¹⁷ Om åndssvageforsorgens opdeling se Jesper Vaczy Kragh m.fl., *Anbragt i historien*, Socialstyrelsen 2014, s. 21-22 og 25-26.

¹⁸ *Betænkning afgivet af det af arbejds- og socialministeriet under 19. april 1941 nedsatte udvalg angaaende den mod børne- og aandsvageforsorgen offentligt fremførte kritik*, København 1941. Se også Birgit Kirkebæk, *Normaliseringsperiode*, Holte 2001.

tilstrækkelig tryk ramme om deres liv. De største anstalter havde i midten af 1900-tallet langt over 1.000 sengepladser. Der blev talt om, at små anstalter og hjem var at foretrække, ikke mindst fordi de kunne placeres, således at de pårørende ikke behøvede at foretage lange rejser for at aflægge besøg. Der blev i betænkningen fra 1958 også peget på en udvidelse af undervisningstilbuddet, – der blev stillet forslag om undervisningspligt – samt støtte til bedre og nye beskæftigelsesmuligheder.

Ikke alle de foreslåede forbedringer nåede at blive realiseret i årtiet, men i 1959 blev de hidtidige selvejende stiftelser, Østifternes Åndssvageanstalter og De Kellerske Åndssvageanstalter lagt sammen.¹⁹ Den nye fælles administration fik betegnelsen Statens Åndssvageforsorg. Uanset navnet betegnede den i loven som selvejende. I realiteten var den stillet som en statsinstitution, men konstruktionen bevirkede, at staten slap for at yde tjenestemandspension til de ansatte funktionærer. Stillingen som forsorgschef tilfaldt cand. jur. N.E. Bank-Mikkelsen. Med ham fulgte også mottoet om, at den åndssvage skulle have mulighed for at leve en tilværelse så nær det normale som muligt. Det betød konkret, at retningen imod at åbne anstalterne og integrere de åndssvage i det omgivende samfund blev afstukket. Åndssvageforsorgen indgik i 1970 i Socialstyrelsen. At det heller ikke var slut med de store centralinstitutioner fremgår tydeligt af, at der også blev sat gang i arbejdet med at afhjælpe pladsproblemerne ved de eksisterende institutioner, såvel som der blev oprettet en helt ny central institution på Fyn.²⁰

Udtræk fra Statens Arkivers database Daisy.

Aktør	Arkivalier/eller oprettelse år - fra	Arkivalier /eller nedlæggelse år til
Østifternes Åndssvageanstalter	1902	
De kellerske anstalter	1864	1959
Tilsynskom. for Kellers skole	1867	1869
Skolen for døvstumme åndssvage	1875	1885
Strandvænget, Nyborg	1961	

¹⁹ Lov 192 af 5. juni 1959 om for sorgen for åndssvage og andre særligt svagt begavede.

²⁰ I 1961 blev Strandvænget ved Nyborg indviet.

De kellerske anstalter Koldingfjord	1958	1959
De kellerske anstalter, Skovbrynet	1943	1.948
De kellerske anstalter, Sprogø	1923	1960
De kellerske anstalter, Livø	1904	1959
Den Kellerske Anstalt, Brejning	1862-1865	1986-1990
Åndssvageforsorg, skolelederforen.	1963	
Løgumgård	1929	
Arbejdshjemmet for Åndssvage Piger	1860	1892
Ebberødgård	1877	
Stefanshjemmet	1923	
Sølund Forsorgscenter	1934-1936	1990
Resenlund Åndssvageanstalt	01.04.1960	31.12.1989
Sødisbakke	1938-1940	
Beskyttet værksted, Løgstør	1966	1980
Forsorgscenter I for København	1959	1982
Forsorgscentret Storstrøms Amt	1960	1979
Kirketoften, Viby	1970	
Vejlsøhus	17.10.1961	1990
Forsorgshjemmet Hammer Bakker	1916	1999
Forsorgscentret Hald Ege	1917-1959	2000
Ribelund Åndssvageanstalt	1905	1992
Fjellerup-Østergaard	1964	
Bygholmskolen	1943	
Urkleven	1966	31.12.1989
Sct. Jørgensskolen, Ribe	1968	1989
Pensionat Møllen	1967	29.02.1992
Kroghsgadeskole	1959-1973	1984
Rosenvængets skole, Viborg	1956	
Behandlingshjemmet Østerskoven	1961	
Værkstedet "Nymo"	1960	
Østermølleskolen	1962	

Bakkeskolens Fritidshjem	1949-1982	
Bakkeskolens Børnehave	1949	
Bakkeskolen	1949	
Peterholmsskolen	27.01.1949	1992-2001
Lyngåskolen	1963-1969	
Behandlingshjemmet Kismet, Viborg	1976	1989
Vangedehuse	1966	1992
Husholdningsskolen Zoar	1935	1967-1979
Gammel Bakkehus	1853	1970
Karens Minde	1880	1987
Skolen på Ingemannsvej	1953	1980
Bjerregård-Jerslevs Skole	1936	1953
Forsorgscenter I for København	1959	1982
Gammelmosarhus	1891	1962
Gammelmoseskolen	1970	1978
Lillemosegård	1883	1992
Geelsgård Kostskole	1955	
Amtsinspektoratet Lillemosegård	1980	
Birkeskolen i Birkerød	1960	1988
Gribsholm	1942	1990
Harløse Skole	1974	1990
Andersvænge	1940	
Brunhøjskolen, Holbæk	1968	
Skolehjemmet Korsevad	1923	1967
Evensølund	1960	1992
Behandlingscentret i Næstved	1974	1994
Nykøbing Falster Skolehjem	1962	1982
Rødbygård	1929	1990-2004

Beskrivelse af konkrete arkivforhold

For at gå fra de mere administrationshistoriske rids og de rå udtræk fra Daisy over aktørerne til selve arkivalierne under særfor sorgen og åndssvagefor sorgen gives nedenfor en struktureret gengivelse af de erfaringer, der har dannet sig i forbindelse med benyttelsen af arkiverne.

Fra 1855-1958 var åndssvagefor sorgen som nævnt delt i to private (dvs formelt selvstændige, men efterhånden reelt statsfinansierede) organisationer.²¹ Arkiverne er fordelt mellem de respektive landsarkiver. Da Landsarkivet for Sjælland i 2012 blev nedlagt og arkivalierne langt ind under Rigsarkivet, skal materiale fra de lokale institutioner øst for Lillebælt søges her. Centralt dannedes arkiver både af bestyrelserne selv og af disses overlæger. Lokalt dannedes arkiver af de enkelte institutioner:

[Østifternes Åndsvageanstalter -1958](#) (øst for Lillebælt)

1855- [Gammel Bakkehus](#) (arkivalier 1853–, åbnet 15.11.1855)

1892- [Ebberødgård](#) som filial

1902- *en række [kellerske anstalter](#) på Sjælland overtages*

1929- [Rødbygård](#)

1940- [Andersvænge](#)

1943- [Gribsholm](#)

[De Kellerske Anstalter -1958](#) (vest for Lillebælt 1902–, men opretter Sprogø 1923)

De Kellerske Anstalter var oprindeligt baseret på Sjælland, men flyttede 1902 til Brejning ved Vejle. Det arkivmateriale, som befinder sig på Landsarkivet i Viborg, rummer derfor ældre bestyrelsesmateriale af interesse også øst for Storebælt, idet de vedrører institutioner, der i 1902 overtoges af Østifternes Åndssvageanstalter, nemlig bl.a.:

1880- [Karens Minde](#)

1885- [Lillemosegård](#)

²¹ Om åndssvagefor sorgens opdeling se Jesper Vaczy Kragh m.fl., *Anbragt i historien*, Socialstyrelsen 2014, s. 21-22 og 25-26.

1892- [Gammellosehus](#)

1959-1979 var alt samlet under en fælles statslig centralbestyrelse for hele landet, med afleveringspligt til Rigsarkivet:

1959-1970: Statens Åndssvageforsorg (1959-1970)

[Statens Åndssvageforsorg](#) blev 1970 (ligesom Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen) indlemmet i Socialstyrelsen, hvorfra arkiverne er afleveret til Rigsarkivet.

1970-1979: Socialstyrelsen (1970-1991) (1.7.1970-31.12.1979)

Hvis [Socialstyrelsen](#) har haft klientsager på centralt niveau, kan disse 1980 være overgået til amtskommunerne, ligesom disse har fået mange bygningssager i permanent "udlån" fra Socialstyrelsen (trods arkivvæsenets henstillinger), hvorimod andre sager nok er forblevet i dennes arkiv og derfra vil blive afleveret til Rigsarkivet.

1959 grupperedes de enkelte institutioner (central- og lokalinstitutioner, skolehjem etc) under:

[Forsorgscentre](#)

Ved lov af 5.6.1959 oprettedes en række romertals-nummererede forsorgscentre, hvis arkivalier efterhånden afleveres fra amtskommunerne til landsarkiverne og for amterne øst for Lillebælt til Rigsarkivet.

I	København mm	(Vangede Børnehospital/Lillemosegård 1885-)
II	Nordsjælland	(Ebberødgård 1892-)
III	Vejle amt m. m	(Brejning 1899-)
IV	Ribe og Sønderjyllands amter	(Ribelund 1907- med Nørrelund)
V	Nordjyllands amt	(Vodskov 1916-)
VI	Storstrøms amt og Færøerne	(Rødbygård 1929- / Behandlingscenter Næstved 1975-)
VII	Vestsjælland og Grønland	(Andersvænge 1940-)

VIII	Fyns amt	(Strandvænget 1961-)
IX	Sydøstsjælland	(Evensølund 1960-)
X	Viborg amt m. v.	(Hald Ege 1959-)
XI	Århus amt	(Sølund 1935-)

Foruden den nævnte centralinstitutioner var der inden for de forskellige geografiske områder en række andre institutioner under åndssvageforsorgen såsom børnehjem, skolehjem, plejehjem m.m.²²

1980 blev sagsområdet ved decentralisering den 1.1.1980 "udlagt" fra Socialstyrelsen til:

Amtskommunerne (1970-2006)

Strukturreformen den 1.1.2007 medførte, at de enkelte institutioner i god tid før amtskommunernes nedlæggelse 31.12.2006 skulle være fordelt på de nye kommuner og regioner.

Hver enkelt 2007-kommune bestemte, hvilke institutioner med beliggenhed i kommunen den vil overtage, idet regionen skulle overtage de institutioner, som kommunerne frabad sig.

Regionerne

I nogle amtskommuner fik regionen næsten halvdelen af institutionerne.

Kommunerne

I nogle amtskommuner vælger primærkommunerne at overtage praktisk talt alt.

Ved strukturreformen 2007 ophæves det tidligere administrative skel mellem normalforsorg (børn og unge) og særforborg (blinde, døve, sindssyge, åndssvage).

²² Se Særforborgens udlægning: Betænkning fra udvalget om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg Betænkning nr. 781, 1976 og Birgit Kirkebæk, *Normaliseringens periode*, Holte 2001.

Hvilket kildemateriale bevarer?

I *Afrapportering af 10. december 2000 vedrørende Fællesprojekt: Bevarings- og kassationsbestemmelser* hedder det s. 6: ”Det er en retlig og indholdsmæssig væsensforskel på klientsagerne før og efter særforborgens udlægning i 1980. Indtil da lå det fulde klientansvar hos de statslige centralinstitutioner, herunder også visitation og bestemmelser om behandling m.v., mens kommunernes opgave blot bestod i at henvise og betale. Klientsagerne hos centralinstitutionerne rummer derfor den væsentligste dokumentation – også om klienter anbragt i satellitinstitutionerne.” Om man er enig eller ej, det er ikke afgørende her, men det er helt afgørende for, hvilket materiale, der skal bevares og dermed vil være til rådighed i de statslige arkiver. I B&K bestemmelserne hedder det, at arkivalierne fra de ikke centrale institutioner inden for åndssvageforsorgen før 1980 år kasseres.

Eksempler på anvendelsen arkivmaterialet i historiske undersøgelser

Frem til 1959 havde hver klient mindst tre klientsager: dels centralt (Østifternes Åndssvageanstalts bestyrelse hhv overlæge), dels lokalt (den lokale institutions forstander og overlæge). Fra 1959 har Landsarkivet kun lokale sager (centralt går den gamle række af overlæge-sager dog angivelig – 1968). Statens Åndssvageforsorg: journalsager 1959-1975 (536 pk) synes at mangle indgangsmidler, bortset fra fortegnelser over sager 1959-1973 (2 pk). Sagerne ligger fordelt på litra A B F H Ø, derunder efter forsorgscentrets romertal (derunder evt. små litra) og sagsløbnummer.

Frem til 1959 gælder det for den overordnede centrale styrelse af forborgens, at der centralt findes materiale både hos bestyrelsen og overlægen herunder hver sine rækker af klientsager. Lokalt har hver institution materiale, herunder sine egne klientsager. Hver enkelt klient har altså haft mindst tre klientsager. Jagt på klientsager er dog oftest tidkrævende og kan desværre undertiden vise sig skuffende forgæves, selvom der i teorien er mere end én findechance.

Sagsnumre på dokumenter i én sag kan være bedste eller eneste vej videre til sager fra andre niveauer eller institutioner. Med lidt held kan man ramme én anbringelse og i den tilhørende sag få foræret ældre og nyere klientsagsnumre fra den fælles bestyrelse og/eller overlæge henholdsvis fra nogle af de andre institutioner ved at tjekke korrespondance.

En case-study, der netop har til formål at oplyse om materiale fra Statens Arkivers institutions arkiver vedrørende personsager under åndssvageforsorgen leverer arkivar Christian Larsen i artiklen ”Den firpattede ko”. Artiklen indgår i bogen *Fra Kragh til Krølle-Bent, Historier fra de nyeste afleveringer til Statens Arkiver 2008*. Artiklen viser hvorledes arkivalierne kan give et indgående indblik i en persons liv fra hans 2. til det 51. år og spænder fra 1930’erne og frem til 1980’erne. Artiklen bygger primært på klientsager fra Ebberødgård i Nordsjælland og Andersvænget ved Slagelse. Forfatteren fremhæver dog også, at Statens Arkivers samlinger rummer et stort materiale til autentisk dokumentation af lovgivningsprocessen og de politiske tiltag inden for åndssvageforsorgen, overvejende i socialministeriets arkiv. Er det oplysninger om selve regelfortolkningen og tilsyn med regionale og lokale institutioner, som har ens interesse, er det styrelsernes arkiver, man bør ty til.

Efter tilladelse fra Christian Larsen gengives artiklen her i sin helhed:

»Bastarb[ejde], Knipling, men det bliver ikke rigtig til noget. Er meget vild i Leg med andre, bander undertiden som en Tyrk, dog ellers ret blød i det. Klæder sig selv paa, ellers Hjælp med Toilettet. Renlig; træg til Spisning.« Således beskrives den da otteårige Peter i journaloptegnelserne fra åndssvageinstitutionen Ebberødgård i 1937, hvor han havde været i seks år.

Peters fødsel i 1929 havde været normal, men året efter blev han indlagt på et sygehus, hvor man fandt symptomer på hjernebetændelse, ligesom der udviklede sig vand i hovedet. Sygehuslægen erklærede Peter for åndssvag i slutningen af 1930 og søgte om, at Peter blev optaget i Østifternes Åndssvageanstalt.

I optagelsesskemaet skulle lægen blandt andet angive, om der tidligere havde været åndssvaghed i familien, *»Er nogen af Forældrene drikfældige eller udskejende (forbryderiske)«*, og om den åndssvage kunne tale, hjælpe sig selv m.v. i det daglige. Peter blev inddraget under åndssvageforsorgen i juni 1931 og anbragt på Ebberødgård i Nordsjælland. Diagnosen var debilitas (evnesvaghed) og hydrocefalus I. gr. (vand i hovedet) samt organiske forandringer.

Ebberødgård var arbejdshjem for voksne samt plejehjem for arbejdsuduelige åndssvage voksne og børn, og institutionen havde hen ved 1.100 patienter. I 1931 blev det noteret, at Peter var en stille venlig og glad lille dreng, der sad dagen igennem og småpludrede eller legede med et eller andet stykke legetøj. Han kunne sige enkelte ord, men lød ikke sit navn. Peter måtte mades, men spiste gerne. Han var urenlig, men havde ellers ingen uvaner. Fra midten i 1930'erne fik Peter problemer med sit syn, idet han var meget nærsynet, men *»tør ikke bruge Brilller.«*

Gammel Bakkehus 1939-1946

I begyndelsen af 1939 blev Peter overflyttet til Gammel Bakkehus på Frederiksberg, som var skolehjem for cirka 250 udviklingsdygtige åndssvage børn, og han begyndte i 1. klasse. Peter blev året efter betegnet som en flink og villig dreng, der gjorde fremskridt. *»Temprament [!] meget vekslende, han er renlig og meget sirlig med sit Tøj, kan volde Vanskeligheder, men er nem at disciplinere og er lydig.«* Udover de årlige vurderinger finder man også notitser om store og små ting i journalen, for eksempel at Peter 17. december 1943 slog sin underlæbe, havde fået nogle inficerede sår og var blevet behandlet med 2% lapisopløsning.

Synsproblemerne plagede ham dog stadigvæk. Peter lagde hovedet på siden, når han skulle læse i en bog. Lægerne mente, at hans skrå læsestilling sikkert stammede fra en tilbøjelighed til at bringe øjnene i den stilling, som gav mindst nystagmus (hastig, ufrivillig bevægelse af øjnene). Man måtte derfor sikkert lade ham selv vælge den for ham bedste hovedstilling.

Flink, omgængelig og høflig

I 1946 var Peter blevet 17 år, og forældrene ville gerne have ham hjem, men kunne ikke finde passende beskæftigelse til ham. Han blev derfor overflyttet til åndssvageanstalten Andersvænge ved Slagelse.

I en udtalelse fra Gammel Bakkehus til Andersvænge hed det om Peter, der havde en IK på 65, at han kunne læse en let tekst og *»skrive helt pæne Smaabreve. I Regning er han flittig og flink og kan klare Opgaver i Add. og Subt. under 1000. Da han er ganske forstandig har han et godt Udbytte af Undervisningen i de mundtlige Fag. Han er særdeles flink til Børstenbinderi og*

Stolesædefletning. « Han havde en pæn optræden, var venlig og høflig, let omgængelig og pålidelig. »*Af og til kan han være lidt opstemt og »stor i Slaget*«, men han er let at sætte paa Plads.« Han klarede sig godt blandt kammeraterne.

I journalen kan man se, at Andersvænge havde det samme indtryk: En flink, omgængelig og høflig ung mand, der kom godt ud af det med sine kammerater. »*Med sin egen person sirlig og god ved sit tøj. Sexuelle vanskeligheder ingen, ser ikke den vej pigerne er [...] fritidsinteresser læsning og radio.*« De eneste problemer, der er noteret i journalen, er med hensyn til maden. I 1963, 1966, 1967, 1968 og 1969 hed det, at Peter godt kunne være lidt vanskelig, når det gjaldt maden: »*Beklager sig over forplejningen, især over at maden – især kødet – altid er koldt*« (1967). Det kan man nu godt forstå.

De første år på Andersvænge var Peter beskæftiget på værkstedet, men blev derefter medhjælp hos inspektøren og på depotet. Fra 1970 var han internt postbud på Andersvænge.

Fra patient til klient

Fra 1966 findes der i Peters sag ikke alene den lægelige journal, men også den sociale afdelings journal. Der er en enkelt optegnelse fra 1966, og det er først i 1973, at journalen for alvor begynder. Og heri kan vi på 36 tætskrevne sider følge Peter frem til 1980, ikke som patient på en anstalt, men som klient i det sociale system. I 1969 omtales han som »Pt.« (patient), i 1971 er han »Kl.« (klient).

I 1966 begyndte Peter at arbejde på et beskyttet værksted. I den sociale journal blev det noteret, at han tænkte meget over sin fremtid og arbejdet på værkstedet. »*Det er givet at hans mangeårige ophold på institution og herunder et mere bestemt arbejde, skal have sin tid for at akklimatisering til helt andet og mere stramme arbejdsforhold, men det er mit indtryk, at Peter i dag er på vej til at indordne sig under de nye forhold.*« Peter holdt dog op på værkstedet efter kort tid.

Ud efter 43 år på institution

Peter havde allerede i 1969 givet udtryk for, at han ønskede et værelse ude i byen men fortsætte med at arbejde på Andersvænge. På institutionen bakkede man op om Peters ønske. I første omgang fik han sit eget værelse, hvilket han var meget tilfreds med, men drømmen om et liv uden for Andersvænge forsvandt ikke.

Nogle år senere – i 1973 – holdt socialrådgiveren og afdelingslederen møde med Peter og hans forældre. Fra Andersvænges side anså man ønsket for at være realistisk, og forældrene var glade for, at Peter kunne få en sådan chance. Og i marts 1974 blev han udskrevet til familiepleje hos sig selv i en klublejlighed. På det tidspunkt havde han tilbragt 43 af sine 45 leveår på institution. Han fortsatte med at arbejde på Andersvænge.

I forbindelse med udflytningen fik Peter en hjemmevejleder, som besøgte ham med 2-3 ugers mellemrum, og der blev lavet en personlig hygiejneplan og en rengøringsplan. Hjemmevejlederen begyndte at optræne Peter til selv at prøve at købe ind til tørmad, men han skulle stadig spise aftensmad på Andersvænge. *»Forældrene har taget det meget ilde op, og de har ringet til flere forskellige på AV... [...] Jeg mener stadig, at det er relevant, at optræne kl. til så meget selvstændighed som muligt.«*

Peter bliver gift

Peter havde i mange år været gode venner med Pia, og i april 1976 var de til møde på Andersvænge om fremtiden. Pia, der var to år ældre end Peter, havde også været under særfor sorgen. De var begge meget opsatte på at blive gift, og Andersvænge var positiv over for det, fordi de kunne støtte op om hinanden. *»Det bør bemærkes, at det er Pia, der hele tiden har holdt Peters lejlighed i så pæn stand«*, blev det noteret. I september 1976 stod så brylluppet med middag for 35 personer. Peters hjemmevejleder var aktivt involveret i bryllupsplanlægningen og noterede stort og småt i journalen. Det er derfor, at vi ved, at bryllupsmiddagen stod på *»Suppe, kalvesteg m/grøntsager og Rubinsteinerkage, kaffe, natmad med kaffe og the samt diverse vine.«*

Peter fortsatte med at arbejde på Andersvænge. I 1977 fik han bevilget nedsat arbejdstid, dvs. fri hver lørdag og de øvrige dage kl. 14, men det blev Peter meget sur over, fordi *»Han følte det som en personlig fornærmelse, at han var på nedsat tid.«* Peter har sikkert følt, at nedsat arbejdstid var noget, man gav til resourcesvage personer, og det var han i hvert fald ikke. Kort tid derefter fik han sin gamle arbejdstid tilbage.

Den sidste optegnelse i journalen er fra oktober 1980, hvor hjemmevejlederen var på besøg sammen med en sagsbehandler fra Slagelse Kommune. I 1980 overdrog staten særfor sorgen til amterne, men da Peter var invalidepensionist med bopæl uden for Andersvænge, overtog Slagelse Kommune hans sag.

Den firpattede ko

Peters journal belyser sammen med de andre patientjournaler fra åndssvageinstitutionerne den danske for s org for åndssvage fra de første institutioners oprettelse i 1850'erne til 1980, hvor særfor sorgen overgik til amterne. Patientjournalerne fortæller selvfølgelig om patienten selv, men de belyser også den måde, hvorpå behandlerne så på deres patienter. I Peters sag findes både en lægelig og en social journal, og hver journal har et forskelligt fokus: den lægelige på Peter som patient, den sociale på Peter som klient.

Men Peters sag er også et eksempel på forandringerne i dansk åndssvagefor s org i 1960'erne og 1970'erne, hvor der skete en normalisering af de åndssvage. Ved åndssvage lo ven af 1959 oprettedes Statens Åndssvagefor s org, ledet af en bestyrelse, der blandt andet skulle rumme en speciallæge i psykiatri, et pædagogisk uddannet medlem og en forældrerepræsentant.

Ligeledes blev institutionerne samlet i elleve for s orgscentre, som fik en firhovedet centerledelse – i samtiden kaldet den »firpattede ko«: en lægechef, en pædagogisk chef, en socialfaglig chef og en økonomisk chef. Overlægerne og deres bestyrelser mistede magt til en ny gruppe: pædagoger og forældreforeningen. Endvidere blev der oprettet et ankenævn, som behandlede klager over iværksættelse eller ophør af for s org.

En menneskelig tilværelse med rettigheder

Statens Åndssvageforsorg med forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen (1919-1990) i spidsen stod i det følgende årti for en række forandringer af åndssvageforsorgen. Bank-Mikkelsen forsøgte sig med en ny terminologi, hvor »evnesvage« skiftede navn til »åndssvage«, fordi de åndssvage *havde* evner af forskellig art og styrke, evner som forsorgen skulle hjælpe dem til at udvikle. Forældrene var dog ikke glade for, at man tog den gamle åndssvagebetegnelse frem, og på længere sigt var det »evnesvag«, som vandt udbredelse.

Åndssvage skulle behandles ligeværdigt, som medmennesker og medborgere, hvilket indebar etablering af en menneskelig tilværelse. De skulle ikke længere bare opbevares, de skulle behandles. Der blev derfor også sat bremser for nedværdigende og straffende behandling af åndssvage, og der blev skredet ind over for afstraffelse, lussinger og så videre. Man lagde tillige vægt på, at åndssvage havde rettigheder, for eksempel at kunne få lommepenge, som de selv måtte bruge, hvilket var vigtigt for dem.

Man begyndte med en opbygning af åndssvageforsorgens fremtidige skolevæsen og pædagogiske institutioner. Og der blev etableret værksteder som tilbud om beskæftigelse efter skoletid, således at der kom andre oplæringstilbud end de traditionelle: gartneri og landbrug. I 1958 var der 58 skoler og 30 værksteder, fire år senere 93 skoler og 45 værksteder.

For Peters vedkommende kan man også se denne udvikling i hans journal. Han fik arbejde på et beskyttet værksted, institutionen bakkede op om hans ønske om en tilværelse uden for Andersvænge, og han kom faktisk ud. Han gik fra at være patient til at blive klient og fik en så normal som muligt tilværelse, herunder også ægteskab.

Arkiverne fra det sociale område

Peters sag findes i Andersvænges klientsager 1937-1988 i Landsarkivet for Sjælland, pakke 34. Det skal bemærkes, at Peter og Pia ikke er deres rigtige navne, idet de er blevet anonymiseret på grund af sagens personfølsomme oplysninger. Udover lægejournalen og socialrådgiverens journal rummer Peters sag også et arvelighedsskema fra Universitetets

Arvebiologiske Institut 1948, intelligensprøver, røntgenanalyser (han blev røntgengennemlyst en gang om året 1946-1970), undervisningsrapporter fra 1960'erne, korrespondance, attester med videre. Peters journal fra Gammel Bakkehus er tidligere blevet afleveret til landsarkivet i København, og sammen med optegnelserne fra Andersvænge giver de et indgående blik i Peters liv fra hans 2. til 51. år.

Statens Arkiver har en stor samling af arkivalier fra det statslige sociale område, som er blevet forøget gennem de sidste ti års indsamlinger. Der er blevet afleveret arkivalier fra Socialministeriet og styrelserne under ministeriet, Socialforskningsinstituttet, Kofoeds Skole med flere. På handicapområdet er Statens Åndssvageforsorgs arkiv blevet afleveret, og i de 536 pakker journalsager vil man kunne finde materiale til belysning af forsorgens virke 1959-1970.

Klientsagerne fra Andersvænge er kommet ind i forbindelse med aflevering fra de enkelte særforsorgsinstitutioner. Alle klientsager oprettet før 1980 fra de centrale institutioner inden for åndssvageforsorgen, døveforsorgen og blindeforsorgen er bevaret. Hvad angår klientsager fra epileptiker- og vanføreforsorgen samt ordblindeinstitutter, er sager for personer født den første i en måned bevaret. Derimod er alle klientsager fra tale- og høreinstitutter før 1980 blevet kasseret.

Især åndssvageforsorgens afleveringer fylder godt, og de knytter sig an til tidligere indsamlinger. Fra Andersvænge er der nu i Statens Arkivers samlinger over 700 pakker klientsager, fra Ebberødgård hen ved 400 pakker, Gammel Bakkehus 82 pakker og fra Den kellerske Åndssvageanstalt i Brejning 2074 pakker, som dokumenterer dansk åndssvageforsorg gennem de sidste 150 år. Der er tale om et værdifuldt materiale, som allerede har været anvendt i den handicaphistoriske forskning (se boks).

Statens Arkivers samlinger rummer således et stort materiale til autentisk dokumentation af lovgivningsprocessen og de politiske tiltag (Socialministeriets arkiv), regelfortolkning og tilsyn med regionale og lokale institutioner (styrelsernes arkiver) samt ikke mindst borgerkontakten på det sociale område (institutionernes arkiver).

Kildemateriale, som ikke befinder sig i Statens Arkivers regi

Hvad kildematerialet angår, er det værd at bemærke, at ikke alt relevant arkivmateriale om åndssvageforsorgen udelukkende befinder sig hos Statens Arkiver. Blandt andet opbevarer Landsforeningen LEV et omfattende foreningsarkiv. Status for arkivet hos LEV i december 2014 er, at arkivet rummer LEVs egne sager: Forretningsudvalgs- hovedbestyrelse-, landsmødes- og repræsentantsskabsmaterialer. I forbindelse med en flytning er en stor del af det fysiske materiale blevet kasseret. Men inden udsmidningen er materialet blevet scannet og findes således elektronisk. Desuden opbevarer arkivet forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsens privatarkiv, som ved afleveringen til LEV fyldt 20 flyttekasser, herunder en række private breve og korrespondance vedr. arbejdet i Statens Åndssvageforsorg. Materialet er registreret i excel-ark. Derudover rummer arkivet en komplet samling af LEV-blade fra 1952 og frem samt en stor samling fotografier (2 kasser) og VHS-bånd med film, som LEV har været med til at producere, eller udgive film med relevans for området. Også andre interesseorganisation opbevarer vigtigt materiale, der både kan belyse de anbragte, medarbejderne og de pårørendes historie. Især sidstnævnte er et meget underbelyst område i hele særforsorgens historie i Danmark. Andet vigtigt historisk materiale befinder sig hos Specialpædagogernes Landsforbund, som har arkivalier fra Åndssvageforsorgens Personaleforbund, Danske Socialpædagogers Landsforbund og Foreningen af Medarbejdere ved Særforsorgens Arkiver. Socialpædagogernes Landsforbund opbevarer desuden en række interview med centrale personer i åndssvageforsorgens historie som Viggo Marker og Erling Kristensen. I forbindelse med de tidligere store centrale anstalter er der blevet oprettet museale samlinger. Disse samlinger består ikke udelukkende af genstande, men også af indsamlet materiale såsom erindringer, fotos, undervisningsmateriale og andet ikke afleveringspligtigt materiale. Enkelte museer som Kellers Minde i Brejning opbevarer også store samlinger af arkivalier, som ikke er blevet afleveret til Statens Arkiver. I de fleste tilfælde er dette materiale blevet registreret af det pågældende museum og kan blive stillet til rådighed i forbindelse med historisk forskning.²³

²³ For status for disse samlinger se mere udførlige oplysninger i: Jacob Knage Rasmussen m.fl., *Museer og samlinger*, Socialstyrelsen 2014.

Udvalgt litteratur om psykisk udviklingshæmmede

Et indblik i, hvorledes det primære kildemateriale kan anvendes i historisk forskning, kan man få ved at konsultere Birgit Kirkebæks bøger, som dækker perioden 1880-1987:

Da de åndssvage blev farlige [perioden 1884-1902], Holte 1993.

Defekt og deporteret. Livø-Anstalten 1911-1961, Holte 1997.

Normaliseringsperioden, Dansk Åndssvageforsorg 1940-1970 med særligt fokus på forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen og udviklingen af Statens Åndssvageforsorg 1959-1970, Holte 2001.

Letfærdig og løssagtig – kvindeanstalten Sprogø 1923-1961, Holte 2004.

Uduelig og ubrugelig. Åndssvageasylet Karens Minde 1880-1987, Holte 2007.

Andre værker:

Edith Mandrup Rønn, *De fattige i ånden. Essays om kultur, normalitet og ufornuft. En etnologisk undersøgelse af praksis inden for dansk åndssvagevæsen og -forsorg ca. 1840-1990. Med eksempelmateriale fra den tidligere åndssvageanstalt i Ribe*, København 1996.

Nete Balslev Wingender, *"Drivhuset for den sygnende Plante!". Børn og opdragelse i åndssvageanstalten Gl. Bakkehus 1855-1902*, København 1992.

Torben Hvam, *Ebberødgårds historie*, Birkerød 1994.

Poul Duedahl, *Billeder fra en anden verden. Den kellerske Anstalt i Brejning 1899-1999*, Brejning 1999.

Psykiatrien

Psykiatrien var endnu et område, der var præget af store anstalter.²⁴ I tiden efter 1945 stod området over for mange udfordringer. Problemerne med et voldsomt pres på sindssygeanstalterne og et behandlingstilbud, som af mange blev anset for utidssvarende, var fælles med åndssvageforsorgen. De psykisk syge fik dog ikke i 1950'erne en indflydelsesrig og uafhængig interesseorganisation i ryggen, men derimod en voksende tro på nye behandlingsformer. Frem til midten af 1930'erne var behandlingsmetoderne – såvel de medicinske som de psykologiske, begrænsede. De efterfølgende årtier – og specielt 1950'erne – blev præget af udbredelsen af flere nye terapier. De nye behandlingsformer fra 1930'erne betød behandling med insulinchok, cardiazolchokbehandling (krampechok), varmebehandling (hypertermi) og lobotomi (det hvide snit). Behandlinger med elektrochok vandt udbredelse fra 1940'erne og frem. Fra 1954 begyndte behandling med psykofarmaka at vinde frem, og i tiden frem mod 1960'erne blev en række nye præparater anvendt på de danske psykiatriske hospitaler og afdelinger, ligesom der blev forsøgt med nye psykologiske tiltag og beskæftigelsesterapi.²⁵ Det blev mere almindeligt med åbne afdelinger, og der skete en begyndende liberalisering. Med psykofarmakaene skete der også et opsving i den ambulante behandling, men de store anstalter var stadig et kendetegn for sindssygeforsorgen helt frem til 1970'erne. På dette tidspunkt begyndte en kritisk holdning til psykiatrien at vinde mere frem i offentligheden. Med stiftelsen af den første kritiske patientforening, Galebevægelsen, i 1979 blev de eksisterende behandlingsformer også udsat for kritik, og de store psykiatriske hospitaler, der i mange tilfælde havde over 1.000 sengepladser – og på Sct. Hans i Roskilde over 2.000 – blev af bevægelsen set et problem i forhold til patienternes tilbagevenden til samfundet. Ideer om distriktpsychiatri og socialpsychiatri vandt mere frem i denne periode, hvor det blev fremhævet, at behandlingen i højere grad skulle foregå i patienternes lokalmiljø og ikke på store afsidesliggende hospitaler.

²⁴ Se *Betænkning afgivet af kommissionen af 29. marts 1952 vedrørende Statens Sindssygevesen*, København 1956 og Jesper Vaczy Kragh (red), *Psykiatriens historie i Danmark*, København 2008.

²⁵ Se videre herom i Jesper Vaczy Kragh m.fl., *Anbragt i historien*, Socialstyrelsen 2014, s. 81-82 og 299-311.

Det overordnede administrative lag

Den overordnede aktør på området var Direktoratet for Statens Sindssygehospitaller, der virkede fra 1921-1959, og som blev efterfulgt af Direktoratet for Statshospitalerne 1959-1976.²⁶ Historikken er følgende: Ved lov 46 af 7.5.1884 om udgifter ved sindssygevæsenet og om oprettelsen af en anstalt for sindssyge i Fyn overtog staten den direkte drift af de da bestående 3 sindssygehospitaller uden for København (der havde sit eget sindssygehospital, Sankt Hans). Statens sindssygehospitalers overbestyrelse var Justitsministeriets Departement. Medicinalkommissionen af 1908 foreslog i en betænkning fra 1920, at der oprettedes et direktorat for styrelsen af disse hospitaler. Dette skete med lov 262 af 6.5.1921 om overbestyrelsen af statens sindssygehospitaller mv. Til direktoratet knyttedes som nævnt et tilsynsråd. Loven tilsigtede at gøre direktøren for sindssygevæsenet ministerumiddelbar, men den første instruks af 1.6.1922 (Ministerialtid. 1922 s. 126) viste, at direktøren ikke havde ministerreferat i gængs forstand. På foranledning af Administrationskommissionen af 1923 blev der givet direktøren en ny instruks (236 af 27.8.1925, Lovtid. s. 1145), ifølge hvilken referat for ministeren med enkelte undtagelser skulle foregå mundtligt. Ved bekendtgørelse 137 af 23.4.1924 overgik direktoratet til Indenrigsministeriet (1926-1929: Ministeriet for Sundhedsvæsenet).

Efter indførelsen af Direktoratet for Statens Sindssygehospitaller var forholdene i den statslige psykiatri blevet diskuteret i en række betænkninger, der især omhandlede en udvidelse af psykiatrien, således at der kom en bedre geografisk fordeling af landets psykiatriske hospitaler. Det gav sig bl.a. udtryk i følgende betænkninger:

Betænkning I afgivet af Udvalget af 26. november 1943 angående betimeligheden af opførelse af nye sindssygehospitaller i Nordjylland og på Sjælland, København. 1944.

Betænkning II afgivet af Udvalget af 26. november 1943 angående betimeligheden af opførelse af nye sindssygehospitaller i Nordjylland og på Sjælland, København 1945.

Betænkning afgivet af Udvalget af 23. november 1945 angående hospitalisering af sindssyge på Fyn og i det sydlige Jylland, København 1948.

²⁶ Frem til 1924 hørte direktoratet under justitsministeriet, men overgik ved bekendtgørelse af 23. april 1924 til indenrigsministeriet.

Betænkning nr. 165 - Betænkning afgivet af Kommissionen af 29. marts 1952 vedrørende statens sindssygeværden, København 1956.

Især den sidste betænkning fik betydning for psykiatriens fremtidige udvikling. Det blev i denne betænkning lagt en omfattende plan for psykiatrien, hvor det blev et hovedsigte at placere kommende psykiatriske afdelinger ved de almindelige hospitaler og ikke som tidligere i afsidesliggende områder uden for byerne. I lov 190 af 5.6.1959 om statshospitaler til behandling af sindslidende erstattedes betegnelsen ”sindssygehospital” med ”statshospital”. Herefter ændredes direktoratets navn til Direktoratet for Statshospitalerne, jf. lov 180 af 30.4.1960 om styrelsen af statens hospitaler for sindslidende. Ved lov 328 af 26.6.1975 overførtes statens hospitaler til behandling af sindslidende til de amt-kommuner, i hvilke de var beliggende. Loven trådte i kraft 1.4.1976, hvorefter Direktoratet for Statshospitalerne nedlagdes. I hele perioden blev området overvåget af et særligt tilsynsråd. Dette tilsynsråd havde dog ikke en videre aktiv rolle i forhold til tilsyn, og det var først med indførelse af Folketingets ombudsmand i 1955, at inspektioner og et kritisk tilsyn så småt begyndte at blive praktiseret.²⁷

Af www.daisy.dk fremgår det, at følgende arkivserier er bevaret for direktoratet:

Fra-Til Arkivserier

1919-1976 Visdomsbog og aktivlister for legater

1922-1962 Kartotek over personale og patienter

1922-1962 Journalsager

1922-1928 Register til kopibog for bogholderiet

1922-1977 Kartotek over afgåede tjenestemænd

1922-1923 Koncepter

1922-1928 Kopibog for bogholderiet

1922-1977 Journal over udgået post

1922-1977 Udgåede skrivelser

1922-1977 Journaler over indgået post

1922-1977 Indgåede skrivelser

1925-1977 Kopibøger

1925-1977 Brevbøger

²⁷ Herom se Jesper Vaczy Kragh, *Det hvide snit. Psykokirurgi og dansk psykiatri 1922-1983*, Odense 2010, s. 299-328.

1925-1951 Forhandlingsprotokol med tjenestemandsoverenskomster
1926-1973 Overlægemøder
1930-1977 Visdomsbog
1935-1951 Tilsyn med de amtskommunale sindssygehospitaller
1942-1961 Hovedbøger
1955-1966 Byggeudvalsreferater
1961-1977 Hovedkort
1962-1977 Journalsager, Hovedgruppe I: Administration og forskning m.v.
1962-1977 Journalsager, Afgået personale
1962-1977 Journalkort
1962-1977 Journalsager, Patienter
1962-1976 Journalsager, Hovedgruppe II: Personaleforhold
1962-1977 Journalsager, Hovedgruppe III: Patientforhold
1962-1977 Journalsager, Hovedgruppe IV: Ejendomme
1962-1977 Byggesager, sager vedr. arealer, vedligehold m.v.
1962-1977 Kartotek over patienter og personale, afg./døde
1963-1963 Prøver på kasseret materiale
1969-1976 Statshospitalernes patientkartotek (edb). Dokumentation af systemet
1976-1976 Kartotek over personale pr. 1/4-1976
1977-1977 Kartotek over patienter

Og for tilsynsrådet:

1926-1976 Forhandlingsprotokoller

Af betænkningen fra 1956 fremgår det, at der under Statens Sindssygevæsen sorterede syv sindssygehospitaller, ved Aarhus (Risskov), i Vordingborg (Oringe), Viborg, Middelfart, Nykøbing Sjælland, Vester Vedsted (Hviding) og Augustenborg samt forskellige plejehjem som Raamosegaard og Dalstrup, der sorterer under Sindssygehospitalet ved Aarhus, Visborggaard under Sindssygehospitalet i Viborg og Hvedholm Plejehjem under Sindssygehospitalet i Middelfart. De syv statslige sindssygehospitaller havde følgende dækningsområder:

1 Nykøbing Sjælland

Holbæk Amt (undtagen Samsø) + Frederiksborg Amt + Københavns Amt (undtagen Frederiksborg Kommune) + Færøerne

2 Vordingborg

Sorø Amt + Præstø Amt + Maribo Amt + Bornholms Amt + Frederiksborg Kommune og Grønland (frem til 2002)

3 Middelfart

Odense Amt + Svendborg Amt + Vejle Amt (undtagen Kolding Købstad og undtagen Nørre-Tyrstrup Herred) + Slavs Herred (af Ribe Amt)

4 Aarhus

Aarhus Amt + Skanderborg Amt + Randers Amt + Aalborg Amt + Samsø (af Holbæk Amt)

5 Viborg

Viborg Amt + Hjørring Amt + Thisted Amt + Ringkøbing Amt

6 Vedsted

Ribe Amt (undtagen Anst Herred og Slavs herred og Vejen Kommune) + Hviding Herred (af Tønder Amt)

7 Augustenborg

Haderslev Amt + Aabenraa-Sønderborg Amt + Tønder Amt (undtagen Hviding Herred) + Kolding Købstad + Nørre-Tyrstrup Herred (af Vejle Amt) + Anst Herred (af Ribe Amt) + Vejen Kommune (af Ribe Amt)

Som et supplement til oversigt kan nævnes, at der på Rigshospitalet var oprettet en afdeling for udredning af psykiske syge i 1934 – en afdeling, som i 1944 blev fulgt op af landets første børnepsykiatriske afdeling. I tiden efter 1945 kom der generelt et større fokus på børn med psykiatriske lidelser, hvilket bl.a. kom til udtryk ved etableringen af flere børnepsykiatriske afdelinger rundt om i landet. Som udløber af kommissionsarbejdet blev der oprettet yderligere statslige sindssygehospitaler nemlig i Brønderslev (1957), Glostrup (1960 også med en børnepsykiatrisk afdeling) og Aalborg (1970 ligeledes med en børnepsykiatrisk afdeling). Sindssygehospitaler, ved Aarhus (Risskov) fik ligeledes etableres en særlig børnepsykiatriskafdeling (1958). Af andre statslige psykiatriske afdelinger på kommunale hospitaler blev der etableringer følgende i Rønne (1961), Odense (1970), Thisted (1972). På Bispebjerg

hospital havde der siden 1948 været oprettet en kommunal børnepsykiatrisk afdeling. Arkivet fra den børnepsykiatriske afdeling på Bispebjerg er afleveret og opbevares af Stadsarkivet i København og kan søges www.starbas.dk

Fra alle de store sindssygehospitaler er der afleveret arkivalier til Statens Arkiver, og aktørerne og oversigten over arkivalierne kan fremfindes via daisy.dk. Det skal dog bemærkes, at selv om der i registreringen af aktørens navn som krav skal indgå de officielle navne, som institutionen har været benævnt med, så der det ikke udført konsekvent. Foruden officielt navn kan der tilknyttes kaldenavne. Hvis man således søger på sindssygehospital, kan man umiddelbart identificere syv af de ovennævnte, men Augustenborg og Middelfart fremkommer ikke. Søger man derimod på statshospital, fremkommer alle ni institutioner.

For alle institutionerne gælder det, at der er bevaret et omfattende arkivmateriale, både hvad angår administrationen, og frem for alt er det i de lange rækker af muligt at tegne et detaljeret billede af institutionerne og patienterne. På samme måde, som det tidligere bragte eksempel fra elevjournal fra et børnehjem, så indeholder patientjournalerne typisk også et oplysningsskema, der fortæller om baggrunden for indlæggelsen. Naturligvis er oplysningerne primært rettet imod patientens sygdom, men beskriver også de familiemæssige relationer. Der er også en mere deskriptiv del, hvor der hyppigt gives kulturhistoriske oplysninger med stor informationsværdi. Som i eksemplet fra børneforsorgen kan patientjournalerne også indeholde breve/notater om og af patienten. Denne type af arkivalier er en uvurderlig kilde til viden om det enkelte individ. En massiv opsamling af personoplysninger giver i et historisk perspektiv en detaljerigdom, som i sig selv er fascinerende – og ikke blot brugbar på mikrohistorisk niveau. Men gennem ophobning af informationer er der faktisk også produceret en ”arkivskabt” virkelighed om den enkelte person, som måske i beslutningssituationer kan skygge for den virkelige person, som eksisterede i kød og blod. Arkivalier er ikke objektive størrelser opstået af sig selv. Forståelsen af konteksten og ophavssituationen er væsentlig for at nå til en erkendelse af rækkevidden og begrænsningerne i kildematerialet.

En meget central institution for psykisk syge, som i perioden 1945-1980 havde et stort antal anbragte psykiatriske patienter, skal også fremhæves – Sct. Hans Hospital ved Roskilde, der havde over 2.000 sengepladser i midten af 1900-tallet. Sct. Hans hospital varetog behandlingen af

sindssyge i København, og stedet var ejet og drevet af Københavns kommune mere præcist magistratens 2. afdeling. Hospitalet fik dog gennem en særlig ordning store tilskud fra staten. Arkivalier fra Sct. Hans er påbegyndt afleveret i Københavns Stadsarkiv, men patientjournaler er ind til videre kun afleveret frem til begyndelsen af 1900-tallet. Også arkiver fra andre psykiatriske institutioner under Københavns Kommune er blevet afleveret til Stadsarkivet. Psykiatrien i København var organiseret i henholdsvis modtageafdelinger til kortvarig behandling og hospitaler (Sct. Hans) for patienter, der krævede længerevarende behandling. De to psykiatriske afdelinger på Kommunehospitalet, 6. Afdeling (1875), og Bispebjerg Hospital (1938) var modtageafdelinger, der sendte patienter videre til Sct. Hans, hvis afdelingerne skønnede, at patienter krævede længere tids behandling. Arkiver fra de to afdelinger er bevaret af Stadsarkivet i København. Frederiksberg Hospital havde fra 1902 også en psykiatrisk afdeling, Afdeling D, hvor patienter kunne modtage kortere behandling. Patienter fra Frederiksberg blev sendt til Sindssygehospitalet/Statshospitalet i Vordingborg. Arkivet fra den psykiatriske afdeling opbevares hos Frederiksberg Stadsarkiv og kan søges i databasen www.fredbas.dk

Før 1976 var det ikke alene Københavns Kommune og Frederiksberg Kommune, der drev psykiatrisk behandling, flere amtskommuner havde etableret mindre psykiatriske afdelinger på centralsygehusene. Følgende centralsygehuse fik psykiatriske afdelinger: Slagelse (1956), Esbjerg (1964), Holbæk (1965), Svendborg (1965), Vejle (1965), Randers (1965), Herning (1965), Silkeborg (1967), Næstved (1969) og Horsens (1970).

Den selvejende institution Filadelfia (Dianalund)

Den største private aktør inden for psykiatrien er for perioden 1945-1980 var den selvejende institution Filadelfia (Dianalund). Sammenlignet med den statslige og kommunale psykiatri var antallet af sengepladser dog begrænsede og lå på ca. 200 for de psykiatriske patienter i 1945. Institutionsarkivet efter Filadelfia (Dianalund) er afleveret til Statens Arkiver. Der er noteret følgende om arkivskaberen:

”I 1897 grundlagde lægen Adolph Sell Kolonien Filadelfia for en overset patientgruppe, epileptikerne. I 1928 indgik oprettelsen af Dianalund Nervesanatorium som et vigtigt nyt

behandlingstilbud. Behandlingen af psykiatriske patienter på den selvejende institution Kolonien Filadelfia overgik i 1980'erne til Vestsjællands Amtskommune (nu Region Sjælland).”

Der synes ikke at være afleveret administrative arkivalier, men der er afleveret psykiatriske patientjournaler fra Dianalund nervesanatorium fra 1928-1979. Andet kildemateriale befinder sig på museet på Kolonien Filadelfia i Dianalund, herunder også forskellige personlige beretninger fra ansatte og patienter.²⁸

Andre samlinger

I mange tilfælde har psykiatriske hospitaler dog vurderet, at de gerne ville bevare patientjournaler efter 1950 og har derfor ikke overgivet dem til Statens Arkiver. Hospitalerne har således afleveret materiale frem til 1950, men ikke de efterfølgende journaler. Det er f.eks. tilfældet med det tidligere statshospital i Vordingborg, der stadig har et stort journalarkiv på hospitalet. På længere sigt kan der dog opstå nye problemer vedr. bevarelsen, da mange af de gamle psykiatriske hospitaler er truet af lukning, og det er uvist, hvad der i sådanne tilfælde vil ske med arkivalierne. På de gamle hospitaler er der i mange tilfælde oprettet samlinger og museer, der også opbevarer andet relevant materiale om psykiatriens historie. Især på Museum Overtaci på hospitalet i Risskov findes en stor samling af unikke arkivalier bl.a. fra Dansk Psykiatrisk Selskab fra 1908 til 1990, et arkiv fra det psykiatriske plejehjem Råmosegaard 1902-1998, Administrationsarkivet fra Hospitalet i Risskov 1851-1930, samt omfattende privatarkiver fra tidligere læger på hospitalet og en meget stor billedsamling af patientkunst. Mindre samlinger kan findes ved andre af de tidligere statshospitaler. Ved lukningen af de to hospitaler i Vester Vedsted (Hviding) og Augustenborg er samlingerne overgået til Middelfart Museum, der også opbevarer materiale fra det tidligere statshospital i Middelfart. På denne måde har Middelfart Museum fået en meget omfattende samling, som dækker hele den nuværende Region Syd.²⁹ Medicinsk Musion i København har ligeledes samlinger om psykiatrien bl.a. små og store privatarkiver fra psykiatrien bl.a. fra Knud Pontoppidan, Alice Theilgaard og Jytte Willadsen.

²⁸ Se videre Jacob Knage Rasmussen m.fl., *Museer og samlinger*, Socialstyrelsen 2015.

²⁹ For flere oplysninger se: Jacob Knage Rasmussen m.fl., *Museer og samlinger*, Socialstyrelsen 2015.

Udvalgt litteratur om psykiatrihistorie

Merete Bjerrum, *Psykiatri i tidens perspektiv, empiriske studier over dansk hospitalspsykiatri 1930-1990 med særlig henblik på organisatorisk og administrative forhold*, Ph.d.-afhandling Århus Universitet 1998.

Jesper Vaczy Kragh, *Psykiatriens historie i Danmark*, København 2008.

Jesper Vaczy Kragh, *Det hvide snit. Psykokirurgi og dansk psykiatri 1922-1983*, Odense 2010.

Jesper Vaczy Kragh, "Psykiatriens historie" i: Bo Møhl og Erik Simonsen, *Grundbog i psykiatri*, København 2015, s. 813-830.

Mogens Møllergaard, *Epoker i dansk psykiatri*, København 2000.

Jette Møllerhøj, *På gyngende grund, psykiatriens praksisser og institutionalisering i Danmark 1850-1920*, Ph.d.-afhandling Københavns Universitet 2006.

Edith Mandrup Rønn og Inger Hartby, *Det forrykte menneske, den psykisk syge i historien ca. 1830-1980*, Ebeltøft 2006.

Centraladministrationen

Spørgsmålet om, hvorledes der kan findes arkivalske oplysninger om enkelt personer, der har været anbragt uden for deres hjem i perioden 1945-1980, har stået i centrum for redegørelsen. Der er ligeledes blevet peget på flere af de aktører, der tog sig af de mere principielle spørgsmål vedrørende mennesker, der har været anbragt uden for deres hjem. Her har blikket været rettet imod de overordnede myndigheders arkiver. Det vil for perioden typisk sige styrelser og direktorater. Det kan dog også være relevant at gå til de overordnede ressortministerier, det vil i praksis sige Socialministeriet og Sundhedsministeriet. Når man bevæger sig op på ministerieniveau, er der tale om veludbyggede administrative forretningsgange, der afspejles i de dertilhørende arkiver. Ministeriernes komplekse opbygning og brede ressort samt ikke mindst mængden af sager har bevirket, at man har anlagt en række søgemidler og forsøgt at systematisere henlæggelsen af journalsager på en rationel måde. Formålet er naturligvis, at man i centraladministration skal kunne genfinde oplysninger, og søgemidlerne hjælper til at kunne finde rundt i arkiverne. Det samme gør sig gældende, når myndighederne afleverer deres materiale til Statens Arkiver. I Statens Arkiver stilles materiale til rådighed for brugerne på samme måde, som materialet er blevet skabt og anvendt af den pågældende myndighed.

Socialministeriet som eksempel

Foretager man en generel søgning i DAISY på Socialministeriet får man følgende oversigt:
Arkivskaber:

Socialministeriet

Fra	Til	Officielle navne
1953	2007	Socialministeriet
1950	1953	Arbejds- og Socialministeriet
1947	1950	Socialministeriet
1945	1947	Arbejds- og Socialministeriet
1942	1945	Socialministeriet
1940	1942	Arbejds- og Socialministeriet

1929 1940 Socialministeriet

1924 1926 Socialministeriet

Arkivnummer: 0019

Arkivinstitution: Rigsarkivet, København

[Vis bevarings- og kassationsbestemmelser](#)

Bemærkninger:

Socialministeriet 05.04.- 05.05.1920 indgår i Indenrigsministeriets arkiv. Ministeriet for Sundhedsvæsenet 14.12.1926 - 30.04.1929 indgår i Socialministeriets arkiv (eget brevhoved og rygtitler på protokoller er eneste spor) Nedlagt ved kongelig resolution 23.11.2007, således at sagsområderne fordeles mellem Velfærdsministeriet og Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse.

Arkivserier: [vis arkivserier](#)

<u>Fra</u>	<u>Til</u>	<u>Arkivskabere internt underordnet</u>
1924	1926	1. Kontor
1929	1968	1. Kontor
1941	1942	1. Kontor
1929	1968	2. Kontor
1966	1968	3. Kontor
1924	1926	3. Kontor
1929	1968	3. Kontor
1933	1964	4. Kontor
1950	1963	5. Kontor
1951	1953	6. Kontor
1951	1953	7. Kontor
1924	1926	Afdelingen for Internationalt Socialpolitisk Samarbejde
1929	1968	Afdelingen for Internationalt Socialpolitisk Samarbejde
1950	1951	Arbejdsdepartementet

1945	1947	Arbejdsdepartementet
1937	1942	Beskæftigelsescentralens administrations- og planlægningskontorer
1951	1973	Bogholderiet
1949	1966	Børneforsorgskontoret
1969	1974	Dagpengesekretariatet
1945	1945	Hans Hedtoft Hansen, ministerarkiv
1953	1959	J.C. Møllenbachs Embedsarkiv
1947	1947	Jens Sønderup, ministerarkiv
1948	1953	Johan Strøm, ministerarkiv
1932	1935	K.K. Steincke, ministerarkiv
1965	1970	Konsulenten for Kommunernes Sociale Regnskaber
1961	1970	Konsulenten vedrørende Husmoderafløsning og Hjemmehjælp
1950	1955	Kontorchef Erik Franks embedsarkiv
1948	1948	Kontorchef H. Horsten, embedsarkiv
1942	1943	Laurits Hansen, ministerarkiv
2001	2007	Ligestillingsafdelingen
1947	1949	Marius Sørensen, ministerarkiv
1919	1925	Midlertidige Boligafdeling
1960	1970	Ministersekretær H. Holm, embedsarkiv
1991	1992	Ole Høegs embedsarkiv
1960	1968	Revalideringskontoret
1947	1968	Sekretariatet
1924	1926	Sekretariatet
1972	1976	Socialreformsekretariatet
1945	1947	Søren P. Larsen, ministerarkiv
1940	1967	Økonomiinspektøren under Direktøren for den Sociale Særforsorg
1948	1968	Økonomisk-Statistisk Konsulent

Fra Til Arkivskabere nedsat af

1967	1978	<u>Arbejds- og Socialministeriets Informationsudvalg</u>
1968	1970	<u>Arbejdsgruppe af 1968 vedrørende Familieplanlægning</u>
1975	1977	<u>Arbejdsgruppen af 10.06.1975 om Økonomiske Maksimumsgrænser for Daginstitutioner og Plejehjem</u>
1973	1976	<u>Arbejdsgruppen af 13.04.1973 vedrørende Fremmedarbejdernes Sociale Tilpasning her i Landet</u>
1973	1978	<u>Arbejdsgruppen af 14.02.1973 til Forberedelse af en Pensionsreform</u>
1980	1984	<u>Arbejdsgruppen af december 1980 vedrørende Kontanthjælp</u>
1925	1927	<u>Arbejdskommissionen af 05.05.1925 vedr. mægling og voldgift i interessestridigheder</u>
1953	1958	<u>Arbejdsløshedsforsikringskommissionen af 09.06.1953</u>
1919	1925	<u>Arbejdstidskommissionen af 28.02.1919</u>
1962	1965	<u>Arbejdsudvalget af 07.05.1962 vedrørende Vilkaerne for Tilkendelse af Invalidepension med videre</u>
1935	1939	<u>Befolkningskommissionen af 17.09.1935</u>
1935	1937	<u>Byggeudvalget vedrørende Opførelsen af Ortopædisk Hospital i Århus</u>
1975	1982	<u>Børnekommissionen af 1975</u>
1960	1964	<u>Det Familiepolitiske Udvalg af 6.10.1960</u>
1947	1951	<u>Det i henhold til Lov nr. 53 af 27.02.1947 om Forøget Offentlig Støtte til Private Anerkendte Opdragelseshjem nedsatte Byggeudvalg for Opdragelseshjemmene</u>
1947	1950	<u>Det i henhold til Lov nr. 53 af 27.02.1947 om Forøget Offentlig Støtte til Private Anerkendte Opdragelseshjem nedsatte udvalg</u>
1970	1972	<u>Embedsmandsudvalget vedrørende flygtninge i Danmark</u>
1956	1958	<u>Enkepensionsudvalget af 09.11.1956</u>
1948	1955	<u>Folkeforsikringskommissionen af 06.02.1948</u>
1973	1975	<u>Førtidspensionsudvalget af 11.04.1973</u>
1976	1978	<u>Gennemførselsudvalget vedrørende Udlægning af Åndsvageforsorgen og Den øvrige Særforsorg</u>
1948	1949	<u>Komiteen af 1948 vedrørende FN-Hjælpen</u>
1949	1955	<u>Kommissionen af 07.04.1949 angående Omorganiseringen af Forsorgen for Blinde</u>

(og Stærkt Svagtsynede)

- 1984 1985 Pensionsudvalget af 08.06.1984
- 1950 1955 Samarbejdsudvalget vedrørende Ikke-Tyske Flygtninge
- 1945 1953 Samarbejdsudvalget vedrørende Internationalt Hjælpearbejde
- 1925 1926 Socialkommissionen af 05.12.1925 (Kommissionen angående Sociallovgivningens Revision)
- 1929 1932 Socialministeriets Børnevalgsudvalg af 17.06.1929
- 1970 1972 Socialministeriets Medicinudvalg af 25.11.1970
- 1964 1972 Socialreformkommissionen af 29.06.1964
- 1954 1959 Sygeforsikringskommissionen af 28.05.1954
- 1964 1967 Tillægspensionsudvalget af 21.01.1964
- 1965 1975 Uddannelseskommissionen af 24.06.1965 for det Sociale Område
- 1983 1986 Udvalget af 01.11.1983 vedrørende Ligebehandling af Samliv med og uden Ægteskab inden for den Sociale Lovgivning
- 1935 1941 Udvalget af 02.05.1935 angående Socialreformen
- 1955 1958 Udvalget af 04.01.1955 angående Mødrehjælpens Normeringsforhold
- 1946 1949 Udvalget af 04.02.1946 vedrørende Tyske Børnehaver i Sønderjylland
- 1971 1972 Udvalget af 04.06.1971 til Revision af Medicintilskudsordningen
- 1961 1962 Udvalget af 04.07.1961 vedrørende Arbejdstiden ved Opdragelseshjemmene
- 1939 1949 Udvalget af 04.11.1939 angående Døvstumme Børns Undervisning med videre
- 1941 1950 Udvalget af 05.02.1941 til nærmere at overveje de fremtidige Retningslinier for Driften af Epileptikerhospitalet i Nyborg
- 1960 1969 Udvalget af 05.09.1960 angående Sygekassernes Specialhjælp med videre
- 1925 1929 Udvalget af 05.12.1925 vedrørende Refusionsordningen efter Sociallovgivningens Revision
- 1971 1972 Udvalget af 06.05.1971 vedrørende Beskatning af Sociale Ydelser
- 1954 1955 Udvalget af 06.07.1954 vedrørende Børneforsorgens Lønforhold
- 1967 1969 Udvalget af 07.12.1967 vedrørende Kasse- og Regnskabsvæsen i Arbejds-, Familie- og Social-, Udenrigs- og Boligministeriet
- 1947 1959 Udvalget af 08.03.1947 vedrørende Uddannelse af Ledere og Medarbejdere til

Børneforsorgens Institutioner

- 1941 1944 [Udvalget af 08.04.1941 om Ændringer i den Sociale Lovgivning](#)
- 1954 1960 [Udvalget af 08.06.1954 til Gennemførelse af Forslag i Ungdomskommissionens Betænkning vedrørende den Tilpasningsvanskelige Ungdom](#)
- 1938 1939 [Udvalget af 08.12.1938 vedrørende Kontrollen med Sygeforsikringspligtens Opfyldelse](#)
- 1961 1965 [Udvalget af 10.02.1961 vedrørende Kolonien Filadelfias Overenskomstforhold med Staten](#)
- 1933 1938 [Udvalget af 10.06.1933 nedsat i henhold til lov nr. 186 af 20.05.1933 om Tilskud i Anledning af Ungdomsarbejdsløsheden](#)
- 1949 1954 [Udvalget af 12.05.1949 vedrørende Omorganisationen af Forsorgen for Talelidende](#)
- 1938 1948 [Udvalget af 12.07.1938 til Undersøgelse af Åndsvageanstalternes Kostforhold](#)
- 1930 1937 [Udvalget af 13.03.1930 angående Vanføreforsorg med videre](#)
- 1951 1954 [Udvalget af 14.03.1951 vedrørende Forsorgsinstitutionernes Økonomi](#)
- 1946 1949 [Udvalget af 14.06.1946 om Ændringer i Ulykkesforsikringslovens Satser](#)
- 1929 1932 [Udvalget af 15.06.1929 angående Ulykkesforsikringsloven](#)
- 1933 1936 [Udvalget af 15.06.1933 angående Regnskabsførelse og Revision af Kommunernes Udgifter efter Socialreformen m.v.](#)
- 1948 1959 [Udvalget af 15.06.1948 til Undersøgelse af Forsorgen for de i Forsorgslovens Kapitel XXIV-XXVII Omhandlede Personer](#)
- 1971 1973 [Udvalget af 15.06.1971 vedrørende Offentlig Sygesikring](#)
- 1953 1958 [Udvalget af 15.10.1953 vedrørende Børneforsorgens Administration](#)
- 1976 1980 [Udvalget af 16.11.1976 til Overvejelse af Skole- og Uddannelsessøgendes Forsikringsmæssige Dækning](#)
- 1950 1952 [Udvalget af 17.01.1950 om Ændring af Hustugtsreglementet for Opdragelseshjemmene m.v.](#)
- 1947 1953 [Udvalget af 17.03.1947 om Husholdningsuddannelsen på Opdragelseshjem for Piger](#)
- 1964 1970 [Udvalget af 17.06.1964 vedrørende Søfolks Sygeforsikring](#)
- 1954 1956 [Udvalget af 17.15.1954 til Forberedelse af en International Kongres vedrørende](#)

Behandlingshjem

- 1961 1963 [Udvalget af 18.01.1961 vedrørende Folkepensionskommissionen](#)
- 1936 1939 [Udvalget af 18.07.1936 angående Kompetanceforholdet mellem Børneforsorgen og
Åndsvageforsorgen med videre](#)
- 1941 1944 [Udvalget af 19.04.1941 angående den mod Børne- og Åndsvageforsorgen offentligt
fremførte Kritik](#)
- 1961 1969 [Udvalget af 19.09.1961 til Revision af lov om Børne- og Ungdomsforsorgen](#)
- 1929 1930 [Udvalget af 19.12.1929 angående Affattelsen af Kap. X i forslag til Lov om
offentlig forsorg vedr. Sygehjælp](#)
- 1929 1932 [Udvalget af 19.12.1929 angående Hjælp i Anledning af Fødsel](#)
- 1947 1948 [Udvalget af 1947 om Ordblindeundervisning](#)
- 1953 1954 [Udvalget af 1953 til Forberedelse af International Kongres vedrørende
Forebyggende Børneforsorg](#)
- 1948 1951 [Udvalget af 20.02.1948 vedrørende Nebbegård](#)
- 1934 1937 [Udvalget af 21.03.1934 angående Arbejderbeskyttelse](#)
- 1967 1969 [Udvalget af 21.06.1967 vedrørende Rådgivning](#)
- 1946 1949 [Udvalget af 21.08.1946 om Invaliditetsbegrebet](#)
- 1938 1941 [Udvalget af 22.03.1938 angående Døves og Tunghøres Forhold i Erhvervsmæssig
Henseende](#)
- 1941 1943 [Udvalget af 22.12.1941 i anledning af Betænkningen fra Udvalget af 19.4.1941](#)
- 1955 1960 [Udvalget af 24.05.1955 vedrørende Børneforsorgen og Mødrehjælpen](#)
- 1946 1947 [Udvalget af 25.05.1946 angående Husmoderafløsere](#)
- 1922 1925 [Udvalget af 25.10.1922 angående Børns og Unge Menneskers Arbejde](#)
- 1955 1959 [Udvalget af 26.06.1955 vedrørende Lægelig Bistand ved
Mødrehjælpsinstitutionerne](#)
- 1946 1950 [Udvalget af 26.11.1946 vedrørende Sygeforsikring](#)
- 1952 1955 [Udvalget af 28.11.1952 til Undersøgelse af Sparemulighederne inden for
Børneforsorgen](#)
- 1941 1950 [Udvalget af 30.04.1941 vedrørende Forebyggende Børneforsorg](#)
- 1954 1958 [Udvalget af 30.04.1954 til Behandling af Åndsvageforsorgens Problemer](#)

1946	1949	Udvalget af september 1946 vedrørende en Forsikringsmæssig Overbygning over Aldersrenten
1965	1966	Udvalget af september 1965 vedrørende Udøvelse af Socialrådgivning
1991	1992	Udvalget om decentralisering af statslige opgaver på handicapområdet
1969	1972	Udvalget vedrørende Flygtninge i Danmark
1954	1956	Udvalget vedrørende forberedelse af mødet på Krogerup Højskole 13.-16. september 1956
1960	1961	Udvalget vedrørende regulering af folke-, enke- og invalidepension
1978	1980	Udvalget vedrørende Skole- og Uddannelsessøgendes Forsikringsmæssige Dækning
1949	1950	Undersøgelseskommissionen til undersøgelse af Dansk Røde Kors' forhold
1968	1970	Undersøgelsesudvalget af 01.11.1968 vedrørende Mødrehjælpsinstitutionernes virksomhed
1949	1950	Undersøgelsesudvalget af 03.10.1949 vedrørende Dansk Røde Kors' Administration
1945	1948	Ungdomskommissionen af 17.10.1945
1979	1982	Ældrekommissionen af 20.03.1979

Klikker man sig videre under **Arkivserier: [vis arkivserier](#)**, får man i princippet de overordnede sager, som ministeriet har beskæftiget sig med. Fra den 15. maj 1968 er alle journalsagerne henlagt under arkivskaberen Socialministeriet. For perioden før denne dato gælder det, at man også skal vide, hvilket kontor under Socialministeriet der har haft med det emne at gøre, som man ønsker oplysninger om. Disse oplysninger kan hentes i Hof- og Statskalenderen, som udgives årligt.

For børneforsorgen og særfor sorgen er det især 2. og 3. kontor, der har interesse samt Børneforsorgskontoret.

For 2. kontor gives følgende overordnede oplysninger:

Arkivskaber:

Socialministeriet, 2. Kontor

Fra	Til	Officielle navne
1933	1968	2. Kontor
1925	1933	3. Kontor
1919	1925	Socialdepartementets 2. Kontor

Fra	Til	Kaldenavne
1919	1927	Kontoret for Offentlig Forsorg

Arkivinstitution: Rigsarkivet, København

Bemærkninger:

I 1929 henlagdes Indenrigsmin.s 3. Kt. Kontoret for Offentlig Forsorg under Socialmin., hvor det frem til Socialreformen i 1933 var 3. Kt., for derefter, som følge af et ønske fra personalet, at skifte nr. til 2. Kt. Foruden den almindelige offentlige forsorg har OF som sagområde haft mødrehjælpsinstitutioner og stadfæstelse af fundatser for legater i velgørende øjemed. Under Besættelsen 1940-45 varetog OF hjælpen til fængslede, internerede og KZ-fanger samt disses familier. Efter 1976 har kontoret fortrinsvis haft det overordnede tilsyn med bistanndsloven. Vedr. flygtninge og displaced persons 1945ff., se Flygtningeadministrationen 1945- 1949.

For 3. kontor gives følgende overordnede oplysninger:

Arkivskaber:

Socialministeriet, 3. Kontor

Fra	Til	Officielle navne
1933	1968	3. Kontor
1924	1933	2. Kontor

Fra	Til	Kaldenavne
1926	1933	Særforsorgskontoret
1924	1925	Kontoret for Børneforsorg m.v.

Arkivinstitution:Rigsarkivet, København

Bemærkninger:

Med Socialreformens gennemførelse i 1933 skiftede det oprindelige 2. Kt. nummer til 3. Kt. Særforsorgskontoret. Det dominerende sagområde forblev dog særforsorgsanstalterne for fysisk og psykisk handicappede samt den forebyggende børneforsorg. Denne sidste del overgik i 1949 til det nyoprettede Børneforsorgskontor.

Arkivskaber:

Socialministeriet, Børneforsorgskontoret

Fra	Til	Officielle navne
1949	1966	Børneforsorgskontoret

Arkivinstitution:Rigsarkivet, København

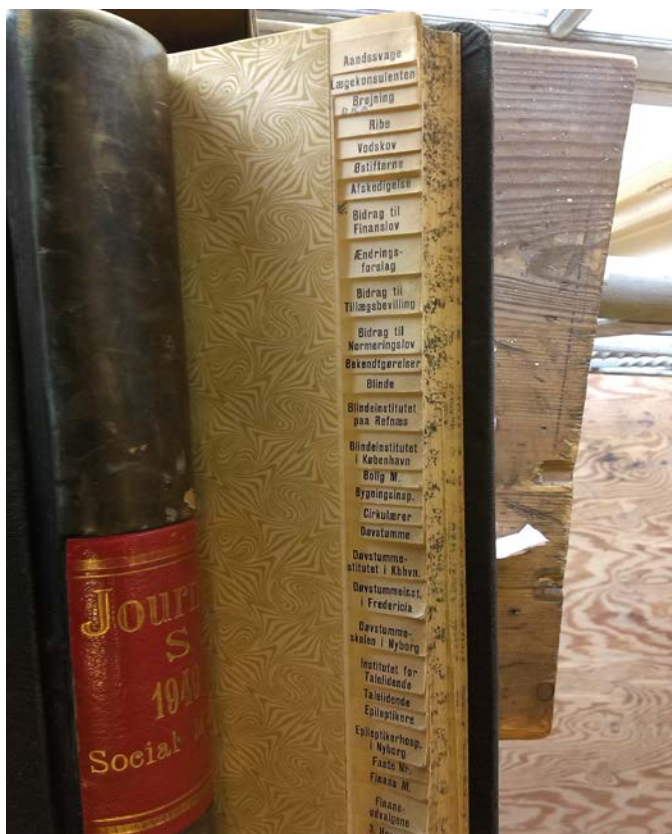
Bemærkninger:

Sagsområdet vedr. børneforsorg blev i 1966 henlagt under Ministeriet for Familiens Anliggende. Og da denne blev nedlagt i 1968 kom børneforsogsområdet igen under Socialministeriet men denne gang under det nyoprettede 5. Kontor.

Det er væsentligt at slå fast, at når man har indkredset den arkivskaber fra centraladministrationen, hvor man vil forvente, at det materiale, man søger, er blevet arkiveret, skal der efterfølgende foretages opslag i arkivskaberens søgemidler. Det er nødvendigt for at identificere det journalnummer, hvorunder materialet er samlet. Man skal med andre ord konsultere de hjælpemidler, der er til at fremfinde journalsagerne. Generelt kan man forvente følgende søgemidler: Journaler, journalregistre, emnekartoteker, kopibøger, visdomsbøger

Journaler for socialministeriet

Journaler er en kronologisk registrering af breve og henvendelser, typisk ført årgangsvist. Her registreres skrivelser samt de resolutioner og besvarelser, de giver anledning til. I journalen fås en oversigt over forløbet af selve journalsagen. Ved journaliseringen fik skrivelsen det første ledige løbenummer, og det nummer blev påført henvendelsen. Større forvaltninger som ministerier har som anført haft kontoropdelte journaler, og journaler for særlige sagområder kan også forekomme. For ministerierne var journalerne delt op i en række ”faste numre typisk for enstypesager samt en række med øvrige sager. Et fast nummer skal forstås bredt og kunne til forskellige perioder bestå af f.eks. litra eller emner/institutioner/myndigheder. Se nedenstående eksempel fra journalen for Socialministeriet, 3. kontor (Særforsorgskontoret) år 1949.

For Socialministeriet gælder det, at der udviklede sig en udstrakt grad af faste hovednumre. Selv om der er en stor grad af stabilitet i de faste numre, ændres de over tid, f.eks. når nye sagområder kommer til, eller hvis et område flyttes til anden ressort. En oversigt over de faste numre ses ofte forrest i den pågældende journal.

For Socialministeriets vedkommende er man så heldigt stillet, at der for flere centrale kontorer ses journalkort, som er en samling af årsjournaler for en længere årrække. Her slipper man for at gennemgå journalerne år for år, da journalindførslerne er samlet.

For Socialministeriet, 3. kontor (Særforsorgskontoret) ses disse for perioden 1949-1968.

Arkivskaber(e): Socialministeriet, 3. Kontor
Arkivserie: Journalkort 1949-1968
Eksemplar: Original, Papir m.m.
Indhold beskrives med: Journalnummer (Litra, Fast-/Løbenr., Løbenr., Litra)
Antal fysiske enheder: 13

Nr. 	Indhold fra	Indhold til
94	A	B 2
95	B 3	B 5
96	B 6	
97	B 6	
98	B 6	B 10
99	B 11	B 24
100	B 25	B -
101	C	F 3
102	F 4	G 5
103	G 6	G -
104	H	N
105	O	P 100
106	P 101	P -

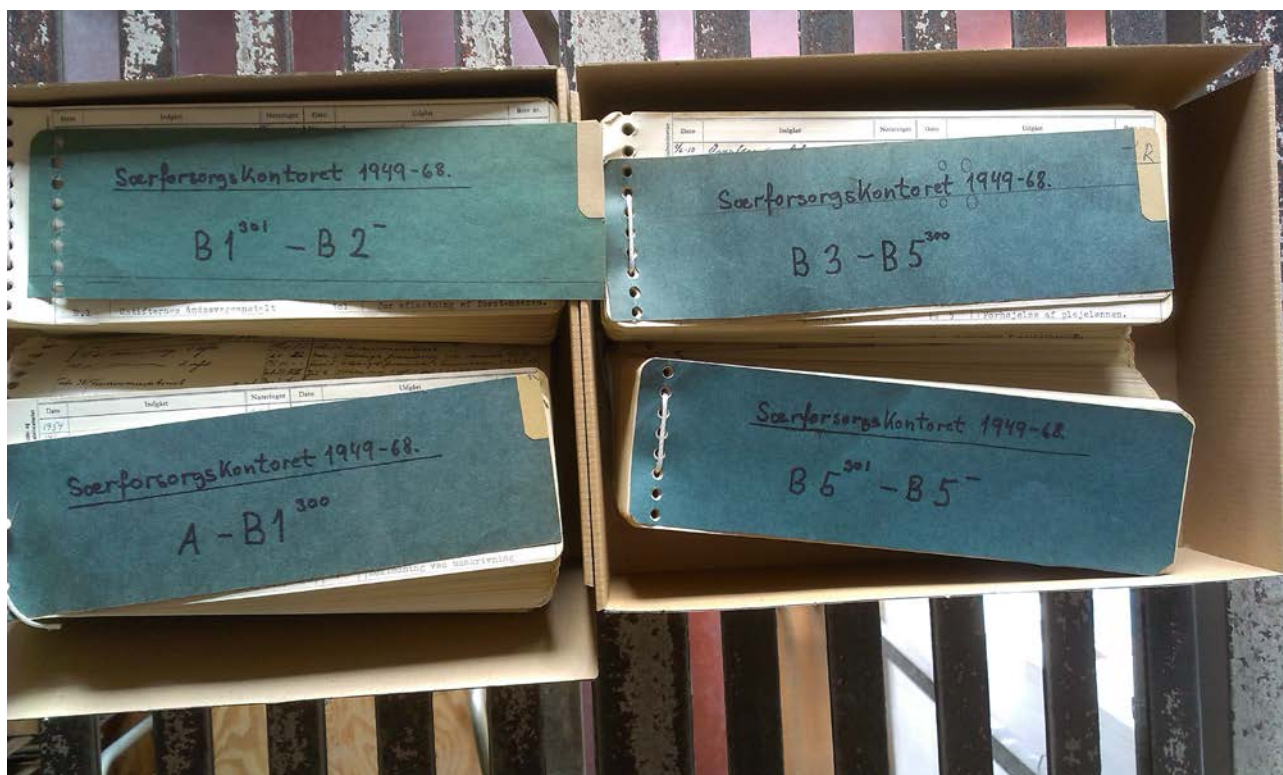
De forskellige litra+numre udgør kontorets henlæggelsesnumre ordnet emnemæssigt.

F.eks. er B.1 Østifterens Åndssvageanstalt/Statens Åndssvageforsorg – med henvisning til brev nummer.

B.3 Ribe Åndssvageanstalt – her der der tale om henvisninger til 107 sager med alt fra en klagesag i ”Vestjyden B.3-8, til ny anstaltsafdeling ørrelund B.3-24 - til Eksternatskole i Skjern B.3-107
På samme måde kan der findes oplysninger om de øvrige centrale anstalter f.eks. Vodskov B.4
F.4 Med tilhørende undernumre er vedrørende Blindeforsorgen.

Litra+ numre kan dog også betegne emner. Grupperne B.5 og B.6 er således henvisninger til sterilisations-, kastrations- og udskrivningssager. Sterilisation og Kastration under B.5, hvor B.5-1-912 er sterilisations- eller kastrationssager. Gruppen B.6 er udskrivningssager samt udskrivningssager kombineret med sterilisation eller kastration.

Nedenfor ses et billede af indholdet af pakke 94 og 95

Den samme type af journalkort ses for Socialministeriet, Børnekontoret

Arkivskaber(e): Socialministeriet, Børneforsørgskontoret

Arkivserie: Journalkort 1952-1966

Eksemplar: Original, Papir m.m.

Indhold beskrives med: Journalnummer (År, Litra, Journalnummer)

Antal fysiske enheder: 12

Nr.	Indhold fra	Indhold til
18	1952 A	1961 B
19	1952 C	1961 C
20	1952 D	1961 G 199
21	1952 G 200	1961 G 799
22	1952 G 800	1961 N -
23	1952 O	1961
24	1952 P	1961 R 4
25	1952 R 5	1961 -
26	1962 A	1966 E
27	1962 F	1966 G 599
28	1962 G 600	1966 O 4
29	1962 O 5	1966 -

Her eksisterer dog en delvis nøgle til arkivet for perioden 1952-1961 – i Daisy hedder arkivenheden:

Arkivinstitution: Rigsarkivet
Arkivskaber(e): Socialministeriet, Børneforsorgskontoret
Arkivserie: Nøgle til Børneforsorgskontoret 1952-1961
Indhold beskrives med: Emne (Emne, Listenummer)
Nr: 36

Af denne nøgle fremgår bl.a., at bogstavbetegnelsen til journalkortene for perioden 1952-1961 dækker over:

- A. Statshjem (de enkelte hjem: A.2-A.10)
- B. Optagelseshjem og iagttagelseshjem (de enkelte hjem B.2-B.103)
- C. Børnehjem (de enkelte hjem C.2 – C.259)
- D. Private Skole- og ungdomshjem (de enkelte hjem C.2-C.259)
- E. Fredehjem (de enkelte hjem E.2-E.18)

F. Oplæringshjem (de enkelte hjem F.2-F.30)

Ved opslag i nøglen ses f.eks. at:

- A.3 vedrører sager angående Bråskovgård,
- B.79 optagelseshjemmet Norges Minde optagelseshjem,
- C.44 Søndre Højrup Børnehjem,
- D.18 Jens Holts skolehjem for piger, Viborg,
- E.13 Sønderborg fredhjem
- F.12 Frederikshøj

Ved at bestille pakke 18 frem, ses det, at der for perioden 1952-1961 er noteret 70 sager for Bråskovgård (A.3-1-A.3-70). Spændvidden er stor, hvad angår de sager, der henvises til. Her kan nævnes, stillingsopslag, ejendomsspørgsmål, en sag vedrørende en sigtelse for en tidligere afløsningsmedhjælper for uterlighed, straffedom til en beboer.

I samme pakke findes også oplysninger om Norges Minde, – men her ses kun registreringen B.79-1 (fornytt anderkendelse) og B.79-2 (Støtte til forbedring af køkkenforholdene).

I pakke 19 ses for Søndre Højrup Bjørnehjem 12 sager C.44-1-C.44-12. Af sager kan nævnes gymnastikinspektion, støtte til anskaffelse af hegn om håndboldbane, undervisningsplan, beskikkelse af psykiatrisk lægetilsyn, overflytning til Ålykkegården og overflytning af Ålykkegården til d. Struckske bhj. i Tønder.

I pakke 20, ses Jens Holts skolehjem for piger, Viborg, D.18, dog kun med en sag D.18.1 Oprettelsen af hjemmet.

Ligeledes pakke 20 ses Sønderborg Fredhjem E.13. Her er der noteret 10 sager. Her kan nævnes, beskikkelse af psykiatrisk tilsynsførende, ombygning, undervisning, selvmordsforsøg.

Indførsler om Frederikshøj F.12 findes også i pakke 20. I alt 12 sager. Her kan nævnes, budget, elev omkommet ved færdselsuheld, undervisning, tilsynsråd, forsøg på selvmord.

Journalkortene giver henvisninger til en kopibog eller en egentlig journalsag.

Rækken af journalsager og kopibøger findes som arkivskaberens arkivserier, som ligeledes kan fremfindes via Daisy. Når den fysiske arkivpakke, som indeholder journalsagen – eller en kopi af det skrevne brev, er fundet, kan der foretages en bestilling i Daisy.

Som det fremgår, er journalkortene delt i to perioder 1952-1961 og 1962-1966. For den sidste periode ses der ingen arkivnøgle, men princippet for kortenes opbygning er den samme, men de forskellige hjem har ikke nødvendigvis beholdt det samme nummer som i perioden 1952-1961.³⁰

I 1968 indførtes som nævnt en fælles arkivdannelse for Socialministeriets departement med et journalsystem, der omfatter hele ministeriets sagområder. Det ændrer dog ikke ved, at man tager udgangspunkt i journalen/journalkort og journalplanen.

Den emneordede hierarkiske journalplan er inddelt i journalperioder. Den første periode løb fra 1968-1976. Arbejdsgangen med at identificere materiale efter 1968 er således at orientere sig i journalplanen, hvorved man får en fornemmelse af, under hvilken decimalgruppe man skal søge.

Socialministeriet journalplan 1968-1976

Har følgende hovedgrupper:

0. Sekretariatssager (Sekretariatet)
1. Almindelige socialpolitiske spørgsmål
2. Internationale sager (Internationalt kontor)
3. Sociale forsikrings- og pensionslove (1. kontor)
4. Offentlig forsorg, husmoderafløsning, hjemmehjælp, børnetilskud og andre familieydelse (2. kontor)
5. Særforsorg, åndssvageforsorg, revalidering (4. kontor)
6. Børne- og ungdomsforsorg (5. kontor)
9. Refusion og regnskaber mv. vedr. socialeudgifter (3. kontor)

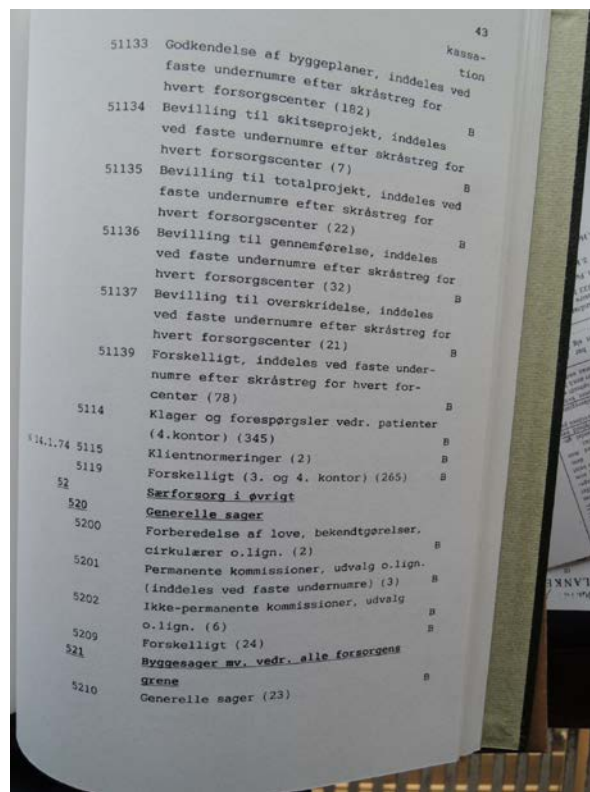
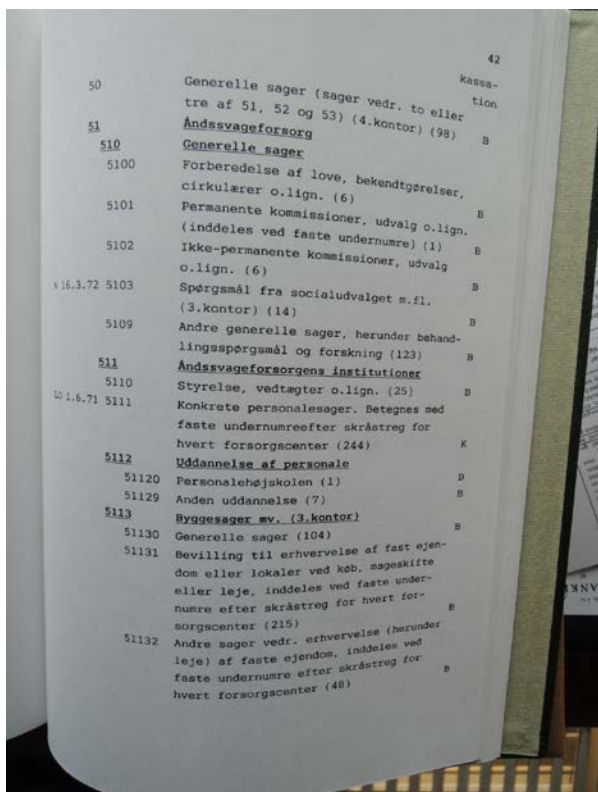
³⁰ I Sagsområdet vedr. børneforsorg blev i 1966 henlagt under Ministeriet for Familiens Anliggende. Og da denne blev nedlagt i 1968 kom børneforsorgsområdet igen under Socialministeriet men denne gang under det nyoprettede 5. Kontor.

I relation til "Anbragt i Historie" er der især grupperne 5 og 6 der har interesse.

Gruppe 5 er inddelt således:

- 5. Særforsorg, åndssvageforsorg, revalidering (4. kontor)
 - 50 Generelle sager
 - 51 Åndssvageforsorg
 - 52 Særforsorg i øvrigt
 - 53 Revalidering

Underdelingerne fremgår af nedenstående billeder fra journalplanen

		44	
		kassa- tion	
5211	Bevilling til erhvervelse af fast ejendom eller lokaler ved køb, mageskifte eller leje, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (30)B		B
5212	Andre sager vedr. erhvervelse (herunder leje) af fast ejendom, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (4)		B
5213	Godkendelse af byggeplaner, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (35)		B
5214	Bevilling til skitseprojekt, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (0)		B
5215	Bevilling til totalprojekt, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (2)		B
5216	Bevilling til gennemførelse, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (3)		B
5217	Bevilling til overskridelse, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (8)		B
14.1.74 5218	Klientnormeringer (0)		B
5219	Forskelligt, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (22)B		B
522	Sindsygeforsorgen		
5220	Oprettelse og nedlæggelse af statsinstitutioner, anerkendelse af private og kommunale institutioner, vilkår og ændringer (3)		B
5221	Bestyrelser, tilsynsråd mv. (1)		B
14.1.6.71 5222	Konkrete personalesager (1)		B
5223	Klager og forespørgsler (14)		B
5229	Forskelligt (3)		B

		45	
		kassa- tion	
523	Epileptikerforsorgen		
5230	Oprettelse og nedlæggelse af statsinstitutioner, anerkendelse af private og kommunale institutioner, vilkår og ændringer (1)		B
5231	Bestyrelser, tilsynsråd mv. (9)		B
14.1.6.71 5232	Konkrete personalesager (0)		B
5233	Klager og forespørgsler (16)		B
5239	Forskelligt (3)		B
524	Tale- og ordblindeforsorg		
5240	Oprettelse og nedlæggelse af statsinstitutioner, anerkendelse af private og kommunale institutioner, vilkår og ændringer (3)		B
5241	Bestyrelser, tilsynsråd mv. (2)		B
14.1.6.71 5242	Konkrete personalesager (46)		K
5243	Klager og forespørgsler (17)		B
5249	Forskelligt (20)		B
525	Blinde og svagsynede		
5250	Oprettelse og nedlæggelse af statsinstitutioner, anerkendelse af private og kommunale institutioner, vilkår og ændringer (1)		B
5251	Bestyrelser, tilsynsråd mv. (4)		B
14.1.6.71 5252	Konkrete personalesager (46)		B
5253	Klager og forespørgsler (22)		B
5259	Forskelligt (27)		B
526	Døve og tunghøre		
5260	Oprettelse og nedlæggelse af statsinstitutioner, anerkendelse af private og kommunale institutioner, vilkår og ændringer (4)		B
5261	Bestyrelser, tilsynsråd mv. (7)		K
14.1.6.71 5262	Konkrete personalesager (123)		K
5263	Klager og forespørgsler (40)		B

		46	
		kassa- tion	
5269	Forskelligt (35)		B
527	Vanføre		
5270	Oprettelse og nedlæggelse af statsinstitutioner, anerkendelse af private og kommunale institutioner, vilkår og ændringer (16)		B
5271	Bestyrelser, tilsynsråd mv. (6)		B
14.1.6.71 5272	Konkrete personalesager (16)		K
5273	Klager og forespørgsler (48)		B
5279	Forskelligt (29)		B
529	Forskelligt (25)		B
53	Revalidering		
530	Generelle sager (4.kontor)		
5300	Forberedelse af love, bekendtgørelser, cirkulærer o.lign. (22)		B
5301	Permanente kommissioner, udvalg o.lign. (inddeles ved faste undernumre) (3)		B
5302	Ikke-permanente kommissioner, udvalg o.lign. (2)		B
5309	Forskelligt (114)		B
531	Revalideringscentre (4.kontor)		
5310	Generelle sager (3. og 4. kontor) (19)		K
14.1.6.71 5311	Konkrete personalesager (14)		B
5312	Uddannelse af personale (0)		B
5313	Byggesager mv.		
53130	Generelle sager (3)		B
53131	Bevilling til erhvervelse af fast ejendom eller lokaler ved køb, mageskifte eller leje, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (8) B		B
53132	Andre sager vedr. erhvervelse (herunder leje) af fast ejendom, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (4)		B

		47	
53133	Godkendelse af byggeplaner, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (0)		kassa- tion
53134	Bevilling til skitseprojekt, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (11)	B	
53135	Bevilling til totalprojekt, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (0)	B	
53136	Bevilling til gennemførelse, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (0)	B	
53137	Bevilling til overskridelse, inddeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (0)	B	
53139	Forskelligt (4)	B	
532	<u>Revalideringsinstitutioner (beskyttede værksteder mv.)</u>		
5320	Generelle sager (6)	B	
5321	Støtte til foranstaltninger og institutioner (0)	B	
5322	Indberetninger om godkendelser (3)	B	
5329	Forskelligt (10)	B	
533	Klager og henvendelser i øvrigt (665)	B	
539	Forskelligt (20)	B	
59	<u>Forskelligt</u>	B	
591	Forskelligt (23)	B	

Gruppe 6 er inddelt således:

6. Børne- og ungdomsforsorg (5. kontor)
 - 60 Børne- og ungdomsforsorg i almindelighed
 - 61 Børne- og ungdomsforsorg uddannelse
 - 62 Børneforsorgens pensionskasse
 - 63 Børne- og ungdomsforsorgens institutioner
 - 64 Familievejledning
 - 65 Konkrete sager om børne- og ungdomsforsorg
 - 66 Tilskud
 - 69 Forskelligt

Underinddelingen for gruppe 6 ser således ud:

		49	kassa- tion
60	Børne- og ungdomsforsorg i almindelighed		
600	Forberedelse af love, bekendtgørelser, cirkulærer o.lign. (96)		B
601	Permanente kommissioner, udvalg o.lign. (indeles ved faste undernumre) (21)		B
602	Ikke-permanente kommissioner, udvalg o.lign. (24)		B
N okt. 71	603 Forskelligt (3)		B
y okt. 71	605 Fripladsregler (1)		B
609	Andre generelle sager (294)		B
61	Børne- og ungdomsforsorgens uddannelse		
610	Generelle sager (43)		B
611	Børneforsorgsseminarier (35)		B
612	Uddannelseskurser (17)		B
619	Forskelligt (56)		B
62	Børneforsorgens pensionskasse		
620	Generelle sager (3. og 5. kontor) (11)		B
10 feb. 71	621 Supplementunderstøttelse (17)		B
10 feb. 71	622 Optagelse og fortsat medlemskab (35)		B
623	Enkeunderstøttelser (0)		B
10 feb. 71	624 Optagelse af udenlandske statsborgere (6)		B
63	Børne- og ungdomsforsorgens institutioner		
630	Generelle sager (3. og 5. kontor) (174)		B
631	Byggesager mv. (3.kontor)		
6310	Generelle sager (81)		B
6311	Bevilling til erhvervelse af fast ejendom eller lokaler ved køb, møgeskifte eller leje, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (119)		B
6312	Andre sager vedr. erhvervelse (herunder leje) af fast ejendom, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (31)		B

		50	kassa- tion
6313	Godkendelse af byggeplaner, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (131)		B
6314	Bevilling til skitseprojekt, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (20)		B
6315	Bevilling til totalprojekt, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (11)		B
6316	Bevilling til gennemførelse, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (40)		B
6317	Bevilling til overskridelse, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (18)		B
6318	Klientnormeringer (0)		B
6319	Forskelligt, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert amt (60)		B
632	Konkrete sager i øvrigt vedr. enkelte institutioner		
6320	Statshjem, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hvert enkelt institution (113)		B
6321	Andre hjem for børn, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hver enkelt institution (235)		B
6322	Andre hjem for unge, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hver enkelt institution (132)		B
6323	Daginstitution, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hver enkelt institution (296)		B
6324	Rådgivningscentre, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hver enkelt institution (52)		B

		51	kassa- tion
6329	Forskelligt, indeles ved faste undernumre efter skråstreg for hver enkelt institution (89)		B
633	Pædagogisk-psykologiske konsulenter (19)		B
639	Forskelligt (82)		B
64	Familievejledning		
640	Generelle sager (19)		B
641	De enkelte ordninger, kortene opstilles alfabetisk efter sted (71)		B
65	Konkrete sager om børne- og ungdomsforsorg		
650	Generelle sager (1919)		B
651	Inddragelse, hjemgivelse og bidrag (123)		B
652	Adoption og plejetilladelse (78)		B
653	Tilsynsværge spørgsmål (0)		B
654	Samkvemsret, forældremyndighed (56)		B
655	Opholdskommunesager, betaling for skoleundervisning (2)		B
N 1971	656 Tilskud til dagpleje (67)		B
659	Forskelligt (165)		B
66	Tilskud		
660	Tilskud af bidragsfonden (36)		B
661	Tilskud til foreninger (42)		B
662	Andre (3. og 5.kontor) (20)		B
69	Forskelligt		
690	Tilstillere (2)		B
691	Forskelligt (160)		B

Journalplanen afspejler på en meget konkret måde, at ministeriet var øverste administrative myndighed for de grupper af anbragte, hvis arkivforhold der tidligere er blevet redegjort for på institutionsniveau.

Efter at have orienteret sig i journalplanen, kan man eftersøge henvisninger til konkrete sager i ministeriets journalkort 1968-1976 jf. nedenstående Daisy udskrift. For perioden eksisterer der dog også emnekort, navnekort m.m., som kan supplere ens undersøgelse.

Arkivskaber(e):	Socialministeriet
Arkivserie:	Journalkort 1968-1976
Eksemplar:	Original, Papir m.m.
Indhold beskrives med:	Journalnr. (Saggruppe, Fast-/Løbenr., Løbenr.)
Antal fysiske enheder:	66

Nr.	Indhold fra	Indhold til
9	000	020
10	02100	022037
11	022040	025012
12	02502	0310
13	0310	0324
14	0325	0349
15	0350	0359
16	039	0411
17	0412	0419
18	0420	0441
19	0442	0450
20	0451	0473
21	0473	0475
22	0476	0900
23	0901	0904

24	0905	129
25	110	124
26	125	182
27	182000	21011
28	2102	2135
29	2137	230
30	231	250
31	251	29
32	3000	3009
33	3010	
34	3011	3014
35	3015	3020
36	3020	3025
37	3029	3103
38	3104	3141
39	31420	31423
40	31423	31510
41	31511	322
42	322	34100
43	34101	3422
44	3423	342450
45	342451	3599
46	390	4103
47	4103	4104
48	4104	4105
49	4105	413
50	413	4213
51	4219	4404
52	4409	4422
53	4422	4424
54	4424	4431
55	4432	449

56	449	4531
57	4532	4610
58	4611	4612
59	4612	
60	4613	4640
61	4641	469
62	491	5102
63	5103	51130
64	51131	51135
65	51136	5119
66	5200	5263
67	5269	533
68	533	600
69	601	619
70	620	6312
71	6313	6321
72	6322	6329
73	633	652
74	654	691

Disse talkoder giver i kombination med journalplanen nu mening. Pakke 71 indeholder bl.a. kort fra gruppe 6321. Af journalplanen fremgår det, at der er tale om at Andre hjem for unge. Disse hjem inddeles ved fast undernummer efter skråstreg for hver enkelt institution.

Af billedet fremgår det, at Værebroskolehjem har nummer 6321/27, og ministeriets første journalsag for Værebroskolehjem har journalnummer 6321/21-1.

Med denne oplysning kan vi gå til registreringen af ministeriets journalsager for perioden 1968-1976, og blandt de 2914 pakker bør sagen ligge i nedenstående arkivenhed, som så kan bestilles til brug på en af Statens Arkivers læsesale.

Arkivinstitution:	Rigsarkivet
Arkivskaber(e):	Socialministeriet
Arkivserie:	Journalsager 1968-1976
Eksemplar:	Original, Papir m.m.
Indhold fra:	6321 14 1
Indhold til:	6321 27 2
Indhold beskrives med:	Journalnr. (Saggruppe, Fast-/Løbenr., Løbenr.)
Nr:	2799

Journalregistre

Ført alfabetisk efter den person – eller myndighed – som havde henvendt sig til myndigheden. I forbindelse med ministeriernes enstypesager ses dog også registre, som kun knytter sig til ét fastnummer hvis antallet af sager er særlig omfattende

Emneregistre

Tværgående registre der knytter journalsager sammen, der omhandler samme emnegruppe på tværs af de forskellige fastnumre.

Kopibog

Kronologisk ordnet samling af brevkopier, som myndigheden har afsendt. Brevet vil også ligge på journalsagen.

Visdomsbøger

Henvisning til journalsager, som myndigheden anser for at være principielle, og som kan danne grundlag for præcedens, eller blot sager som myndigheden anser for at være bemærkelsesværdige. Kildegruppen er noget overset, og derfor bringes nedenstående Statens Arkivers beholdning af visdomsbøger fra Socialministeriet:

<u>Fra</u>	<u>Til</u>	<u>Arkivskaber</u>	<u>Arkivserie</u>
1919	1933	Socialministeriet, 2. Kontor	Visdomsbøger
1919	1933	Socialministeriet, 3. Kontor	Visdomsbøger
1919	1933	Socialministeriet, Kontoret for Offentlig Forsorg	Visdomsbøger
1919	1933	Socialministeriet, Socialdepartementets 2. Kontor	Visdomsbøger
1927	1952	Socialministeriet, Socialforsikringskontoret	Lovtidende, visdomsbog

1927	1952	Socialministeriet, Socialkontoret	Lovtidende, visdomsbog
1927	1952	Socialministeriet, Indenrigsministeriets Afdeling for Arbejdssager	Lovtidende, visdomsbog
1927	1952	Socialministeriet, Indenrigsministeriets Arbejdsafdeling	Lovtidende, visdomsbog
1927	1952	Socialministeriet, 1. Kontor A	Lovtidende, visdomsbog
1927	1952	Socialministeriet, 1. Kontor	Lovtidende, visdomsbog
1927	1952	Socialministeriet, 1. Kontor	Lovtidende, visdomsbog
1927	1952	Socialministeriet, 1. Kontor	Lovtidende, visdomsbog
1933	1954	Socialministeriet, 1. Kontor	Visdomsbog
1933	1954	Socialministeriet, 1. Kontor A	Visdomsbog
1933	1974	Socialministeriet	Visdomsbøger
1933	1974	Arbejds- og Socialministeriet	Visdomsbøger
1933	1974	Arbejds- og Socialministeriet	Visdomsbøger
1933	1974	Arbejds- og Socialministeriet	Visdomsbøger
1933	1954	Arbejds- og Socialministeriet, 7. Kontor	Visdomsbog
1933	1954	Arbejds- og Socialministeriet, Beskæftigelseskontoret	Visdomsbog
1933	1954	Socialministeriet, Indenrigsministeriets Arbejdsafdeling	Visdomsbog
1933	1954	Socialministeriet, Socialkontoret	Visdomsbog
1933	1954	Socialministeriet, Socialforsikringskontoret	Visdomsbog
1942	1952	Socialministeriet, 5. Kontor	Visdomsbog
1953	1964	Socialministeriet, Kontoret for Børneforsorg m.v.	Lovtidende, visdomsbog
1953	1964	Socialministeriet, Særforsorgskontoret	Visdomsbog
1953	1964	Socialministeriet, 2. Kontor	Visdomsbog
1953	1964	Socialministeriet, 3. Kontor	Visdomsbog
1954	1976	Socialministeriet, 5. Kontor	Visdomsbog
1955	1971	Socialministeriet, Revalideringskontoret	Visdomsbog vedr. arbejderbeskyttelse
1955	1971	Socialministeriet	Visdomsbog. Oversigt over

1955	1971	Arbejds- og Socialministeriet	vanføreområdet Vidomsbog. Oversigt over vanføreområdet
1956	1971	Arbejds- og Socialministeriet	Vidomsbog. Oversigt over vanføreområdet
1956	1971	Socialministeriet	Vidomsbøger vedrørende børneforsogsloven
1956	1971	Socialministeriet, Børneforsorgskontoret	Vidomsbøger vedrørende børneforsogsloven
1962	1970	Socialministeriet, Revalideringskontoret	Vidomsbøger vedrørende børneforsogsloven
1975	1990	Arbejds- og Socialministeriet	Vidomsbog vedrørende revalideringsloven
1975	1990	Socialministeriet	Vidomsbogsregister over Fondssager

Øvrige arkivskabene i Socialministeriet

Som det fremgår af oversigten, så har der under Socialministeriet har der også været andre aktører under ministeriet. Der er typisk tale om omfattende udvalg og kommissioner, som har givet anledning til en selvstændig sagsdannelse. Det skal dog understreges, at udvalgs- og kommissionsarbejder også kan gemme sig under de almindelige journalsager, altså uden selvstændigt aktørnavn. Disse udvalg og kommissioner må fremfindes via journalen/journalregistre.

Bevarings- og kassationsreglerne for materiale i offentlige arkiver med specielt henblik på enkeltpersonsager

Det materiale, der ifølge arkivloven skal bevares, skal være materiale, der har historisk værdi, eller tjener til dokumentation af forhold af væsentlig administrativ eller retlig betydning for borgere og myndigheder. Inden for den offentlige forvaltning er der blevet udarbejdet bevarings- og kassationsregler for de enkelte myndigheder og deres underordnede institutioner. Igennem 1990'erne og det første årti af det nye årtusinde har samtlige af de i denne rapport omtalte offentlige arkivskabere fået deres egne Bevarings- og Kassationsregler (B&K-regler). De konkrete bestemmelser kan findes via Statens Arkiver hjemmeside www.sa.dk under fanebladene *For statslige myndigheder* og *For kommunale myndigheder* eller man kan kontakte Rigsarkivets bevarings og kassationsafdeling.

B&K bestemmelserne har været stærkt omdiskuterede, og især for perioden efter 1976 foreskriver bestemmelserne store kassationer også af papirarkivalier, som omhandler materiale vedrørende enkeltpersoner.

Af Statens Arkivers bevarings- og kassationsbestemmelser fra 19. december 2000 for arkivalier fra sociale statslige institutioner bevares følgende materiale om elever, beboere, klienter:

Sager om enkelte elever m.v., der er født den 1. i en måned, samt sager om enkelte elever m.v., som institutionen skønner, er af særlig interesse.

Alle sager anlagt før 1980 om enkelte elever, beboere mv. fra de centrale institutioner inden for Døve- Blindeforsorgen før udlægningen i 1980. Argumentationen for regelsættet er at der er en retlig og indholdsmæssig væsensforskel på klientsagerne før og efter særfor sorgens udlægning i 1980. Indtil da lå det fulde klientansvar hos de statslige centralinstitutioner, herunder også visitation og bestemmelser om behandling m.v., mens kommunernes opgave blot bestod i at henvise og betale. Klientsagerne hos centralinstitutionerne rummer derfor den væsentligste dokumentation, også om klienter anbragt i satellitinstitutionerne. Om man er enig eller ej det er ikke afgørende her men det er helt centralt for hvilket materiale som skal bevares og dermed vil være til rådighed i de statslige arkiver.

Der er dog også hvad angår materiale vedrørende enkeltpersoner mulighed for, at der indgås en aftale om merbevaring mellem den afleveringsansvarlige myndighed og Statens Arkiver.

Hvad angår materiale fra de psykiatriske hospitaler er kassationsprocenten endog højere, og kassationen af materiale på individniveau sætter tidligere ind. I forbindelse med udarbejdelsen af bestemmelserne for de danske sygehuse blev der ikke skelnet mellem somatiske og psykiatriske hospitaler. For patientjournaler gælder det, at følgende papirmateriale skal bevares³¹:

1. Alle patientjournaler, der er afsluttet pr. 31. december 1949.
2. Patientjournaler, der er afsluttet efter 1. januar 1950, og som vedrører patienter, der er født den 1. i en måned, bevares indtil det tidspunkt, hvor det pågældende sygehus indberetter alle data til den fælles nationale elektroniske patientjournal (SUP).
3. Alle udskrivningsbreve i patientjournaler, der er afsluttet i perioden 1950-1976, og som vedrører personer, der er født den 2.-31. i en måned.³²
4. Søgemidler til journaler vedrørende alle indlæggelser før 1977.

Patientjournaler omfatter ikke selvstændige fysioterapi-, ergoterapi- eller socialrådgiverjournaler, som kasseres.

Røntgenbilleder og andet billeddiagnostisk materiale kasseres uanset, om det findes digitalt, på video eller fotografisk papir.

Argumentet for at foretage kassationen i hospitalsjournaler er primært økonomisk – det koster penge i form af magasinplads at opbevare arkivalier. Hertil kommer den stigende anvendelse af elektroniske registre. Registre, der også underkastes en vurdering fra Statens Arkiver med henblik på bevaring og kassation. Arkivloven taler ingen steder om, at materiale skal bevares af hensyn til det enkelte individ eller den medicinske forskning, men det kan undre, at der ved udarbejdelsen af B&K bestemmelserne ikke er foretaget en merbevaring af psykiatriske patientjournaler med henvisning til de væsentlige kulturhistoriske informationer, som f.eks. psykiatriske patientjournaler indeholder. Denne praksis har samtidig stor betydning i forhold til tidligere patienter, som

³¹ Bekendtgørelse nr. 994 2010 vedrørende Bevaring og kassation af arkivalier hos regionernes sygehuse og hospitaler.

³² Landsarkivet for Fyn modtog i slutningen af 1990'erne en stor aflevering vedrørende Middelfart psykiatriske hospital 1888-1972. Da, der ikke systematisk lå udskrivningsbreve i patientjournalerne fra 1950-1972, blev samtlige patientjournaler bevaret for hele perioden.

informanterne i dette projekt om perioden 1945-1980, der gerne vil have mere at vide om deres egen historien ved at søge adgang til deres patientjournal. I de tilfælde, hvor kassationen er blevet udført, vil informanterne i mange tilfælde miste denne mulighed. Desuden vil B&K-bestemmelserne være en stor hindring for dansk psykiatrihistorisk forskning i perioden efter 1950.

Specialbibliografi til arkivdelen vedrørende ”Anbragt i historien”

I slutningen af 1990’erne besluttede Statens Arkiver, at der ikke skulle udgives flere trykte arkivregistraturer. Tidligere tiders papirregistraturer blev nu afløst af en elektronisk registraturdatabase. Det var både godt og skidt. Godt da databaserne ofte er lagt på nettet og derfor lige til at gå til. Har man fat i den rigtige aktør, er man kun få klik fra at få en oversigt over, hvilket arkivmateriale der er aflejret. Skidt på fordums tiders specialregistraturer havde en detaljeringsgrad, der langt overstiger nutidens registreringer. En specialregistratur kan også på en mere overskuelig måde formidle viden om arkivets struktur, end de fleste udskrivningsfaciliteter tillader i forbindelse med de elektroniske databaser. For at ældre viden om de forskellige arkiver ikke skal gå tabt, har Statens Arkiver i 2014 iværksat et større skanningsarbejde, hvor samtlige relevante ældre registraturer knyttes til de respektive aktører i Daisy. Dette skal ses som et supplement til DAISY. Under alle omstændigheder er DAISY den primære indgangsnøgle til Statens Arkivers samlinger og *ikke* de ældre registraturer.

Afleveringsfortegnelser: Der foreligger afleveringsfortegnelser fra myndighederne i forbindelse med overførslen af arkivalier fra myndigheden til et offentligt arkiv. I tilfælde, hvor der efterfølgende opstår tvivl om, f.eks. hvad der præcist er afleveret, og om der f.eks. er foretaget en udskydelse af aflevering af enkelte arkivalier, som stadig er i administrativ brug. Som hovedregel afleverer statslige myndigheder papirarkivalier, når de er 20 år.

Interne registraturer fra Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm:

Sociale Institutioner: Gl. Bakkehus 1855 – ca. 1970. 1984

Sociale Institutioner: Østifternes Åndssvageanstalter Lillemosegård/Gammelmosehus, Center I (Københavns Amt m.m.) 1992.

Særforsorgsinstitutioner (Fortegnelserne samlet i et ringbind mærket ”Særforsorgsinstitutioner”, opstillet i det lukkede magasin i forbindelse med Rigsarkivets læsesal).

1. Det kgl. Blindeinstitut. Anm: Herunder findes også Kjæde-Ordenens blideforsorg.
2. Det kgl. Døvstummeinstitut, Døveskolen, Skolen for Døvstumme Åndssvage og Blinde Åndssvage samt Døvstummeskolen grundet på Talemethoden
3. Statens Hørecentral

4. Statens Skole for svært tunghøre Børn
5. Ordblindeinstituttet
6. Gammel Bakkehus, København
7. Karens Minde, København
8. Ebberødgård/Svaneparken, Birkerød
9. Gribsholm, Hillerød
10. Andersvænge, Slagelse
11. Brunshøjskole, Holbæk
12. Evensølund, Præstø
13. Rødbygård, Lolland
14. Statens Institut Talelidende/Tale- og Høreinstituttet i Københavns-Amt
15. Hørsholmhjemmet

Efterfølgende har Landsarkivet for Sjælland udgivet følgende trykte registraturer:

Christian Larsen, *Til Gavn for Menneskeheden og Fædrelandet. Kjæde-Ordenen og dens blindeforsorg gennem 225 år*, København 2002.

Niels Strandsbjerg, *Blindeinstitutioner i Danmark ca. 1858-1970*, København 1992.

Andet materiale

Fællesprojekt. *Bevarings og kassationsbestemmelser for Socialsektoren. Afrapportering den 10. december 2000*, Statens Arkiver.

Michael Hertz, *Hvad er en journal – og hvad kan jeg bruge den til*, Informationsserien, Statens Arkiver. 2002.

Grethe Ilsøe, "Særforsorgens klientjournaler, bevaring, forskning og sikkerhed i landsarkiverne", *Handicaphistorie*, 1, 1987, s. 131-136

Birgit Kirkebæk, ”Eksempler på anvendelse af journal i handicaphistorisk forskning”, *Handicaphistorie*, 1, 1987, s. 118-120.

Kongelig Hof- og Statskalender (årlig).

Christian Larsen, ”Handicaparkiver – også en rig kilde for personalhistorikere”, *Personalhistorisk Tidsskrift*, 2002, s. 227-244.

Christian Larsen, ”Handicaphistoriske kilder i Danmark”, *Handicaphistorisk Tidsskrift*, 14, 2005, s. 68-83.

Jørgen Mikkelsen og Erik Nørr (red.), *Efter bemyndigelse. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1920-1970*. Heri Peter Birkelund, ”Fremherskende arkivsystemer 1920-1970”, s. 21-43 og Anette Østergaard Schultz og Leif Hansen Nielsen, ”Social- og sundhedsvæsenet”, s. 389-418.

Ministerielle arkiver. Grundtræk af deres opbygning. Vejledning 1. Rigsarkivets 2. afd. 1982.

Erik Nørr, ”Fra landsarkivet – handicaparkiver i Landsarkivet for Sjælland”, *Handicaphistorie*, 2, 1988, s. 133-138.

Erik Nørr, ”Kilderne til handicapforskning, arkivfantasi og administrationshistorie”, *Handicaphistorie*, 3, 1989, s. 47-62.

Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II 1848-1990, bind 1 og 2, København 1991.

Kirsten Søgaard, *Bibliografi over litteratur vedrørende døvstummevæsenet i Danmark 1772-1937*, Århus 1939 (77 s.).